

קונטרס החיל והחוסן

'דבאמת נראה דברא
הקב"ה רפואות אף
לטרופות וכדאמר ב"ב
ע"ד ב' בסגולת אבן
טבא שמהייה אף
המתים ושם בסגולת
עשב סמתרי ואמר
שמואל ב"מ קז ב' אי
לאו זיקא עביד סמתרא
להרוגי מלכות וחיי
ואמר בפסחים נ"ו א'
שחזקיה גנז ספר
הרפואות ופרש"י שהיו
מתרפאין בו מיד אלא
שלא נתגלו בכל דור ודור
ובכל מקום ומקום ויש
אשר נתגלו וחזרו
ונשתכחו והכל ערוך
ומסודר מאת הבורא
ב"ה בראשית הבריאה'
(חזון איש אה"ע סי' כז
ס"ג).

לזיכוי הרבים

לתגובות והערות נא לפנות לאלחנן וייס במייל:
d0533155@gmail.com

תוכן הענינים

4.....	א. מדוע מי שחלה כבר, מחוסן.....
6.....	ב. מה המקור ההלכתי להוראת שני גדולים שהמנעות מחיסון הילדים היא שפיכות דמים.....
9.....	ג. מה דעת גדולי ישראל על הסיכון שבחיסון.....
12.....	ד. מה היה המצב בעולם בלי החיסונים.....
14.....	ה. לברך 'בורא רפואות' על החידושים של עולם הרפואה.....
16.....	ו. ההשגחה השמימית שליוותה את החיסון הראשון.....
19.....	ז. מדוע 'לרוץ' להתחסן, אולי כדאי להמתין.....
21.....	ח. ההצלה מהמחלות על ידי חיסון נראית כבריחה מגזירת הבורא.....
24.....	ט. דעת הפוסקים למעשה.....
25.....	י. אם לקיחת חיסון היא בכלל חובת פיקוח נפש שדוחה שבת.....
26.....	יא. הפרסומים כנגד החיסונים, ומשלו של רבי ישראל סלנטר.....
32.....	יב. מה היו תופעות הלוואי של החיסונים בשנות העבר.....
32.....	יג. אם אפשר לאלץ אדם להתחסן.....
33.....	יד. סיכום.....
34.....	דעת גדולי ישראל.....
35.....	נספח על החובה הכללית להשמר מפני המגיפה.....
	כותרות משנה
2.....	הקדמה.....
5.....	אם המגפה תהליך טבעי או עונש שמימי.....
5.....	רפואתו של הקב"ה היא רפואה שלמה.....
7.....	חובת הבריחה מהמגפה.....
7.....	החיסון הוא קיום לחובת הבריחה.....
9.....	התועלת ברורה על אף הסיכון.....
16.....	אבעבועות הפרות.....
17.....	הרכבה/צמיחה/נטיעה.....
18.....	ההרכבה לא נקלטה אצלם.....
21.....	הבטחה שעל ידי החיסונים תכלה המחלה מן העולם.....
22.....	הוא הכה ואתם מרפאים.....
27.....	מחקרים כתובים.....
28.....	הפחדות ציבוריות.....
29.....	אם שב ואל תעשה עדיף.....
30.....	רמת הסיכונים כיום.....

הקדמה

בתקופה זו של התגלות אפסיות כל משאבי הטכנולוגיה המודרנית, למול נגיף קטן, מתעוררת ההכרה בחכמה העצומה הטמונה בבריאה.

היבט זה מתחדד לאין ערוך, כאשר כל הטכנולוגיה שבעולם התגיסה לצורך המלחמה בנגיף, בדיקות, בדיקות מהירות יותר, מכוונות הנשמה, מחוללי חמצן, מדי חום מהירים [ואף הופצו 'קלסטרונים' של

החיל והחוסן לחי עולמים

הפושע, בכל העולם, דבר שלא היה ניתן אפילו לחלום עליו עד לפני כמה שנים], ואין מה לדבר על הכספים הרבים שמושקעים בנסיונות להשגת חיסון.

וכעת לפי הפרסומים נראה שהגיעו בס"ד לחיסון שלדבריהם אכן מגן מפני המחלה.

בהיבט שטחי, נראה כאן נצחון לטכנולוגיה המודרנית, הנה התקדמנו התגברנו על המגיפה, ובזמן מהיר מאוד יחסית פותח חיסון, תהליך שאך לפני שנים ספורות היה מתמשך פי כמה.

כביכול, נשאר רק לתת לעצמנו טפיחה על השכם, ולהתפאר שלא נולדנו במאות הקודמות עמוסות המגיפות.

אכן למתבונן מתגלה ההיפך הגמור, ראשית הרי גוייסה כאן כל הטכנולוגיה שבעולם כנגד יצור זעיר, ועד עתה לא השפיעה, ואנו רואים כאן התגלמות ברורה של הטענה 'יתוש קדמך', הרי הנגיף אינו אלא בריה אחת מתוך מליארדי בריות שנבראו בעולם, וכל השכלולים לא יכלו לו.

גם בשורת החיסון אינה הישג של הפיתוחים, שהרי לא נרקחה כאן שום תרופה להתמודד עם הנגיף, והפתרון נמצא רק בתחום החיסונים, היינו שבפועל מגייסים את מערכות הגוף שנבראו בששת ימי בראשית להלחם בנגיף.

כל ההישג המדעי הגדול [באמת], הוא במציאת גירוי במינון הנכון, כדי שמערכת החיסון של הגוף תייצר נוגדנים למלחמה בנגיף, לפני התרחשות ההדבקה בפועל.

זאת אומרת, שהפתרון לנגיף לא ידוע ולא מוכר, שצף לו פתאום אחרי אלפי שנים, כבר נמצא ומובנה בגוף כל אחד מאיתנו, מנער ועד זקן, מהודו ועד כוש, עני ועשיר, מיוחס וחסר היחוס, ואין כל חדש תחת השמש.

על הכרה זו שכל חכמי העולם אינם יכולים לברוא כלום, וכל הפיתוחים נכללים בבריאה של ששת ימי בראשית, יש להביא את דברי המבי"ט (בית אלוקים שער היסודות פל"ט) וז"ל 'ואין כל חדש תחת השמש, כי כל מה שישתלשל לעתיד הוא מכח מה שנברא כבר בששת ימי בראשית... כי אין כח וידיעה בשום אדם לעשות שום דבר הדומה לדבר הטבעי, כי כל חכמי העולם לא יוכלו לברוא אפילו יתוש אחד'.

יש לציין שגם ההרגשה של מציאת פתרון לבעיה וחזרת החיים למסלולם בעת מציאת חיסון היא הרגשה מוטעית, כשם שצף לו פתאום נגיף מקצה העולם, כך לא חסרות דרכים לברוא העולם לייסר את ברואיו בדרכים אחרות, כמסופר על רבי אליהו דסלר זצ"ל (ספר הזכרון לבעל המכתב מאליהו עמ' שפד) וז"ל 'באותם ימים פרצה בארץ מגיפת שיתוק ילדים ר"ל וזה הפיל חיתתו על כל הישוב והנה נתבשרנו כי פיתחו תרכיב חיסון נגד המחלה האיומה וכתוצאה מזה היא תודבר ותחוסל אז אמר רבינו הקב"ה כביכול משחק עמנו מדי תקופה מתגלות מחלות שאין להן תרופה וכאשר נמצאת התרופה נושמים כולם לרווחה וחושבים שבאה השלואה אולם מיד מתברר כי כבר מתפתחת רחמנא ליצלן מחלה חדשה חשוכת מרפא עד לסיבוב הבא הענין הוא כי החולי מהווה מקל חובלים בידי הקב"ה לייסר את ברואיו ולנסותם ולכן אין לצפות למצב של והסירותי מחלה מקרבך עד בא התיקון הכללי של העולם'.

לכן אין לנו להתייחס לחיסון אלא כאחת מדרכי המרפא שנתנה התורה רשות לרופא לנהוג בהם.

החיל והחוסן לחי עולמים

אכן היות ובכל זאת יש חידוש בדרך החיסון, לכן עדיין השאלה מנקרת בלב כל בן תורה, האם דרך החיסון נכללת בהיתר שנתנה התורה 'ורפא ירפא', או שיש בה איזו חריגה וכביכול התערבות בגזירת שמים.

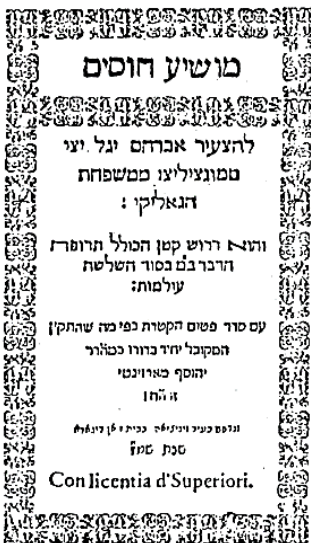
מלבד זאת הרי אנו חשופים כיום לכמה פרסומים של גורמים שונים, שמעוררים פחדים וגורמים לרתיעה מלקיחת החיסונים, על כן יש לברר ענין זה במקורות, שאם נתבונן בהם נראה שגם בתחום ההתנגדות לחיסונים אין כל חדש תחת השמש, ותופעה זו ואף נימוקיה כמעט לא השתנו בשלוש מאות השנים האחרונות.

א. מדוע מי שחלה כבר, מחוסן

המבוא לענין החיסון, הוא התופעה של ההתחסנות, כבר בימי קדם היה ידוע שמי שחלה כבר במחלה מסוימת שוב לא יחלה בה או שיחלה בה בצורה קלה יותר, כיון שגופו כבר מכיר את גורמי המחלה ונלחם בהם ביעילות.

על עיקר ענין התחסנות הגוף מחומרי רעל, מצינו כבר בדברי חז"ל בגמרא (ע"ז לא): שהגויים אינם ניזוקים משתיית מים מגולים [שיש בהם חשש ארס נחש] מפני שהם אוכלים שקצים ומתחמם גופם, וביאר בהערות הגריש"א (שבת פו:) 'דעכו"ם משום דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו ואין ארסו של נחש מזיק להם והיינו שעי"ז גופם מתחסן נגד הארס'.

וכן מצינו בספר מושיע חוסים (לר"א יגל ממונסליצ'ה ונציה שמ"ז) בשם חכמי הטבע, וז"ל 'מבאר לטבעיים שההרגל טבע שני והוא על כל דבר שלטון ואם ירגיל אדם עצמו אפילו לאכול סם המות לא יזיק לו הגם כי לבסוף ירבה אכילתו ממנו, והסם ההוא יתהפך לטבעו, וטבעו לו והעד על זה מאותה הנערה... שכל מאכלה היה סם המות' [אין צורך להזהיר, ששיטה זו מסוכנת ביותר, ואפילו בזמנם היו מעטים בלבד עושים כן רופאים מומחים שידעו את השיטה הבטוחה להתחסנות (היו משתמשים בה להציל את השליטים מהרעלות), והיא תלויה גם בסוג חומרי הרעל, שהרי ידוע שחומרי רעל רבים אינם מתפרקים והשתמשות בהם בכמויות קטנות גורמת להרעלה מצטברת, ולא להתחסנות].

וגם התחסנות מפני מחלות מצינו, כפי שהעיד בשו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרפב) שמי שהיה בעיר בזמן שהיתה מגפה היה מחוסן מפני המגפה הבאה, גם אם לא חלה כלל מהקודמת, וז"ל 'שהרי אותם שהכו ונצולו או אותם שלא הכו כלל במגפה שעברה אינם בכלל זה כפאשר ראינו בעינינו כי אותם אשר עברו עליהם מגפות אינם מסתכנים אלא א' מני אלה'.

מקור נוסף להתחסנות הטבעית של מי שחלה, הוא בסוגית הבריחה מהמגיפה הנזכרת ברמ"א (יו"ד סי' קטז ס"ה) שיש לברוח מן העיר כשיש דבר בעיר, ואסור לסמוך על הנס, וז"ל 'עוד כתבו שיש לברח מן העיר כשדבר בעיר, ויש לצאת מן העיר בתחלת הדבר, ולא בסופו (תשובת מהרי"ל סי' מ"א). וכל אלו הדברים הם משום סכנה, ושומר נפשו ירחק מהם ואסור לסמך אגס או לסכן נפשו בכל פיוצא בזה'.

החיל והחוסן לחי עולמים

הוראה זו הובאה גם במהרש"ל (ים של שלמה ב"ק פ"ו סי' כו) בהסתייגות שמי שכבר חלה והתרפא אינו צריך לברוח, כי כבר יצא מכלל חשש הסכנה, וז"ל 'הלכך נראה, אם בא דבר לעיר מחיב לברוח, אם יש ספוק בידו. אם לא מי שהוציא כבר דבר ונתרפא. שאומרים העולם שאין חשש לו'.

אכן כנגד בשורה מרגיעה זו, מצינו בדברי הר"ח פלאג'י (רפואה וחיים אות נג) שתופעה זו של התחסנות אינה מובטחת בכל מחלה או בכל איזור, כי במקומם לא היתה חסינות למי שנדבק כבר, וז"ל 'והרב ז"ל דבר לפי מקומו דבעונות הרבים במקומנו מצוי אחר שהקה פעם אחת ונתרפא חוזר עליו חלי זה בכמה שנים ואפילו בשנה אחת פעמים ויש שנסתכנו ה' יצילנו'.

וכן ידוע בימינו שישנם מחלות שהחולה בהן או המקבל חיסון כנגדם שוב לא יחלה באותה מחלה, ומאידך ישנם מחלות שהחיסון כנגדם אינו מחזיק מעמד הרבה זמן, או שכלל אינו מגן.

אם המגפה תהליך טבעי או עונש שמימי

תופעת התחסנות, עומדת במרכז דיון של בעלי המחשבה הקדמונים אם המגפות הן תופעה טבעית, או שהם עונש שמימי חוץ מדרך הטבע, שהרי אם אנו רואים שמי שלא נפגע במגפה אחת אינו נפגע במגפה הבאה, כיון שגופו מתחסן כנגד המחלה, נראה שהמחלה היא תהליך טבעי, שהרי אם כל התהליך של המגפות הוא עונש בידי שמים, אין סברא בזה שכיון שהצילוהו פעם אחת ינצל שוב בפעמים הבאות, ועל כן יש שהציעו בזה צד שלישי שהוא בעיקרו עונש שמימי אבל הוא מתנהג במהלך טבעי.

כפי שכתב רבי אברהם אזולאי (סבו של החיד"א) בספרו חסד לאברהם (מעין חמישי נהר כח) וז"ל 'ואם תאמר שאנו רואים כמה וכמה שהכו פעם אחת במגפה ונצולו ועל צד הרוב נצולים וזה קשה למאד להאמין שאמר הקדוש ברוך הוא ביון שעשינו לפלוני כבוד שנצול מדבר שבא בזמן פלוני נכבדיהו גם בזמן פלוני ולא ימות שגזרת השמים מצד המעשים הוא בא והכל גזור... וענין זה מחזיק סברת הטבעיים ודעתם ואפשר לומר שקרובה דעתם לדעת התורה עתה בזמננו זה שהדברים קרובים אל הטבע... ועל דרך זה המרכב מדעת הטבעיים והרשב"י ע"ה יתראו הרבה דברים שהם מתמיהין בענין זה כי הטבע חפץ בו הקדוש ברוך הוא וקשה בעיניו לדחותו'.

מאידך ראה בספר ידו בכל (לר"א האיתמרי איזמיר תרכ"ז סי' קנג) שכתב תירוץ על שאלה זו גם לפי הצד שאינו מפני התלבשות הנס בטבע, וז"ל 'ואני שמעתי משם מגיד אחד בענין שאנו רואים כמה בני אדם נגפים ונצולים מהמגפה ושוב אינן נגפים עוד לעולם במגפות אחרות ויש שנגפים ונצולים ובמגפה אחרת חוזרים ונגפים ומתים ואמר המגיד שכל מי שניגף ונצול על שעמדו מליצים רבים עליו והצילוהו במליצתם שוב זה אינו מת ממגפה לעולם אמנם אם נגף ונצול מסבת זכות שנמצא בו יש במציאות שאם נגף במגפה אחרת מת ע"כ ונראה לי טעם בזה שהניצול על ידי מליצים שוב אינו מת ממגפה יען שעשה הקב"ה חסד עם זה בעבור כבוד המליצים והצילו אעפ"י שאין בדברי המליצים כל כך ממשות כן היא המדה לעשות חסד לכבוד המליצים... ובהיות שעושה חסד עם האדם להצילו בעבור המליצים אם ינגף בפעם אחרת וימות נמצא שאינו חסד שלם וגם מגיע מהבושת למליצים אבל הנגף שנגצל מסבת זכות שנמצא בו באותה שעה אם חזר ונגף יכול למות יען שבעת ההיא אין לו שום זכות'.

רפואתו של הקב"ה היא רפואה שלמה

היבט חשוב בזה שההתחסנות מועילה לכל החיים, היא במה שמצינו בוהר (וזהר חדש בלק דף צ.ז.) שהתכונה של רפואה שבאה מידו של הקדוש ברוך הוא היא רפואה שאין החולי שב אחריה, וזו לשונו

החיל והחוסן לחי עולמים

[בשילוב ביאור מזורח מתוק בדבש] 'פתח ואמר רפאני ה' וארפא כו' ויש לשאול כיון דאמר רפאני כיון שאמר רפאני מהו וארפא למה הוסיף לומר וארפא הלא בודאי אם הקב"ה ירפא אותו יהיה נרפא, וכן יש לשאול כיון דאמר הושיעני כיון שאמר הושיעני מהו ואושיעה למה הוסיף לומר ואושיעה, כי בודאי אם הקב"ה מושיע אותו יהיה נושע, כי כיון דאסיא מסי מאן הוא דמחי כיון שהרופא מרפא מי הוא שמכה. ומשיב אלא כל אסוותא דעלמא בידא דקב"ה אלא כל הרפואות שבעולם הם בידו של הקב"ה, אבל אית מנהון על ידא דשליחא אבל יש מהם שנמסרו להתרפאות על ידי שליח ואית מנהון דלא אתמסרו בידא דשליחא ויש מהם שלא נמסרו ביד שליח. ואינון דאתמסרו בידא דשליחא אסוותא אינון ואלו שנמסרו ביד שליח רפואה הם, אבל לזמנא מתהדרין אבל לפעמים חוזרים אותן המחלות, אבל אינון דקב"ה מסי אבל אותן המחלות שהקב"ה מרפא בעצמו, ההוא מרעא לא אתהדר לעלמין אותה המחלה אינה חוזרת לעולם, ועל דא אסוותא דיליה אינה אסוותא ועל כן הרפואה של הקב"ה היא רפואה שלימה, דלית בה מרעא כלל שאין בה עוד מחלה כלל, ובגין כך ולכך אמר ירמיהו רפאני ה' וארפא ודאי דהיינו בלא קטרוגא כלל הרפואה תהיה בלי קטרוג כלל ר"ל שלא תחזור עוד המחלה לעולם.

והנה, מכך שכשם שבהתחסנות טבעית אין המחלה חוזרת שוב [בחלק מהן] וכן הוא גם בחיסון, יש לראות גם בחיסון מעין רפואה מידו של הקדוש ברוך הוא, שהרי החיסון לא היה אלא גירוי לגוף וההתחסנות היא התהליך הטבעי שטבע הבורא בעת בריאת העולם.

ב. מה המקור ההלכתי להוראת שני גדולים שהמנעות מחיסון הילדים היא שפיכות

דמים

ניש להקדים לגבי המובאות דלהלן שהחיסון הראשון שהתגלה בעולם היה החיסון למחלת אבעבועות שחורות שהיתה נקראת בלשונם 'פאקין' או 'בלאטרן', ורוב הוראות הפוסקים הקדמונים נאמרו על אותו חיסון, על תופעות לוואי של חולי זה גם למי שלא מת ממנו, העיד בספר הברית השלם (מאמר יז נפש החי שבמדבר) שסימני המחלה המשיכו ללות את החולה כל ימיו, ותואר פניו הושחת מצלקות החולי, וז"ל 'וגם בני מדינתנו אשר יקומו ממחלה זה וחייה יחיו הרבה מהן נשארים בעלי מומין... ולעולם והפכת פניהם ענתה גם פי משחית פנים יפות תבנית זכר כתאר פני המלך או נקבה יפה כלבנה ומן אז והלאה חשך משחור תאָרם ופניהם מלא נקבים נקבים כדמות מצה לא תאר ולא הדר לו ולא לה לפי שאינו דומה לתאר הראשון עד שאי אפשר להפיר אם זה האדם בעצמו אם לאו'.

הנה, מצינו הוראה המיוחסת לרבי נחמן מברסלב בספר כוכבי אור (לרא"נ מטולטשין, אבניה ברול עמ' לא אות לד) על חובת החיסון לאבעבועות, שבה הוא מחמיר מאוד על מי שאינו מחסן את ילדיו, וקורא לו 'שופך דמים', וז"ל 'רַבְּנּוּ זְצוּק'ל אָמַר שְׁצָרִיכִין לְכָל יֶלֶד לְהַעֲמִיד פּאָקִין קוֹדֵם רְבַע שָׁנָה ווארום אויב ניט [ו-ואם אינו עושה כן] הוא כְּמוֹ שׁוֹפֵךְ דָּמִים אָפִילוֹ אִם דָּרִים הֶרַחֵק מִן הָעִיר וְלִיסַע אָפִילוֹ בְּזֶמַן שְׁהָקֵר גְּדוֹל לְהַעֲמִיד פּאָקִין קוֹדֵם רְבַע שָׁנָה'.

[על עיקר החובה לחסן העיד בשם רבי נחמן בספר רנת ציון (מכתב טז משנת תרפ"ז עמ' מה) 'כְּמוֹ לְמִשְׁלֵל סִגְלַת הַצֵּקֶת הַפּאָקִין בְּיַד הַתֵּינוֹק בְּקִטְנוֹתוֹ אִף שְׁמֵרְגִישׁ לְפִי שְׁעָה יְסוּרִין וְכֵן אֵיזָה יָמִים שְׁמֵתְגַבֵּר הַחֵם אֲצֵל הַתֵּינוֹק אֲבָל מִחֲמַת שְׁהַמְבִינִים וְהַבְּקִיאִים יוֹדְעִים שְׁאֲדָרְבָּא זֹאת תְּהִיָּה לְשִׁמְרָה לְהִילָךְ שְׁלֵא יִחְלָה ח'וֹ בְּסִפְנָה גְדוֹלָה ח'וֹ וְלִכֵּן הַהוֹרִים מְזוֹרִים אֶת עַצְמָם לְעֲשׂוֹת זֹאת הַסִּגְלָה לְהִילָךְ תִּכְף בְּקִטְנוֹתוֹ וְגַם רַבְּנּוּ ז"ל הִסְכִּים לְזוֹרֵז בְּזֶה כְּיָדוּעַ'.

החיל והחוסן לחי עולמים

בהקבלה כמעט מלאה להוראת רבי נחמן, מצינו בספר ברית שלום (ר"ש הכהן ג'רבה תרצה סי' כג לא תרצח) שכתב בענפי איסור לא תרצח וז"ל 'מי שאינו מרְפִיב הַחֹמֶר מהפאקן... למלטם מִחֲלֵי הפאקן הַגְּמוּרָה כְּאֵלוֹ שׁוֹפֵךְ דָּמִים מִי שְׁאִינוֹ בּוֹרֵחַ מִחֲלֵי הַמַּגְפָּה אוֹ לֹא עָשָׂה הַסֵּגֶר לְמַלֵּט נַפְשׁוֹ כְּאֵלוֹ שׁוֹפֵךְ דָּמִים'.

וכעין זה מצינו בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קלד) שהמתמהמה בחיסון כאילו שופך דמים וז"ל 'אל יהיה גם זאת לו למכשול ולפוקה פן יתמהמה ודם בניו בראשו'.

וצריך להבין מהו המקור להוראה כזו, ומדוע הנמנע מלחסן יחשב כשופך דמים.

חובת הבריחה מהמגפה

ונראה שמקור הדברים הוא מדברי השל"ה (שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ יד) שכתב וז"ל 'נֶאֱמַר תְּמָה, אִוְדוֹת מִפֶּת אֲבַעְבוּעוֹת קִטְנוֹת הַהוֹלֶכֶת בֵּין הַתֵּינִיקוֹת, הַנִּקְרָא בְּלִשׁוֹן אֲשַׁכְּנוּ, בְּר מִיָּנָן, לָמָּה אֵין נוֹהֲרִין לְהַבְרִיחַ הַתֵּינִיקוֹת וּלְצַאֲתָם מִן הָעִיר, וּבּוֹדָאֵי עֲתִידִים הָאֲבוֹת לְתַן דִּין עַל מִיתוֹת יוֹנְקֵי שְׂדִים שְׁלֹא חֲטָאוּ, וּגְמוּלֵי חֶלֶב שְׁלֹא פִשְׁעוּ, שְׁמַתוֹ בְּחֲלֵי זֶה, וְלֹא חָשׂוּ אֲבִיהֶם לְהַבְרִיחֵם. עַל כֵּן, כָּל אִישׁ יֵרָא אֱלֹקִים יְהִיָּה יָרָא וְחָרַד עַל כָּל צָרָה שְׁלֹא תְּבוֹא. וְכָל אֵלוֹ הַדְּבָרִים שֶׁהֵם שְׁמִירַת הַגּוּף, הֵם בְּכָלֵל הָאֲזוּהָרָה שֶׁל "הַשְּׁמֵר לְךָ וּשְׁמֵר נַפְשְׁךָ מְאֹד", וְהוּא גַם כֵּן מְדַרְךְ אַרְץ, לְשִׁמּוֹר הַגּוּף שֶׁהוּא תֵיק וְנִרְתִיק הַנְּשִׁמָּה, כְּדִי שִׁיְהִיָּה כֶּסֶף לְנִשְׁמָה'.

דברי השל"ה הוזכרו להלכה במג"א (סי' תקעו ס"ק ג) ובמשנ"ב (שם ס"ק יד) והמג"א הזכיר אף את חומרת הענין וז"ל 'ואם לא עשו זאת הן חייבין בנפשותם', וראה עוד בספר רב ייבי (ח"א מורא מקדש עמ' כז) וז"ל 'ובשל"ה מזהיר מאד שצריך לברח עם בניו הקטנים כשהולכין במקום אחד פאקין ואם אינם רוצים לברח עם הילדים אזי עתידין לעמוד עם בנייהם לדין שהם גרמו לבניהם שימותו'.

[וראה הרחבה בענין חובת הבריחה והשמירה מהמגיפה בנספח שבסוף החוברת]

את חומרת העונש שכתב השל"ה, יש לראות בלשון המאמר מרדכי (סי' תקעו ס"ה הו"ד בכף החיים) [שאף שכתב ללמד זכות על מי שאינו נוהג כן למעשה, מכל מקום הביא את חומרת הדברים] וז"ל 'ומה מאד החמיר הרב ז"ל לתת דם נפשות בניו קטנים על האבות וכמעט רוב העולם נכשלים בזה ויש לי ללמד עליהם זכות... ועוד שכמעט היה צריך כל אדם להיות נע ונד בארץ רוב ימיו ואין גוזרים גזרה אלא א"כ רוב הצבור יכולים לעמוד בה ולכן אי לאו דמיסתפינא אמינא דאין על האבות בזה שום עון אשר חטא ומ"מ הואיל ונפק מפומיה דהרב של"ה וקבעו הרב מ"א ז"ל בספרו להלכה כל אדם יחוש לעצמו היכא דאפשר'.

החיסון הוא קיום לחובת הבריחה

והנה לאחר התגלות החיסון ושלבי הפיתוח שלו מבואר בכף החיים (יו"ד סי' קטז ס"ק ס) שלקחת החיסון מחליפה את הצורך לברוח, וז"ל 'כְּשֵׁיִשׁ חֲלֵי אֲבַעְבוּעוֹת לִילְדִים אֵין צָרִיךְ לְהַבְרִיחַ בְּנֵי מִן הָעִיר יַעַן דְּעִכְשׁוֹ בְּזִמְנֵי הַזֶּה עוֹשִׁין לוֹ תְרוּפָה עַל יְדֵי הַרְפָּכָה שֶׁל אֲבַעְבוּעוֹת וְיֵשׁ רוּפְאִים מְמַחִים מְמַנִּים עַל זֶה, וְדִלָּא כְּהָרֵב שְׂנֵי לוחות הַבְּרִית שֶׁכָּתַב שְׁצָרִיךְ לְהַבְרִיחַ בְּנֵי מִן הָעִיר. שו"ת זרע אמת חלק יורה דעה סימן ל"ב. וְהֵגַם שְׁסִים שֶׁהוּא מְשַׁתְּמֵיט בָּזֶה וְלֹא אוֹמֵר לֹא אֲסוּר וְלֹא הֵיתֵר מְכַל מְקוּם אֲנִן בְּדִיָּן תְּהִלּוֹת לֹאֵל יִתְבָּרַךְ יֵשׁ לָנוּ רוּפְאִים מְמַחִים עַל זֶה שְׁעוֹשִׁין הַרְפָּכָה וְלֹא נוֹזֵק אָדָם מְעוֹלָם וְכֵן מְעַשִׂים בְּכָל יוֹם. זְבָחֵי צֶדֶק אוֹת מ"א. וְעַתָּה נִתְחַכְּמוּ יוֹתֵר הַרוּפְאִים שְׁעוֹשִׁין וְרִיקָה עַל יְדֵי מַחַט בְּיַד הַיִּלְדִים וְעַל יְדֵי זֶה אֵין מוֹצִיאִין הַיִּלְדִים חֲלֵי אֲבַעְבוּעוֹת הַנוֹכֵר'.

החיל והחוסן לחי עולמים

וכן כתב בערוך השולחן (סי' תקעו סי"ב) וז"ל 'אך האבועות הוי מחלה מתדבקת, ולכן החוב להרחיקם מן העיר. ועכשו אין זה מצוי, כי זה כמאה וחמשים שנים המציאו הרופאים להעמיד לכל קטן וקטנה בני שנה או יותר קו"י פאקיין, ועל ידי זה נמלטים ממחלה זו כידוע'.

ומאחר שהחיסון עומד תמורת החיוב לברוח מהעיר, לכן נראה שאם על חיוב זה כתבו השל"ה והמג"א שמי שאינו מקיימו נחשב כשופך דמים, נראה שהתייחסות זו עומדת גם ביחס למי שאינו מקיים את החיסון, וכן מבואר בלשון הברית שלום שהובא לעיל שצירף את שני הענינים יחד החיסון והבריחה וכלל את שניהם בענפי עונש רציחה.

וכן כתב בפירוש בספר הברית (נספר מחקרי שהובא רבות בספרי הפוסקים כגון חכמת אדם, שו"ת רב פעלים ועוד) מאמר י"ז נפש החי שבמדבר) והפליג בחומרת הענין שיש בו קל וחומר מהבריחה כי אין רפואתה בטוחה, וז"ל 'הארכתי לזרו את עמי על הרפואה הנזכרת שלא יפחדו משום דבר סכנה בו או שום נדנוד עברה בו חלילה כי אחר שאין פחד סכנה בו נפל פחד עברה מעצמה בפרט כל אב ואם אשר כל ישעם וכל חפצם וכל עמלם למען יראו זרע יאריך ימים וכל המתעצל בזה עד בא הפאקן הטבעיים על הבנים והיה כי יקרה אסון חלילה עד אלקים יבא במשפט וענוש יענש בדין שמים קל וחומר מהבריחה שכתוב בספר של"ה שכל מי שאינו בורח עם הילד עתיד לתן את הדין וכבר זכר לנו כי לא בכל פעם מועיל הבריחה וזה החסון מועיל בעזרת ה' יתברך תמיד לכן כל הזריו בדבר אין מצוה יותר מזה כי כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קים עולם מלא'.

וראה עוד בדברי רבי חיים פלאגי (תוכחת חיים פרשת ויצא) וז"ל 'ויכמו כן אם יש חלי אבועות שיש לברח לקטנים וכמ"ש הרב של"ה והנה בעתה דורנו זה שהוציאו הרופאים רפואה לזה לעשות הרפכה והוא בדוק ומנסה יש לו לאב להשתדל בזה לעשות הרפכה לבנו ולבתו תכף כשהם קטנים לבל יבה אותם החולי הנזכר ולענין לעשות רפואה ההרפכה הלזו גם בשבת עיין בספר זרע אמת ח"ג חיר"ד סימן קכ"ג דמסיק לאסור בשבת יע"ש'.

ג. מה דעת גדולי ישראל על הסיכון שבחיסון

בשנים הראשונות של גילוי החיסונים למחלת האבעבועות, התעורר פולמוס האם דרך רפואה זו ראויה על פי ההלכה, הסיבה העיקרית לשיקול היתה נקודת הסיכון שבפעולה זו.

ומיד בתחילת תקופת החיסונים בעולם, עוד לפני התגלות השיטה הבטוחה של החיסונים, יצא לאור חיבור 'עלה תרופה' מאת ר"א המבורג שעוסק בענין זה [צילום השער הובא כאן, ראה בספר לשון זהב לר"ד טעבלי הכהן שיש (שו"ת סי' לו) שר"א המבורג הצטרף כדיין לגביית עדות בבית דינו של ר"ד שיש, ושם בחידושי עוקצין הזכיר ר"ד חידוש שלו שהודפס בסוף חיבור עלה תרופה], וזו לשונו בשאלתו 'והן עתה בחמלת יי על ברואי השיב ידו מבלע זה פמה, ובלב כל חכם לב, רופאי ומננו נתן חכמה ותבונה בהמה, שהמציאו לזה רפואה כוללת, כמעט מחסר ספנה, והתפארו שאחד מני אלה שמת מחלי הנ"ל אם הוא מתנהג בסדר הרפואה שסדרו לו הרופאים' [הרי שהיה סיכון די ניכר של אחד מאלה].

התועלת ברורה על אף הסיכון

מעיון במקורות השונים שדנו בזה, נראה שגם עם הסיכון שיש בעצם החיסון, לא היה ספק בדבר ה'יעיסקה' המוצלחת של תרופה זו, בכל מקרה ברור שסכנת החיסון פחותה בהרבה מסכנת המחלה עצמה, ותוצאות החיסונים דיברו בעד עצמם והצילו אלפי ורבבות ממות, וכפי שכתב בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' לב) וז"ל 'דכיין דעל הרוב אלו שמביאים אותם לידי מדה זו על ידי האינזוקולאציוני הם יותר קרובים לחיים מלמיתה דרובם נצולים מה שאין פן מי שבא להם זה החולי דרך הטבע דהדבר שקול אם ימות... ואם פן היה מקום לומר דהרי זה קרוב לריוח יותר מן ההפסד... ואם ימות בהברכה זו כל שכן שהיה מת אם היו באים לו דרך הטבע דהוא עלול יותר למיתה מההברכה זו וא"כ ס"ס לא הפסיד כלום... דהא על כל פנים לא יהיה המתים ע"י המצאה של הברכה אבעבועות אלא מיעוטא דמיעוטא... כיון דאי אפשר להתעלם דזאת הפעלה היא יותר קרובה הרבה לריוח והצלחה מלהפסד ודאי לא שייך לומר שב ואל תעשה עדיף, אלא עדיף ועדיף למיהדר אזכותא דידיהו, כ"ז אני אומר לקיים מנהג אותם המקומות שנוהגים זאת הפעלה של הברכה האבעבועות שיש להם על מה שייסמכו... אפילו היה המציאות אחר האפשרות שימותו מהם א' מאלה... וממילא אין מקום לענ"ד לאסור פעלת ההרפבה הנ"ל כיון שהוא יותר קרוב לריוח והצלחה מלהפסד וסכנה'.

אלא שהשאלה שהתעוררה היא הלכתית שמצד אחד נכון שהסיכון קטן בהרבה, אבל מאידך את הסיכון שבחיסון מביא האדם על עצמו בידים, ויש להסתפק אם מותר לו להכניס את עצמו לסכנה כדי להנצל מסכנה גדולה ממנה.

כדי להבין את דברי הגדולים בענין זה, יש להקדים ולהביא את ההבדל בין התחסנות הגוף מחומרי רעל שהזכרה לעיל בפרק א, להתחסנות מגורמי מחלה [חיידקים, נגיפים], בעוד שההתחסנות מחומרי רעל יכולה לבא בידי אדם כתהליך של חשיפה לכמויות קטנות של רעל שאינם יכולות להזיק, והגדלה איטית של הכמויות [עד התופעה הפלאית שהזכרה שם], לעומת זאת האפשרות לחשוף את הגוף לחיידקים או נגיפים אינה ניתנת לשליטה כמותית, הרי אפילו כמות מועטה של חיידקים היא חשיפה

החיל והחוסן לחי עולמים

למחלה מלאה [בניגוד לחומרי הרעל החיידקים מתרבים], ולכן עיקר האתגר בחיסון הוא כיצד לחשוף את הגוף לגורמי המחלה בלי להכניסו לסיכון של המחלה בעצמה [כיום ברוב החיסונים הדבר נעשה על ידי המתת החיידק או החלשתו, ובשיטה החדשנית יותר שבה משתמשים כעת בחיסוני הקורונה, אין חשיפה של הגוף לאף נגיף, אלא יצירת חומר דומה לנגיף שמעורר את מערכת החיסון של הגוף].

מבחינה זו אפשר לחלק את תולדות החיסון הראשון בעולם לשתי תקופות, השלב הראשון בחיסון לאבעבועות שחורות, שהתרחש לראשונה לפני כשלוש מאות שנה בערך בשנת תע"ט, היה נעשה על ידי הדבקה פשוטה בנגיף בלי שום אפשרות להחלישו, והשיטה לודא שהמתחסן לא יחלה באופן קשה, היתה רק על ידי לקיחת החיידק ממישהו שחוליו היה קל יותר, כמובן ששיטה זו לא היתה בטוחה כל כך, כי תמיד היה חשש שהמתחסן יקבל את המחלה בצורה חריפה יותר, ואכן בפועל אף שרבים ניצלו מהחולי בזכות החיסון, אבל היו מעטים שאכן חלו בצורה חריפה ואף מתו כתוצאה מהחיסון [כפי שהסבר שיובא להלן מספר מוסדות תבל].

לעומת זאת בשלב השני של הגילוי, כמעט מאה שנה אחר כך, בשנת תקנ"ט התגלתה הגירסה הבטוחה יותר של החיסון באנגליה, כי התגלה שחשיפה לנגיף מאותה משפחה שאינו מפתח מחלה מסוכנת, גורמת להתחסנות גם כלפי המחלה המסוכנת של אבעבועות שחורות, אותו נגיף היה נגיף אבעבועות שתוקף את הפרות, ולא היתה בו סכנה, והתגלה שמי שחלה כבר באותו נגיף שוב לא יחלה במחלת האבעבועות המסוכנת, כך שבשלב זה עבר החיסון מחשיפה למחלה המסוכנת בעצמה לחשיפה למחלה קלה יותר, כך שהסיכון ירד בהרבה.

אכן, גם בגירסה הבטוחה יותר של החיסונים עדיין היו מקרי תמותה מועטים, וכך שעיקר השיקול של הנוק מול התועלת, היה שייך גם לגבי החיסון החדש, אבל מכיון שהתחלואה מחמת החיסון ירדה באופן משמעותי מאוד, היה כבר מקום להבין שהמקרים המועטים שבהם גרם החיסון למיתה, לא היה מחמת הסיכון שבחיסון, אלא מפני שהמתחסן [שהיה כאמור עובר את המחלה אף כי בצורה קלה יותר], ושמא לא נזהר בהוראות הרופאים הנוגעות למחוסנים ולכן קרה מה שקרה.

את דעת האוסרים [בשלב הראשון כשלא התגלתה עדיין השיטה הבטוחה], ראה בספר מוסדות תבל (לר"ד כהן [הוסמך על ידי החתם ספר וכמה רבנים בני דורו לרב מו"צ ודיין] דף עד: 'ועמדו על הנסיון אם נקח יחיה מאבעבועות הבלתי מסכנת כל כך וימשח ממנה על חבלה קטנה אשר נעשה בילד אשר לא נחלה עדין בחולה [-בחולי] ההוא, יפרחו בו האבעבועות ג"כ על ענין טוב, אמנם הנסיון מעיד כי עם כל זה, לפעמים היה מת הילד הנמשח מלחה אבעבועה טובה, וכאשר נשאלה מחכמי התורה אם מתר לנטע אבעבועה טובה כזאת על ילדי בני ישראל אסרוה ויפה אסרוה, כי אם ימות ילד הזה אשר השלטנו בו את המות הזה הנה אנחנו בידינו רצחנו אותו, או הקרבנו את מיתתו, כי כבר היה אפשר שלא ישלט בו החולה כל ימיו אם לא הביאנו עליו, או שהיה נתרפא ממנו בימים אחרים, או שהיה מת בו לאחר זמן רב, על כן אסור על כל איש מ'ישראל להביא החולה הזה על נפש ישראל, גם בהיות התקנה לנו ש'יציל אותו מחולה רעה, כי מי יודע אם לחיים ואם למות נביאנו עליו'.

וכטעמים אלו לאסור, כתב בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' לב) וז"ל 'ואם כן איך נססה בו זה החולי בפעל דאולי ימות בו', ולמעשה כתב שאינו מורה בזה לא היתר ולא איסור אבל מי שרוצה לסמוך ולעשות כן רשאי.

וגם בספר הברית כתב כעין זה, שעיקר הבעיה אינה בשיקול העסקי של תועלת מול נזק, אלא בזה שהצד הרחוק של הנוק נעשה בידיים, וז"ל 'אפס בהיות שלא בכל פעם הועיל הדבר הזה כי לפעמים

החיל והחוסן לחי עולמים

בכל זאת יצאו ופרחו אֲבַעְבוּעוֹת רעות בִּילְד הַשְּׁנִי וּמָתוּ לַפְעָמִים אִיזָה יְלָדִים אֶף כִּי לָרֵב הַיְלָדִים הָיָה זֶה תוֹעֵלֶת לְכֵן הֶרְחִיקוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא רָצוּ לְהַתִּיר זֶה לְבָנֵי עַמָּנוּ כְּדֵי שְׁלֹא לְהַכְנִיס אֶת בְּנֵיהֶם בְּסַפֵּק נְפֹשׁוֹת לְכַתְחֻלָּה.

ולעומת זאת לגבי השלב השני של תורת החיסונים, שהסיכון למיתה מהחיסון פחת בהרבה, הורה בספר מוסדות תבל (שם) שחייבים לעשות חיסון, וכבר הובאו דברי הזבחי צדק וכף החיים שגם הזרע אמת שנמנע מהוראת היתר הוא מפני שאז לא היתה בטיחות גדולה בטיפול זה, אבל לאחר התחכמות הרופאים בחכמה זו שפחת ענין הסכנה נראה שגם הזרע אמת יתיר בזה, ואכן מצינו בתשובתו של הזרע אמת משנת תקס"ה (ח"ג סי' קכג) לענין היתר רפואה זו בשבת, שהאריך לאסור מפי שכעת הוא בריא לפנינו ואין הרפואה נצרכת לו דוקא בשבת, ולכאורה משמע שביום חול פשוט שיש לנהוג בה.

וראה עוד בתפארת ישראל (יומא פ"ח בועז אות ג) 'ומזה נ"ל היתר לעשות אינאקולאטיאן של פאקקען אף שא' מאַלף מַת ע"י האינאקולאטיאן עכ"פ שאם יתהוו הפאקקען הטבעיים הסכנה קרובה יותר ולכן רשאי להכניס את עצמו בסכנה רחוקה כדי להציל את עצמו מסכנה קרובה וראיה ברורה לדברי ממ"ש רבי בטור ח"מ סוף סי' תכ"ו בשם הירושלמי דחייב אדם להכניס את עצמו בספק סכנה כדי להציל חברו מדאי סכנה והרי ברואה חברו טובע בנהר אינו מחלט ודאי שייטבע אם לא יציל הוא וכי לא אפשר שינצל ממקום אחר ואם להציל חברו יש חיוב להכניס את עצמו בספק סכנה מפל שכן שיהיה רשות בידו להציל את גוף עצמו ע"י הכנסו את עצמו לספק סכנה'.

וראה גם בפסקים ותשובות יד דוד לר"ד זיצנהיים ((הודפס בספר שו"ת נחל אשכול ע"י מכון שומרי משרת הקודש ירושלים תשע"ד [י"ד סי' כג] 'מה שכתבתי מחמת וואקמיין של הראבלע"ס ע"י קו"ה פאקין לדעתי היתר גמור בין שידוע שלא נעשה משול עד עתה ואפילו היה אחד מאלפי אלפים נזוק משום כך אין לאסור והרי בימי חכמי התלמוד היה סכנה בהקנות דם כדמצינו פ' הוראה עד שתקנו ברכה על זה ואפילו הכי נהגו בהקזה כל האמוראים ובשו"ת זרע אמת להרב דק"ק מודינא שהוא מחמיר מאד בכל ספרו אע"פ כן כתב נגד חכם אחד שרצה לאסור האינקולציאיה"ן חסון שנהגו מימי קדם בראבלע"ס והוא אעפ"י שאינו מתירו בפרוש אעפ"י כן אין למחות במי שרוצה לעשות ומכ"ש באלו שאין חשש סכנה כלל, [מובן מדבריו שמה שהסתפק הזרע אמת היה בחיסון בשיטה הישנה יותר שיש בה סכנה, ואילו בחיסון החדש יותר פשוט שמותר].

וראה עוד בספר הברית שהעיד שכן הורו חכמי דורו וז"ל 'עמדו גם וקני ישראל ותופסי התורה בידו הנה והתירו זאת לכל ישראל על פי התורה וגם לבניהם ולבני בניהם מצוים את הרופאים לעשות זה ומהם מכריזים ומזרזים לרבים על הדבר ואומרים להם שחיוב גדול הוא על כל איש לעשות כן לבניו ובנותיו הקטנים בטרם תבאנה הפאקן הטבעיים מעצמן המסכנים מאד'.

ויש להביא בזה גם את נימוקי ספר עלה תרופה שהתיר לעשות רפואה זו גם בשיטה הישנה כשהיה הסיכון גבוה יותר [החיבור הודפס בשנת תקמ"ה כחמש עשרה שנה לפני הגילוי של השיטה החדשה], לטענתו אין בסיכון כזה סיבה למנוע את השימוש בטיפול, שהרי כל טיפול רפואי כרוך בסכנה, ולא נמנעו מהקנות דם או שתיית רפואות על אף שגם בהם יש סכנה מסויימת, וז"ל 'ועל מה שמתו אחד מאַלף אין זה פדאי לכנותו בשביל זה לסכנה, אבל אנו תולים בזה שהחולי [החולה], פשע בעצמו או משמשו, שלא שמרו צנאת הרופאים... והכל בגזרת עירין פתגמא כמאמר החכם שגיאית הרופא גזירת הבורא, אבל למעוטי דמיעוטי כזה לא נחשוש לסלק בשביל כך תועלת גדול כזה, הא למה זה דומה להקנות הדם או לקיחת כוס המשלשל... וראינו כמה מאנשים שיקרה להם העלוף בשעת ההקזה, וגם נשמע על צד הנזירות ביותר שאחד מת בהקנות הדם... גם על ידי כוס המשלשל שלא שמר עצמו מן

החיל והחוסן לחי עולמים

הַאֲוִיר הַקָּר... וְתוֹפְסוֹ חֲלֵי וּמַת בּוֹ רַחֲמָנָא לִיְצַלְן. והוסיף שמלבד זאת אין דבר שבעולם שאינו עלול לסכנה שהרי מצינו שחז"ל הורו להתודות בערב יום כיפור קודם הסעודה פן יחנק, חז"ל 'אֶפִּילוּ הַמַּאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכַל הָאָדָם לְהַחִיּוֹת אֶת נַפְשׁוֹ אֵינוּ בְּטוּחַ מִן הַמְּקָרִים, וּבִשְׁבִיל זֶה הוֹרְנוּ חֲז"ל לְהַתְּנוּדוֹת עֶרֶב יוֹם הַכַּפּוּרִים בְּמִנְחָה קוֹדֵם הַסְּעוּדָה... שְׁמָא יִחַנֵּק, כְּאֲשֶׁר בְּאַמֶּת נִשְׁמַע כְּאֵן שְׂאֲרַע לְאַחַד בֶּן רַחֲמָנָא לִיְצַלְן.

וראה את ההוראה למעשה בספר הברית (מאמר י"ז נפש החי שבמדבר) 'וַיְהִי כִּפְאוֹת חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִדְבָר בְּדוּק וּמְנוּסָה מְאֹד וּבְכָל יוֹם וַיּוֹם הַמְּנַהֵג הָזֶה מִתְּפַשֵּׁט וּמִתְקַבֵּל בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה עַד קְצוֹת הָאָרֶץ וַאֲיֵי יָם רַחֲוּקִים וְלֹא נִשְׁמַע וְלֹא נִרְאָה מְכַשׁוּל וְתַקְלָה לְשׁוּם אָדָם גְּדוֹל אוֹ קָטָן כִּי הוּא דְבַר שְׂאִינוּ מְזִיק לְעוֹלָם עַמְדוֹ גַּם זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל וְתוֹפְסֵי הַתּוֹרָה בְּדוֹר הָזֶה וְהַתִּירוֹ זֹאת לְכָל יִשְׂרָאֵל עַל פִּי הַתּוֹרָה וְכו' [כפי שהובא לעיל].

על סיכום אותו משא ומתן בעד ונגד החיסונים הביא בשו"ת פאת שדך (לרש"ד מונק ח"ב סי' קמז) חז"ל 'וְהִנֵּה עָקֵר הֵיטֵר הַרְכַּבְתָּ אֲבַעְבוּעוֹת וְהִ"ה זְרִיקוֹת שֶׁנִּהְגּוּ בּוֹ מִבְּאֵר כְּפִי זְכוּרֵי בְּסֵפֶר הַבְּרִית וּבִימֵינוּ עֲדִין הֵיטֵה קֶצֶת סִפְנָה בְּדָבָר וְאֵעִפ"כּ מֵרַעִישׁ מְאֹד נֶגֶד הַמְּחַמְרִין בְּזֶה... סוֹף דְבַר כְּבֵר נִתְפַשֵּׁט הֵיטֵר זֶה בְּכָל יִשְׂרָאֵל וְאֵע"פ שֶׁבְּתַחֲלָה הָיוּ קֶצֶת מֵעֲרַרִין כְּדַמוּכַח בְּסֵפֶר הַבְּרִית כְּבֵר נִתְפַשֵּׁט הַהִיתֵר'.

ד. מה היה המצב בעולם בלי החיסונים

כדי להבין את תועלת החיסונים, יש להתבונן קצת בספרים הקדמונים, כפי שיש בהרבה מספרי הפוסקים תיאורים על מגפות שהיו בימיהם, ובריחתם מפני הסכנה, כפי שכתב הרמ"א בהקדמתו לפירושו למגילת אסתר 'מחיר יין' חז"ל 'וְאֵנִי מֵשֶׁה בֶּן כְּבוֹד אָבֹא מְרִי הַפְּרָנֵס וְהַמְּנַהֵיג יִשְׂרָאֵל שְׁלִי"ט הַנִּקְרָא מֵשֶׁה אִיִּסְרָלִישׁ מְקַרְאָא הֵיטֵי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה אֲשֶׁר נִתְגַּלְנוּ מֵעִירֵינוּ בְּשֵׁנַת שִׁי"ו לְפ"ק מִחֲמַת עֲפוּשׁ הַאֲוִיר לֹא עָלִינוּ וְהֵינּוּ גָרִים בְּאָרֶץ לֹא לָנוּ בְּעִיר שִׁדְלוּב מְקוֹם אֲשֶׁר אֵין תְּאֵנָה וְגַפְּן וְכִמְעַט מִים אֵין לְשִׁתוֹת כִּי אִם בְּתַחְבוּלָה, עִיר אֲשֶׁר בְּמִסְכְּנוֹת תֵּאָכַל בָּהּ לֶחֶם וְעַץ אֵין בָּהּ לְהִסְכֵּן בּוֹ וְלֹא יִכְלָנוּ לְקַיֵּם יְמֵי הַפּוּרִים בְּמִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה לְהִסִּיר יְגוֹן וְאִנְחָה אִמְרָתִי אֲקוּמָה וְאֲשִׁמְחָה בְּמַפְעֵלֵי אֵף חֲכָמֵי עַמְדָה לִי'.

וכן מצינו בכמה מקומות בשו"ת מבי"ט (ח"א סי' קכ) חז"ל 'שְׁנַת ה"ש. בְּהֵיטֵי חוּץ לְמְדִינָה בּוֹרַח מִחֲמַת הַמִּגְפָּה הַשָּׁם יְצִילָנוּ שְׁלַחוּ לְשִׂאוֹל אֶת פִּי מִן הַמְּדִינָה קֶצֶת בְּעֵלֵי תוֹרָה, וְעוֹד (ח"ב סי' נב) חז"ל 'וְאֵנִי אֵינִי בָּא לֹא לְקָרֵב וְלֹא לְרַחֵק רְאִיּוּתֵיהֶם בְּשִׁלְמוֹת כִּי הִיָּה צְרִיךְ לְרֵאוֹת יְסוּד רְאִיּוּתֵיהֶם מֵהַסְּפָרִים שֶׁהִבִּיאוּם וְאֵנִי כְּעַת רִיק מֵהֶם בְּהֵיטֵי בְּכַפְרִים חוּץ מֵהַעִיר מִחֲמַת הַמִּגְפָּה ה' יְצִילָנוּ בְּכָלֵל כָּל יִשְׂרָאֵל'.

וראה עוד בשו"ת מהריט"ץ (ישנות סי' ח) חז"ל 'הֵגַם כִּי גוֹלָה אָנִי מִמְּקוֹמִי מִפְּנֵי שְׂרֵי גְבִירָה לֹקְהָ בְּמִגְפָּה לְפָנֵי ה' אֲנִי בּוֹרַח מֵהָר לְהָר וּמִכְּפָר לְכְּפָר וְלֹא אֲתַנּוּ מִסְפְּרֵי הַפּוּסְקִים שְׁעוֹר מִסְפִּיק בְּכָל זֹאת לְהַפִּיק רְצוֹן הַשּׂוֹאֵל בְּדֶרֶךְ קְצָרָה. וְעוֹד שֵׁם (סי' יט) 'שְׂאֵלָה זֹו שְׂאֵל מִמְּנֵי רְאוּבֵן וְאֵנִי כְּעַת בּוֹרַח מִפְּנֵי פַחַד ה' מִפְּנֵי שְׂרֵי גְבִירָה אִם הַמְּדִינּוֹת לֹקְהָ בְּמִגְפָּה לְפָנֵי ה' רַחֲמָנָא לִיְצַלְן וְכְּעַת אָנִי בְּכַפֵּר פֶּרַעַם וְלֹא אֲתַנּוּ מִסְפְּרֵי הַפּוּסְקִים וּמִסְכָּחוֹת הַתְּלַמוּד דִּי הַצְּרִיךְ זוֹלַת מִסְכָּת קָמָא וּמִס' מְצִיעָא וְחֻלְק הַרְמָב"ם ז"ל'.

וראה עוד בסיום ספר קרבן נתנאל חז"ל 'וּשְׁנַת תַּע"ג חוֹרְתֵי לְפָרָאג וּבְשֵׁנַת תַּע"ד הִיָּה בְּפָרָאג קוֹל רַעֲשׁ מִגְפָּה וְהַעִיר לְדָבָר הַסְּגִיר רוּב הָעוֹלָם פָּזְרוּ רְגְלֵיהֶם אַךְ מִפְּנֵי הַסְּבָה נִסְגַּרְתִּי בְּפָרָאג וְהֵיטֵה הַמִּגְפָּה גְדוֹלָה בְּאִיזָה חֲדָשִׁים נְפָלוּ בְּעוֹנוֹתֵינוּ הַרְבֵּים יוֹתֵר מֵאַרְבַּע אֲלָפִים נְפִשׁוֹת וְעַם כָּל זֶה בְּחִסְדֵי ה' מִלְּטָתֵנִי מִן הַדְּבָר אוֹתִי וְאֶת נְפִשׁוֹת בֵּיתִי'.

החיל והחוסן לחי עולמים

והנה, מצינו בקובץ עץ חיים (באבוב ח"ו עמ' ר"צ) תשובה ארוכה לרמ"ז זאגרג בענין המגיפות, וכתב ח"ל 'ימה שלא נמצא מגפות מתפשטות ממחלת הדבר והפאקין והחולירע וכיו"ב אחר שנות תר"ל תר"מ הוא אחר שהמציא הרופא פאסטער המפרסם שהבאצילין הם מחוללי המחלות... והמציא שבאצילי המחלה אם מחלישים את הבאצילין הם עצמם גורמים הרפואה שהשי"ת מחולל הרפואה מתוך המכה כמ"ש חז"ל וכמה כתבו שהוא חצר הכבד של ר' מתתיה בן חרש שביומא פ"ג ולרפא האבעבועות שהזכר בשל"ה ומ"א סי' תקע"ו שמתו מזה רבבות ילדים עד שנתחבר סליחה ע"ז והוא מפלאות בוכ"ע ובטיפוס המצא הפנצילין בשנות ת"ש תש"י מדברים מעפשים ורקובים שבו נמצא המשמיד לבאצילין הרעים של הטיפוס והכל בשליחות בוכ"ע שברפואת הפנצילין נתרבו מליאנדים אנשים בכדור הארץ וכמוכן לפי טבע הארץ וחכמת הרופאים שם ואין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף'.

וכן כתב בספר אגדת אליהו (ברכות סה:): 'פעמים שאויר העולם מתקלקל ומתעפש מהאידיים העולים מן הארץ והוא סבת שהדבר בא בר מינן ושאר מיני חולאים ומכלה הבריות ולא נשאר ישוב לאדם בעולם וירידת הגשמים מטהרים את האויר פנודע ונמצא העולם מתתקן ועל ידי תקון העולם ממש זהו ישובו פי אין הבריות כלים מחולאים רעים ונאמנים'.

על פי דבריהם אם נתבונן בנתונים על כלל אוכלוסית העולם (אנציקלופדיה לבית ישראל ערך אוכלוסיה) הרי שבשנת הת"י מנתה אוכלוסיית העולם כחצי מיליארד איש, ומאתים שנה אחר כך [התרי"ג] גדלה פי שנים למיליארד נפש, ואילו מאז חלה התקדמות מואצת פי כמה, כי עד שנת התשי"ג [פחות ממאה חמישים שנה אח"כ] הגיעה ליותר מחמש מיליארד נפש [וראה בספר נפלאות מתורת השי"ת עמ' 138 שהודפס בשנת תרל"ט שכתב שאין שני מיליארד בני אדם בעולם, הרי ששלושים שנה אחרי האומדן הנזכר לא התרבו באופן גדול כל כך], וכיום עוד הרבה יותר מזה, וכל זה בשנים בהם העולם עבר שתי מלחמות עולם מהקטלניות שבמלחמות, ומלבד זאת הרי הילודה בעולם ירדה מאוד עקב הגישה המודרנית, ואין צורך להרחיב בסיבות החדשות למות כמו תאונות דרכים, ובכל זאת גדלה האוכלוסיה פי כמה, וגם תוחלת החיים עלתה בהרבה.

נמצא שהרבה יותר מחצי מהאנשים הנמצאים כיום בעולם, וכן חצי מהיהודים הנמצאים כיום בארץ, לא היו נמצאים כאן בדרך הטבע לולא התפתחות הרפואה שאחת מהבשורות הגדולות שבה היא החיסונים.

וראה בספר מאוני צדק (נלר"ד טורש ווארשא תרנח) שערי צדק עמ' 2 בהערה) שתיאר את רעת המגפות ואת התועלת של החיסונים, וז"ל 'וכן נמטי אפריון להרופאים המבדקים שלוחי דרזמנא אשר בתחבולותיהם המחקמות יפיהו רוח הקיה באופני התולדה וכמה מחלות אנושות מסכנות גרשו מקרבנו כמו במטאטא השמד מקל חובלים כגון מחלת האבעבועות פאקען אשר היא ומחלת החלירע היו בחדא מתקלא אכוריות פיענים במדבר וחדות פזאבי ערב למלאות חוריהן טרף אדם רב, רק החוקר יענע האנגלי המציא תחבולה פשוטה וקלה לבער רעתה מקרב הארץ ולשפך עברתה כי קשתה'.

היבט אופייני לאותה תקופה, הם דברי ר"א המבורג בעל החיבור עלה לתרופה על חיסון האבעבועות, שאחר שפירט קצת את רעת המגפה הוסיף שאין צורך להאריך בזה כי הוא דבר מפורסם והכל יודעים זאת, וז"ל 'אשר יכינו ואשר יביאו אומר מן הקדש החכמים הרופאים רופאי זמננו לצרעת ממארת נושנת בעור בשר האדם והיא כמצודה פרוסה על כל חי מדבר תמשך כל אדם בחכה לא תשא פנים לזקן ולנער לא תחון היא חלי אבעבועות ורבים חללים הפילה ועצומים הרוניח... עוד ישאירו אחריהם רשומים מרים זרים נצרכו כל פנים קבצו פארור, בן משחת מאיש מראו ותארו מבני אדם... ואין

החיל והחוסן לחי עולמים

לְהַאֲרִיךְ בְּסִפּוּר מְכָאוֹב חֲלֵי חֲלֵי הַמְּפָרֶסֶם הַנִּלְאֶה אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹקִים לְבְנֵי אָדָם לְעֵנַת בּוֹ וְאֱלֹקִים עָשָׂה שְׂיָרָאוּ מִלְּפָנָיו.

יש לציין, שהבעיה הגדולה ביותר של הגישה לחיסונים טמונה בעובדת יעילותם בס"ד, הרי אילולא היו כל כך יעילים היו האנשים זוכרים כל הזמן את המחלות שאותן הם באו למנוע, ולעומת זאת כשהחיסון יעיל 'מדאי' אין הציבור זוכר את רעת המגפות, ואז עלולים לזלזל בצורך בעצם החיסון [נקודה מאוד שבעוד מספר שנים תהפוך גם הקורונה לנחלת העבר, ואף אחד לא יזכור שמתו בה יותר ממיליון וחצי בני אדם, ובארץ ישראל יותר משלושת אלפים איש, ורבבות חלו, והוטלו הגבלות על מוסדות התורה ועל מניני התפילות, ואז כשיקום מישהו וישאל 'בשביל מה בכלל צריך לחסן נגד קורונה', לא יהיה מי שיצליח להסביר לו זאת].

ה. לברך 'בורא רפואות' על החידושים של עולם הרפואה

היות ותחום החידושים של עולם הרפואה נשמע לפעמים כאילו התערבות בסודות הבריאה, מצינו כבר בדורות עברו שהיו מבין ההמונים שקראו תיגר על חידושים אלו, והתנגדו לשימוש בהם, יש להתבונן האם יש משהו בסוג כזה של התנגדות, וכבר הובאה לשון ספר מוסדות תבל שהתרעם על המפקקים כנגד רפואת החיסונים 'אשר הודיע ה' בחמלתו הגדולה לבני האדם זה ימים לא כבירים, למען הצילם ממות ההוא', ואף תלה במתנגדים אלו את מיתת כל השומעים לקולם שנמנעו מלקחת את הרפואה [ראה לעיל], והוסיף וז"ל 'ועתה נברך ד' אלדינו העושה נפלאות אשר האיר עינינו ברפואה זאת למען הציל עם רב מרדת שחת'.

וראה עוד בחיבור 'עלה תרופה' (לר"א המבורג) שתמה על הנמנעים מלהשתמש בחיסון לאבעבועות בטענה שהוא דבר חדש שלא עשרום אבותינו, וז"ל 'שהיה כמעט מגפה קטנה ר"ל בילדים מחולי אבעבועות, ורבים מבני עמינו עמדו על נפשם ועל זרעם והשתמשו בתרופה חדשה כנודע, ויצאו חפשים בע"ה, ורבים משכו ידם מזה באמרם שהוא דבר חדש לא שערום אבותינו, ובאמת לא מחכמה שאלו על זה שרואות בארובות יעידו על זה שנתגלה לאחרונים מה שנתכסה מראשונים דרך משל, שהראשונים לא דברו כלום ממגדול הפורח באויר, רצוני לומר שלא שערו שיעשה אדם חביות של שייטין לשוט באויר רקיע השמים... ובעינינו ראינו שנעשה כן בימינו' [נראה שכונתו על המצאת הכדור הפורח, שהרי לא היו כלי תעופה אחרים בשנת חיבור הספר (תקמ"ה)].

אכן מבואר בדברי החזון איש (אה"ע סי' כז אות ג) שכל הרפואות שמחדשים הרופאים בזמנינו היו ערוכים ומסודרים מאת הבורא מתחילת הבריאה, אלא שלא התגלו בכל דור ודור, וז"ל 'ואף בטרופות דמן ארכובה ולמעלה אין מעידין בזמננו דמנתחים הרופאים וחיים ואין לתמוה ע"ז דבאמת נראה דברא הקב"ה רפואות אף לטריפות וכדאמר ב"ב ע"ד ב' בסגולת אבן טבא שמחיה אף המתים ושם בסגולת עשב סמתרי ואמר שמואל ב"מ קז ב' אי לאו זיקא עביד סמתרא להרוגי מלכות וחיי ואמר בפסחים נ"ו א' שחזקיה גנו ספר הרפואות ופרש"י שהיו מתרפאין בו מיד אלא שלא נתגלו בכל דור ודור ובכל מקום ומקום ויש אשר נתגלו וחזרו ונשתכחו והכל ערוך ומסודר מאת הבורא ב"ה בראשית הבריאה'.

וכענין זה מסופר על החזון איש בשם רבי רפאל דוד אויערבך (ספר זכרונם לברכה עמ' שיו, הובא בספר מעשה איש ח"ב עמ' קלט בהערה [בלוי הסיים]) וז"ל 'הייתי פעם אצל החזון איש זלה"ה עם עוד כמה אנשים ואחד דיבר אז מגודל ההתקדמות שיש בחכמת הרפואה שהמציאו דברים חדשים כמו אנטיביוטיקה ומכשירים חדשים וכדומה והחזון"א אמר שצריך להודות על כך לה' שהצליחו בזה

החיל והחוסן לחי עולמים

הרופאים ויכולים לעזור ולרפא בני אדם נענה אחד ואמר אבל יש מחלה אחת שלעומת כל הקידמה אין הרופאים מוצאים ידיהם ורגליהם כיצד לרפאותה והיא מחלת הסרטן רח"ל נענה החזו"א במתק שפתיו ואמר לו וכי סבור אתה שהקב"ה משחק אתנו בשחמט שמצד אחד מקדם את הרפואה ומצד שני מכה אותנו בחסר אונים בה ח"ו אלא דע לך... כן הדבר ברפואה, מחלה זו שאתה מדבר עליה אינה חדשה בעולם והיתה כמו שהיא עכשיו גם בימי קדם אלא שכאשר הרפואה בדברים אחרים גם לא היתה מפותחת אזי לא שמו לב כל כך למחלה זו אך כיום שב"ה יש בדברים אחרים התקדמות כה גדולה נוצר פער גדול בין מחלה זו לשאר המחלות ועל כן בולט יותר כיום חסר האונים של הרפואה בזה יותר מאשר בימי קדם אבל בפועל אין כאן מכה חדשה ולא תוספת חולי שלא היה בעולם ואמר עוד שגם במחלה זו צריך לעשות תשובה ולבקש רחמים והשי"ת יעזור והוסיף הגאון רר"ד זצ"ל שהחזו"א היה רגיל לומר שעל מחלה זו צריך להתפלל כשאומרים בורא רפואות'.

ועוד מסופר על החזון איש (מעשה איש ח"ב עמ' קנט) וז"ל 'מעשה בחולה רח"ל שהרופאים קבעו שנתרו לו לחיות ארבעה ימים בלבד על יותר מכך אינם אחראים החולה פנה אל רבינו והציג את דברי הרופאים רבינו שמע את הדברים הגיב ואמר אשאל אותך מה ברא הקב"ה ביום הראשון והלה השיב ומה ביום השני כך שאלו על ארבעה ימי בראשית הראשונים ועל כולם השיבו החולה אחר כך אמר לו החזו"א אם הקב"ה יכול היה לברוא כל כך הרבה דברים בארבעה ימים הוא יכול גם לברוא לך רפואה בארבעה ימים לאחר ארבעה ימים התפרסם בעיתונות שהמציאו את תרופת הפנצילין קרובי משפחתו של החולה שלחו לו מאנגליה את התרופה ובחסידי ה' המשיך לחיות'.

כן מצינו בספר שער שמעון (לר"ש הכהן [מעוטר בשמונה הסכמות] פתיחה עמ' 8) ששיבח את מלאכת הרופאים בחכמת החיסון וז"ל 'ומה רב טוב וגדול תועלת הרופאים הממציאים בחכמתם להחיות נפשות צא ולמד ממעשה הרכבת האבעבועות מה היתה לפנים מחלת האבעבועות ומה עצמו הרוגיה ועתה הוא בלתי שכיח'.

וראה גם בספר מוסדות תבל (שם) שסיים את דבריו בענין רפואת החיסון בהודאה לבורא על הגילוי שהאיר בו את עינינו, 'ועתה נברך ד' אלדינו העושה נפלאות אשר האיר עינינו ברפואה זאת למען הציל עם רב מרדת שחת'.

גם בספר בית שלום (תולדות רבי שלום משאץ) הובאו שבחים בשמו על הרפואות החדשות שמתגלות, ועיקר השבח הוא שמרפאים את המחלה באותה מחלה עצמה, וז"ל 'פלאים בקב"ה ה'רפואה היום נתגלו כמה מיני רפואות בטבע שמרפאים המחלה בהמחלה הזאת מהברואים כמו הפאקין מהילדים וכמו ר"ל אספרה בהילדים שלוקחים מיץ מהחולה וזרקין אותו בהסוס או בהשפנים והם נעשים חולים מסכנים ולוקחים מהם מיץ ולחה וזרקין להחולה וזה רפואתו וכן ר"ל לכלב שוטה יש היום בעיר באקארעסט שמרפאין החולה המנושך במיץ ולחה שלקחו מהכלב שוטה'.

נמצא שכיון שכל מציאת הרפואות מושגת על ידו יתברך, ישנה מדה של כפיות טובה בקריאת תיגר עליהם, בפרט שעל ידי מניעת החולי יכול האדם לעבוד את בוראו, ובזמנינו יוכלו בס"ד קהילות הקודש לחזור לתפקודם המלא בלי הגבלות שונות של השלטונות.

וראה עוד בספר הברית (שם) ששיבח על המצאת החיסונים, וז"ל 'ועלינו לשבח לאדון כל התולדות ובורא רפואות בכל השבחות ברכות והודאות על רוב חסדו אשר גבר עלינו בדור הזה ברפואה הנזכרת הנגלית לנו ולבנינו עד עולם לעשותה להחיות אותנו ואת זרענו'.

החיל והחוסן לחי עולמים

וראה מה שכתב בענין דומה לזה, בספר באר הגולה (ח"מ סוף סי' תכו) על חובת שמירת גופו שמי שמזלזל בשמירת גופו נראה כמואס ברצון בוראו, וז"ל 'נלע"ד הטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו להטיב להנבצאים שיכירו גדולתו ולעבד עבודתו בקיום מצותיו ותורתו כמו שאמר הפתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו וכולי ולתן להם שכר טוב בעמלם והמספן את עצמו כאלו מואס ברצון בוראו ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו ואין לך זלזול אפקריתא יותר מזה ולהשומעים יונעם'.

ו. ההשגחה השמימית שליוותה את החיסון הראשון

כדי להבין את דברי הפוסקים שהוזכרו לעיל שרובם עסקו בחיסון לאבעבועות שחורות שבמשך עשרות ואולי מאות שנים היה החיסון היחיד בעולם [החיסונים הבאים הגיעו כנראה בשנות התר"מ, במחקריו של 'לואי פסטר'] צריך לתאר את שלבי אותו גילוי שמבחינה מסויימת שינה את פני העולם.

תיאור לדרך פעולת החיסון אנו רואים בספר הגיון לבי (לר"ב לאנדא [אב"ד בישטקוב רב בניוארק] עמ' 202) וז"ל 'הענין הזה ידוע אצל הרופאים בעת שרוצים לחסן את הילדים וגם גדולים לפעמים הם נותנים וריקה מהחולה [-מהחולי] הזאת למשל זרק תרכיב אבעבועות פרה לשם הרפכת אבעבועות לאיש והגוף בטבעו מתחיל להלחם נגד הריקה הזאת והטבע מבריא מתנים בהגוף נגד החולאת הזאת ואח"כ כשהאדם בא בבגיעה עם החולאת הזאת שוב אינו מזיק לו שכבר יש לו חיל של בצילים [-נוגדנים] שמתנגדים למין החולאת הזאת ויכולים להמית את הבצילים החדשים [-נגיפים] שבאים בהגוף'.

על דרך רפואה זו, כתב בספר עלה תרופה, שהוא 'להקדים המכה לרפואה', וכעין זה כתב בספר הברית על ענין דומה שהיא כענין 'נגוף ורפא' שהמכה הקטנה באה כדי לרפא את המכה הגדולה.

וראה עוד בחשוקי חמד (שבת יב:) שהביא לפרש את מאמר הגמרא שהמבקר את החולה נוטל אחד משישים מחליו על דרך ענין החיסון, וז"ל 'זאנחנו שמענו לפרש, שהמבקר נוטל ממש אחד משישים כאילו היה נדבק במקצת ממחלת החולה, ואין זה עונש, כי אם שכר טוב, והוא בבחינת 'תרופת חיסון', שנוהגים הרופאים להדביק את הבריא במקצת מהמחלה, במטרה שיפתח נוגדנים שיתגברו על המחלה באם תבוא חס ושלו, כך המבקר שגרם קורת רוח לחולה והשתתף עמו בצערו, זוכה ונוטל קצת מהמחלה כדי לפתח נוגדנים'.

אבעבועות הפרות

על השנה שבו התפתח החיסון לצורה בטוחה יותר, כתב בספר צמח דוד (לר"ד גאנו נוספות לאלף השישי) וז"ל 'החכם יענר מענגלאנד [גינר מאנגליה] רופא מומחה המציא בשנת תקנ"ט להצמיח ליח נפוח הפרות בבשר האדם להוליד על ידו אבעבועות, למען הציל בני אדם מן האבעבועות (פאקען) הטבעיים אשר רבים מתו מהם ואשר נשאר בחיים אבדו את תואר פניהם'.

וראה עוד בספר תולדות הארץ (וורשא תר"א מערכת היונקים עמ' פג) 'זאחת מנגעי הבהמות הנקראה בשם קוהפאקיין הצילה נפשות אדם לרבבות מנגעי הפאקיין אשר הכתה במ שנים מלפנים לרוב אם למות או לחולי וחסר כי עורו עיניהם קמטו פניהם וכו' והוא מחקר לב הרופא הגדול דאקט"ר ע' יענע"ר הנולד כשנת תק"ט בבערקלי"א אשר בענגלא"ד בראותו כי השפחות החולבות פרות... וינוגעו גם הנדה באשר סופחו על ידיהן נצלו ממחלת הפאקיין כולה המציא לו על ידי זאת בתבונתו מלאכת נטיעת הפאקיין הנודעת כעת על פני תבל כולה לרפאות תעלה רבה'.

החיל והחוסן לחי עולמים

מהתבוננות בשלבי התפתחות זו, אי אפשר שלא להתפעל מההשגחה השמימית שליותה אותו, הן בעצם הגילוי, הן בשלבי הפיתוח, והן בהתמודדות עם ההתנגדויות השונות.

טבעו של חולי זה כאבעבועות מלאות מוגלה, לכאורה הזמין את הגילוי המתבקש של חיסון, וגם אופי החיסון הסתייע רבות מטבע זה [כפי שיתבאר בהמשך], ואולי אפשר להעזי ולומר שהמכה הנוראה של מחלת האבעבועות, הוכנה משמים כרפואה וכדרך לגלות לבני האדם את חכמת החיסון [על משקל מה ששיבח בספר תולדות הארץ את מחלת הפרות שהיא המקור לריפוי חולאי האדם].

תחילה יש לציין שאותם חיסונים לא היו נשמרים במבחנה שבאיזו מעבדה, אלא היו נלקחים מהליחה של האבעבועות של מי שחלה כבר, ואת אותה הליחה היו מחדירים לפצע בידו של הילד שרצו לחסנו, ולאחר כמה ימים היתה צומחת לו אבעבועה באותה היד וממנה היו לוקחים את החומר לחסן ילדים אחרים, הרי שהאבעבועות היו כמין מבחנות שבהן נשמר חומר החיסון.

וראה בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קלד) שלא תמיד היה חומר החיסון זמין לרופאים וז"ל 'רפואה הזאת אשר לא כל העתים שוים ולא כל הזמנים מוכשרים לקבל התרופה הזאת וגם לאו בכל יומא מתרחש האימפ"ף שט"אף ליד הרופא ואין לאל ידו לעשות', וכן מבואר בשו"ת ריב"ם שניטוך (סי' כב) וז"ל 'שאלה מאחי המופלג מו"ה נתן נ"י אם מותר להוליך תינוק אל הרופא אומנא בשבת לפתוח מורסא שעשה לו הרופא תמול שילשום הנקרא פאקען אימפפען ועתה פותח להוציא הליחה שצריך לה הרופא הליחה כעת לתינוקות אחרים'.

[אגב כותבי דברי הימים מספרים שהעברת החומר לצורך החיסונים ליבשת אמריקה בתנאי הנסיעה של אז (כמה חודשים) היתה על ידי לקיחת קבוצה של ילדים באוניה, עם רופא שחיסן את החלק הראשון של הקבוצה, וכשצמחו אצלם האבעבועות, חיסן בהם קבוצה נוספת, וכן על זו הדרך עד שהאבעבועות של הקבוצה האחרונה שימשו לחסן את ילדי אמריקה].

הרכבה/צמיחה/נטיעה

צורה זו של רפואה נקראה בלשון 'הרכבה/צמיחה/נטיעה', ומובן מדברי הספרים שכינוי זה הוא מפני שכביכול זורעים את החולי בידו של המתחסן עד שצומחת האבעבועה [זוהי כנראה גם הסיבה שהיו מהמתנגדים שראו בנטיעת חומרים מהפרה בגוף האדם משום איסור 'כלאים'!!!].

וראה את לשון ספר הברית שהתייחס לענין זה כזריעה והסביר שהיו לוקחים מהאבעבועות של ילד שחלה בצורה קלה, מתוך השערה שגם אצל הילד שמחסנים אותו 'יצמחו' אבעבועות שאינם מסוכנים, 'דע כי כבר מצאה ידם של הרופאים לעשות בזה תחבולה בערך מאה שנה והוא שלקחו מיץ הנקרא מאטריא מן האבעבועות הנקרא פאקן הטבעיים מילד שהיה לו אבעבועות טובים ופתחו בילד שני עור בשר זרוע יד ימינו או שמאלו כמין חריץ דק וקטן מאד ונתנו בתוך החריץ מעט מאותו מאטעריא הטובה ועל ידי זה פרח בעור בשרו של הילד השני גם כן פאקן טובים כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח על הרוב לפי הזרע הנתון באדמה הטובה הוא אם רעה כך בענין זה יצמח על הרוב טובים'.

גם הגילוי הגדול של הדרך הבטוחה לחיסון על ידי חיסון בנגיפי הפרות, נעשה בעקבות העובדה שהרופא ג'נר כשבא לחסן תושבי מחוז מסוים שגידלו בו המון בני בקר, ולא הצליח להצמיח את האבעבועות אצלם, כדלהלן.

החיל והחוסן לחי עולמים

וראה בספר נצח ישראל (לרא"מ פייבלזון רבה של קופיטשאק מחבר ספר פיקוח נפש [עמ' 308] שביאר שרבות מההמצאות לא באו מחמת חקירותיהם של הממציאים וחכמתם, אלא מתוך תשומת ליבם לתופעות שונות, והביא בזה דוגמא מהמצאת חיסון אבעבועות וז"ל 'באמת אין להכנע גם מפני הממציאים בעצמם שרוב ההמצאות לא יצאו ע"פ כח החושב שבאדם במחשבה תחלה שכך צריך להיות כי אם קדמו מקרים פשוטים והממציאים התחקו לעשות כמתכנתם ואח"כ באו ההתבוננות וההסבר... וכן ברפואה לו לא שאל הרופא יענער מאנשי הכפר מחוץ גלוסטער באנגליא מדוע אין נקלטת במ הרכבת אבעבועות מילדים וקבל תשובתם ע"פ הנסיון שכל מי שחלו באבעבועות הפרות שוב לא יצמחו במ אבעבועות טבעיות לא היתה נודעת ע"ע התרופה הנפלאה הזאת'.

ההרכבה לא נקלטה אצלם

בתיאור הגילוי שהנדבק באבעבועות המצויות אצל הפרות, שוב לא יחלה באבעבועות השחורות, כותב ספר הברית, שהוא מפני שהרופא הגיע לכפר שבו לא הצליח לחסן אף אחד, וכששאל מדוע מלאכתו אינה מצליחה הסבירו לו שמקובל בידם שכל מי שנדבק בחולי זה של הפרות שוב לא ידבק לעולם באבעבועות שחורות, וז"ל 'ועתה אחי ועמי שמעו נאספרה לכם מראשית הדבר איך ואיככה נתגלה רפואה זו בעולם והוא איש היה בארץ ענגלאנד [אנגליה] ושמו אדוארד ג'נר והיה האיש ההוא רופא מומחה ויהי בנסוע האיש מעיר לעיר ומכפר לכפר לטעת לבני אדם פאקן הטבעיים הטובים כמנהגו מדי שנה בשנה ויהי בבאו לכפר אחד במחוז גלוטשטר אשר בענגלאנד המדינה והמחוז ההוא ארץ מגדלת פרות רבות ויטע שם הטבעיים לבני אדם הרבה ולא נקלט המאטריה ולא צמחו הפאקן בשום אדם ויתגמה האיש ושאל לאנשי המקום ההוא מה זה ועל מה זה והשיבו לו כבר מודעת זאת אצלם שכל מי שכבר היה לו קודה [-פרה] פאקן שוב לא יצמחו בו פאקן הטבעיים לעולם ויהי כשמעו זאת עשה נסיון... אחר כך חזר לנסות ויקח של מין הפרות בעצמן וכן מבני אדם שהיה להם באותו העת ויטע בהם להרבה בני אדם אשר עדיין לא היה להם... ותיכף נקלטו יפה גדלו והצליחו וגם עשו פרי ויציצו ופרחו... אצל כלם ותיכף פרסם הדבר בעולם ויעשו כה כל הרופאים בכל המדינות והדבר עולה יפה ביד כלם אין פרץ ואין מכשול בכל העולם עד היום הזה'.

וראה בתפארת ישראל על אבות (פ"ג מי"ד) שהכתיר את הרופא ג'נר כחסיד אומות העולם מפני החסד שגמל עם בני ישראל בהמצאת הרפואה, וז"ל 'ואנחנו רואים כמה מחסידיהן שמלבד שמכירין יוצר בראשית ומאמינין התודה"ק שהיא אלקית ועושים גמילות חסד גם לישראל וכמה מהם שהטיבו ביותר לכל באי העולם כהחסידי יענער שהמציא את הפאקקענאימפפונג שעל ידה ניצולים כמה רבבות בני אדם מחולי וממיתה וממומין'.

על המשך פיתוח החיסונים, כתב בספר התלמוד ומדעי תבל (לרי"א קאמלהאר ח"ב בהקדמה, הובא בספר הצופה לדורו עמ' 284) בנוגע לתגליתו של 'לואי פסטר' שאפשר לרפא כל חולי על ידי שימוש באותו הנגיף עצמו שגורם את המחלה, ומצא לכך המחבר מקור מהגמרא, אךן אחרי זאת העידו בפניו, שפסטר בעצמו קיבל את ההשארה לגילוי דוקא מאותה גמרא שהגיעה לידיו בתרגום לצרפתית, וז"ל 'מן הדברים המופלאים שבספר יש לציין את המובא במבוא שערים שלו ממה שכתב לו בנו ר' ישראל הי"ד אודות הנאמר בחלק הראשון עמ' כב להשוות את תגליתו של ד"ר לואי פאסטר שריפא את מחלת הכלבת ועוד מחלות הנגרמות ע"י נגיפים ע"י שימוש באותו נגיף עצמו עם דברי התלמוד יומא דף פ"ג שמי שנשכו כלב שוטה מאכילין אותו מחצר כבד שלו, והנה כותב לו בנו הנ"ל כי בהיותו בק' סאסנאווע סיפר לו אחד מנכבדי הקהילה כי אין זו השוואה גרידא אלא שד"ר פאסטר נתעורר לרעיונו זה על סמך אותו מאמר חז"ל שכך שמע אותו אדם עצמו מהחכם ד"ר ישראל מיכל רבינוביץ מפריז

החיל והחוסן לחי עולמים

שהתחיל לתרגם את התלמוד לצרפתית ותרגומו לסדר מועד הגיע לידי ד"ר פאסטר שהיה מידידיו ומקריאת אותה משנה נפל במוחו הרעיון לנסות את הריפוי באותה שיטה וב"ה שעלה בידו לעמוד על דעת חז"ל ולהציל רבבות אדם בתגליתו.

ז. מדוע 'לרוץ' להתחסן, אולי כדאי להמתין

אחת מהסיבות שעלולים להירתע מטיפול חדשני היא מעצם חדשנותו, כביכול יש לתת לרפואה זו להוכיח את עצמה על אחרים ורק אז יש לנסותה על עצמנו.

והנה, אף שלא נוכל לקבל תשובה מלאה על שאלה זו, לאור דברי חכמינו מתקופת גילוי החיסון לאבעבועות מהסיבה הפשוטה שדרכי התפשטות רפואות חדשות באותם ימים ממדינה למדינה לא היו כל כך מהירות, וכותבי דברי הימים אף מספרים על התנגדויות שונות בקרב הגויים והממשלות שהתעוררו על הפיתוח החדשני, וכן הובא בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' לב בדברי השואל) וז"ל 'וסוף סוף אפילו בין חכמי הגויים יש מחלוקת גדול על זה'.

ובספר מוסדות תבל העיד גם על התנגדות בקרב הציבור היהודי כדלהלן, אם כן ודאי שקנה המדה של הזמנים של היום שונה לגמרי ממה שהיה אז, אבל מסתבר מאוד שאפשר להניח שתקופה של עשר או עשרים שנה שכיום נחשבת כזמן ארוך יחסית לבחינת תרופה, היתה נחשבת בזמנם לתקופה קצרה מאוד, ופשוט שבימינו תוגדר תרופה כזו כתרופה נסיונית [או פחות מכך].

בפרט שאז כל המושג של חיסון היה חדש, ובשונה משאר התרופות שהחולה ובני משפחתו מתחננים לרופא שיתן טיפול, בחיסון הוא להיפך כי הוא ניתן לילדים [-קהל היעד של החיסון לאבעבועות] בריאים, ומדוע שיסכימו ההורים להכניס את ילדם לעסק חדש, זאת מלבד זמן ההכשרה של הרופאים לטיפול חדש זה, ודרכי ההעברה של מידע ותרופות מעיר לעיר ומארץ לארץ [מדובר על תקופה שאפילו לא חלמו בה על מכוניות או רכבות], כך שעשר או עשרים שנה בזמנם היא תקופה ששקולה כיום לחודשים בודדים.

והנה לפי הגישה שהוזכרה למעלה היה ראוי שגדולי ישראל של אותה תקופה ימתינו כמה שנים לראות את יעילותה, ורק אז להתיר את שימושה לרבים, ובפרט מאחר שהיה בתקופה הראשונה של החיסונים סיכון ברור והיו שמתו מהם, היה ראוי לכאורה לאסור לגמרי את הרפואה כל עוד שהיה בה סיכון.

אכן אם נברר זאת, נראה שעוד לפני גילוי השיטה הבטוחה יותר כבר נהגו רבים להשתמש בה, וכפי שמעיד בספר עלה תרופה שהודפס בשנת תקמ"ה, שנהגו בה רבים מבני עמנו כבר שבע עשרה שנים לפני כן [שנת תקכ"ח], והצדיק את מנהגם.

עוד הביא שם עדות בשם המקובל האלוקי רבי שלום בוזאגלו (בעל ספר מקדש מלך) שנפטר חמש שנים קודם להדפסה [תק"מ], והעיד לו שבארץ מולדתו [מרקון] התפשטה הרפואה זו בפשיטות [אכן היא נהגה בסגנון אחר מהנוהג באירופה, וז"ל 'על ידי שממלאים בצמוקים יד הילד שנפגע מחולי אבעבועות, והילד מעב הצמוקים בידו לערך רביעית שעה או מעט פחות ויתר עד שיתחממו מידו, ואח"כ נותנים לילד אחר שלא נפגע עדיין מזה, והוא מוציא אותם בקלות'], הרי שגם שם נהגו בפשיטות להשתמש בחיסונים, ויש להניח שהיה זה לפחות עשר שנים לפני עדותו, הרי שזה הרבה לפני שהתגלתה הצורה הבטוחה יותר לחיסון.

החיל והחוסן לחי עולמים

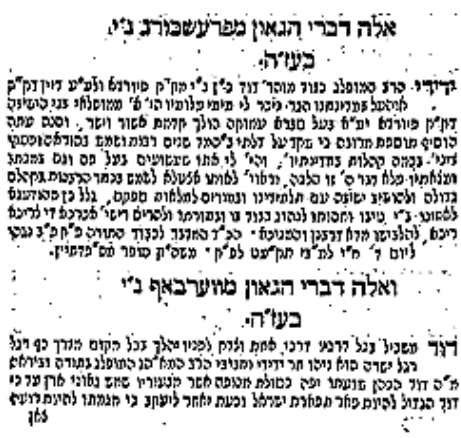
עוד מצינו שבשו"ת זרע אמת (לרבי ישמעאל הכהן ח"ב סי' לב) השיב באריכות על עיקר ההיתר לנהוג ברפואה זו, וחלק ב' מתשובותיו הודפס בשנת תקנ"ז, ועוד השיב (שם ח"ג סי' קכג) בתשובה משנת תקס"ה לענין אם מותר לעשותה בשבת [פטירתו של בעל הזרע אמת היתה בשנת תרע"א].

וכן האריך בענין לקיחת תרופה זו בשבת בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קלד) בתשובה משנת תקס"ה, וראה לשון השואל 'באמת הדבר צע"ג באשר הוא דבר חדש אשר לא היה לעולמים'.

וככבר הובאה לעיל הוראת רבי נחמן מברסלב, שכל אב חייב לחסן את ילדיו עד גיל רבע שנה, והרי פטירתו היתה בשנת תקע"א, ויש להניח שלא הורה כן דוקא בשנת מותו אלא לפחות כמה שנים קודם.

גם רבי דוד זיצנהיים שהובאה תשובתו לעיל בהיתר לקיחת החיסונים, נפטר בשנת תקע"ג כך שיש להניח שתשובתו נכתבה סמוך לתחילת השימוש בחיסון.

גם בספר הברית (מאמר י"ז נפש החי שבמדבר) האריך בחובת השימוש בחיסון, ויש לציין שלא הזכיר זאת במהדורתו הראשונה משנת תקנ"ז, אלא רק במהדורתו השנייה שנקראה 'ספר הברית השלם', והודפסה בשנת תקע"ח, היינו אחרי שהתגלתה השיטה הבטוחה יותר, ובתוך דבריו העיד שמנהג החסונים התפשט בעולם כולו ואפילו באמריקה, כבר שלושים שנה קודם [היינו כעשר שנים קודם השיטה הבטוחה].

סמיכת החת"ס למח"ס מוסדות תבל

ספק כי שגגה היא ומחליפים נטיעת האבבעויות אשר היה נהוג בימים קדמונים בנטיעת טחורי הפרות, אשר הודיע ה' בחמלתו הגדולה לבני האדם זה ימים לא כבירים, למען הצילם ממות ההוא, ואין ספק אם אמת נכון הדבר כי אסרו להם כי בשגגה הזאת המיתו מבני ישראל למאות ולאלפים, וד' יכפר בעדם על שגגתם'.

וראה עוד בשו"ת זכר יהוסף (לר"י שטרן סי' קד) שהביא תשובה מספר שו"ת גברי (סי' ז) על החיסונים בשבת, וביאר שספר זה הודפס בשנת תקפ"ו, ובאותה תשובה מבואר שהחיסונים נהגו בקהילתו דבר

החיל והחוסן לחי עולמים

קבע שנה בשנה, וז"ל 'נשאלתי מאנשי קהילתי שהמנהג הוא כאן שרופא אחד מעיר אחרת בא בכל שנה להושיב הפאקקען להילדים, ופעם את פגע הרופא הזה לעירנו ביום השבת אי מותר להניחו להושיב הפאקקען בשבת או לא'.

הבטחה שעל ידי החיסונים תכלה המחלה מן העולם

ובספר רוח חיים (נ-הופלאנד, שיצא לאור בתרגומו של רמ"מ יאוול, עם הסכמת נכד הנודע ביהודה מח"ס יד המלך] ח"א דף עב, בהערת המתרגם) שהודפס בשנת תקצ"א הזהיר באזהרה חמורה שלא להתעצל ברפואת החיסון וז"ל 'עוד נמצא מחדש מרופא יענער אשר בענגלנד הרכבה מרעל אבעבועות הפרות, יקרה איזה פצע או מכה טריה במקום ההרכבה... תועלת ההרכבה הוא שלא יעלה ויבוא עוד על איש כזה חולי האבעבועות כלל, כאשר יורה הנסיון מרבבות בני אדם, מי יתן ויעשה תרופה הזאת בכל מדינה ועיר, והייתי מבטיח בתשועת ה' שיבוטל החולי הזה בשלימות ברבות הימים, המתעצל מלעשות התרופה הקלה והנחוצה הזאת לעצמו ולבניו יחטא לנפשו למין האדם בכלל ולאלקים בוראו הוא יוצרו, בעבור שהמית או שהפיל בחולי מסוכן כזה, בניו או אף שהשחית אך תאר פניהם, במה שהתעצל להרכיב את גופם בשתים או שלש אבעבועות פורח בבהמה, הוא לא ימצא כפרה לעון עצלות כזה, ונפשו יקלענה בתוך כף הקלע'.

גם דברי התפארת ישראל שהובאו לעיל בענין היתר לקיחת חיסון היו קרובים לשנים ההם, שהרי ההדפסה של חיבורו על המשנה היתה בשנת תר"ו.

גם פסקו של הקיצור שלחן ערוך בענין לקיחת חיסון בשבת, הוא די קרוב לשנים הללו, כי הספר יצא לאור בשנת תרכ"ד [כמבואר בהקדמת ספר שם שלמה].

ת. ההצלה מהמחלות על ידי חיסון נראית כבריחה מגזירת הבורא

ישנה שאלה ידועה, שעיקרה נוגעת לחיוב האדם להשתדל ברפואת גופו, והיא נוגעת גם לשאלה מהו סוג השתדלות הראוי, השאלה נשאלת בכמה ניסוחים, ועיקרה שכיון שהחולי בא על האדם כעונש על חטאיו, ממילא השתדלות להסירו מתפרשת לכאורה כבריחה מגור הדין, ענין זה נוגע גם להשתדלות של חיסונים שהיא בעצם מקדימה את הרפואה לחולי, ובפרט בפעולה הניכרת ביותר בתחום החיסונים שמחלות שהיו פעם אימת האנושות נכחדו מן העולם, ונראה כביכול כסתירת גזירת הבורא, שברא את המחלות כדי לייסר בהן בני אדם.

כמובן שחלק משאלות אלו אינו נובע בהכרח מגישת השקפה יהודית, ומצויה יותר אצל הנצרות שכמריה לחמו בעבר כנגד בשורות החיסונים מטענות דומות.

כפתיחה לנושא זה, יש להביא את דברי השואל בשו"ת פאת שדך (שם) שהקיף בשאלתו כמה משאלות אלו, בנוגע להשתדלות שבלקיחת חיסון שמה היא אינה ראויה, וז"ל 'שמעתי בשם הרמב"ן שהרפואות מחלישות רק יש רשות לרופא שנאמר ורפא ירפא וא"כ מנלן לבריאיים יהא מותר לעשות זה... ועוד טענת שבנים קטנים נענשים בעוון אבותיהם ואם ינצלו מן החולי יענוש הקב"ה האבות באופן אחר, ועוד טען שם שההשתדלות הראויה לדעתו היא על ידי תפילות ולא על ידי רפואות, וההשתדלות גם סותרת לדעתו את מצות תמים תהיה עם ה' אלוהיך'.

והרב שמואל דוד מונק זצ"ל השיב לו שם באריכות על טענות אלו, ונראה מדבריו שהגישה של השואל לשאלות הנזכרות אינה נכונה ביסודה [ובסוף התשובה ציין שהיתה זו אריכות יתר בדברים פשוטים

החיל והחוסן לחי עולמים

מאוד, וז"ל 'וסו"ס אין לנו אלא המבואר בש"ע יו"ד סי' של"ו ע"פ הרמב"ן עצמו דמצוה להתרפאות ופשיטא דהיכא דשכיח היזיקא מצוה לעשות דברים שימנעו המחלה... ומ"ש שהבנים נעשים בעון אבותיהם... האם לא נאמר בבניו הקטנים לא תעמוד על דם רעך ומצוה זו שייכת אף אם עדיין לא בא לידי סכנה אלא דברי היזיקא כמ"ש בגמרא דסנהדרין... ומה שטענת שאם נגזרה מיתה ח"ו לא תועיל הרפואה לא ידעתי מאי שנא מהחולה הגדול בעצמו שרשאי לעסוק ברפואת עצמו וגם פושע הוא אם לא יעסוק כמו שהזכרתי בשם קצור ש"ע וע"פ שבודאי אם נגזרה עליו מיתה נגזרה בעון עצמו וה"ה דיש לו לעסוק ברפואת בנו ולא יאמר בעונוי ימות ח"ו... ומצות תמים וגו' לא נאמרה בכגון דא כלל... אבל פשיטא שלא נאסר לנו לזוהר מסכנה או נזק העלולים לבוא ומקרא מלא דיבר הכתוב צנים פחים בדרך עיקש שומר נפשו ירחק מהם ועיין בתוספות כתובות דף ל"א ע"א ד"ה הכל שאדם יכול וגם צריך לשמור עצמו מפורענות'.

והנה כעין שאלות אלו מצינו גם בחיבור עלה תרופה הנזכר לעיל, והוסיף גם טיעון שאולי אין ראוי להקדים ולהביא על עצמו את החולי, ומבאר שכדעה זו אוחזים החסידים מאומות העולם [כותבי הדורות מספרים שהיתה התנגדות גדולה של הנצרות לטיפול בחיסונים, ואולי זוהי כונת דבריו] וז"ל 'והנה על פי הדברים האלה... נוסף תת כה חומרת השאלה, ותעש לה קרניים, האיך נתיר לאיש הישראלי לבקש תחבולות להינצל כצבי מיד, לאשר הביא אלוקי בידו לעונש חרוץ, ודי לצרה בשעתה ואקדומי פורענתא לא מקדמינן, ובאלו אמרו מאחרין ולא מקדימינן... זאת ועוד אחרת רבים אומרים... שלא נכון הדבר לעשות כן לדחוק השעה במה שמביא עליו חולי שלא נגזר עליו עדיין, ובהדי כבשי דרחמנא למה לן, ומוטב שנהיה בשב ואל תעשה... ואז מה דבעי קודש אברין הוא לעביד... וזה שמקדים המאוחר נראה כמו שסר בטחונו מהשם ב"ה, ובדעה זו מחזיקים הרבה מחסידי אמות העולם'.

אלא שהוא דוחה את הדברים, שכיון שכך היא דרך הרפואה לאבעבועות שצריך להקדים 'מכה לרפואה', לכן הנוהג כן מקיים בה את מצות ונשמרתם לנפשותיכם, וז"ל 'ובאשר תיקון תרופה הנפלאה הנ"ל היא בדרך שצריך להקדים המכה לרפואה וזולת זה הוא מסוכן הרבה אם האורח רע בזמנו בא, א"כ המשתדל ברפואה הנ"ל בעודו באבו יי לא יחשוב לו עון, אבל הוא מן הזריזות ומצוה דושמרתם לנפשותיכם'.

ועוד כתב שאין לומר שכיון שהמחלה היא מגזירת עליון להעניש את האדם איך יבקש האדם תחבולות להנצל ממנה, ואם כן איך יקבל עונשו, וביאר שלא חסרות דרכים למקום להעניש, וז"ל 'ואין לומר עוד אם אמת הדבר שחולי זה הוא משבט אלוך' לעונש חרוץ באדם בו או בבניו ח"ו האיך יבקש תחבולה להנצל ולפטור מזה ואימתי יגבה בעל חוב את חובו, זה דברי בורות, הרבה שלוחים למקום ואין לנו להרהר אחר משפטי ה' האיך ומה ואנא ימצאו'.

הוא הכה ואתם מרפאים

וכעין שאלות אלו, מצינו במדרש (שמואל ד) שנשאלו חכמי ישראל על דרכי הרפואה שאלו יחשבו כהתערבות בגזירת המקום, והשיבו שריפוי החולי הוא כדוגמת שאר המלאכות שמחויב האדם לעשות כגון לפרנסתו, וז"ל 'מעשה בר' ישמעאל ור"ע שהיו מהלכים בחוצות ירושלים והיה עמהם אדם אחד פגע בהם אדם חולה אמר להם רבותי במה אתרפא אמרו לו עשה כך וכך עד שתתרפא. אמר להם אותו האיש שהיה עמהם מי הכה אותו בחולי, אמרו לו, הקדוש ברוך הוא א"ל ואתם חכמים הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם הוא הכה ואתם מרפאים אינכם עוברים על רצונו, אמרו לו מה מלאכתך אמר להם עובד אדמה אני והרי מגל בידי אמרו לו מי ברא את האדמה מי ברא את הכרם, אמר להם

החיל והחוסן לחי עולמים

הקדוש ברוך הוא אמרו לו אתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך וכו' אמרו לו ממלאכתך לא שמעת מה כתיב אנוש כחציר ימיו וגו' כשם שהעץ אם אינו נזבל ונתנכש ונחרש אינו עולה ואם עלה ולא שתה מים אינו חי והוא מת כך הגוף הוא העץ הזבל הוא הסם איש האדמה הוא הרופא, אמר להם בבקשה מכם אל תענישוני.

בביאור מדרש זה האריך בשו"ת משנה הלכות (חי"ג סי' רטז) שלכאורה יש לחלק בין רפואה למלאכות עבודת האדמה, וז"ל 'ואכתי צ"ב דמה דמיון הוא האדם אצל עובד האדמה העובד האדמה אינו עושה פעולות נגד הבריאה אלא מקיים הבריאה ועל מאכל האדם לא שאלו שחייב אדם לאכול ולא להמית עצמו אבל האדם אלקים עשה את האדם ישר והוא בחטאו גרם להענש עד שישוב אל ה' וירחמהו והוא הולך ועושה פעולות טבעיות להסיר מעליו עונש המלך ומשל למלך שענש את העובר על חקי המלך ונתנו בנחשתים והולך זה ומנסר את הנחשתים ובורח לו וע"ז נענש יונה הנביא'.

ותירץ על שאלה זו, שהרי גם הצורך בעבודת האדמה התחדש בחטאו של האדם, ואם כן הדימוי עולה יפה, וז"ל 'ואשר נראה הכונה דבאדמה נמי קודם החטא לא הי' צריך לזבל ולנכש ולחרוש ולהשתות מים אלא ואד עלה מן השמים והשקה את הארץ והארץ הוציאה פירות מעצמה ומטבעה כי כן ברא הקדוש ברוך הוא עולמו אלא שבא אדה"ר וחטא או שהאדמה חטאה בפני עצמה ונענש בזיעת אפיו תאכל לחם וארורה האדמה בעבוריך וקוץ ודרדר תצמיח לך וכדומה וע"ד זה אמרו עתידין אילני סרק להוציא כלי מילת וגלוסקאות נמצא דמה שצריך לזבל ולנכש ולחרוש הוא מחמת העונש שהאדמה נענשה והאדם נענש וחלתה האדמה וזה שהשיבוהו שוטה שבעולם ממלאכתך לא שמעת וכו' אנוש כחציר ימיו כשם שהעץ אם אינו נזבל דבשעת הבריאה הוציאה הארץ עץ פרי למיניהו וכל מיני עשבים למיניהו והכל גדל בלי להוסיף בו מעשה אדם אלא שחטא ונתקללה האדמה ובא העונש ואעפ"כ אתה עובד לתקנה אם כן זה רצון הבורא והכי נמי ברפואות'.

והוסיף לבאר בזה שהחולה חייב לרפאות את עצמו וז"ל 'וכמו שאמרו חז"ל דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא ובפרט לפי דעת הרמב"ם שכתב דגופו של אדם אינו שלו ורשותו אלא של הקדוש ברוך הוא ועליו לשמרו שלא יתקלקל ואם קלקל עליו לתקנו כמו המקלקל חפצו של חבירו ומזיקו'.

וכן מבואר בנושאי כלי השו"ע (יו"ד סי' שלו) על חובת האדם לרפא את עצמו [ראה בט"ז שם], וכפי שכתב הברכי יוסף (שם) 'ונראה דהאידינא אין לסמוך על הנס, וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאו, ולא כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים, וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא, ואי משום לסמוך אניסא במקום סכנה ולהזכיר עונותיו בשעת חוליו, אמנם ינהוג כדרך של בני אדם וארח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא ולבו כל עמו, רק ידבק בקונו למתקן ברחמי בכל לב ובו יבטח דוקא'.

ועל מי שאינו משתדל ברפואת עצמו כתב בספר מעבר יבוק (קרבן תענית פ"ה) שהרי הוא חוטא ועתיד ליתן את הדין, וז"ל 'ההנהגה וייסורין שהן בגוף האדם כמו החולאים יש מהם שיתהוו משטות בני האדם כגון צנים פחים וזה דומה להורג את עצמו שעתיד ליתן את הדין וכן המחליא עצמו מפני היותו רודף אחר תאוותיו ובכלל זה מי שאינו משתדל ברפואה עצמה בכלל חוטאים יחשב ואם בטל העבודה בסיבת החולי גם את דמו מידו ידרוש'.

ט. דעת הפוסקים למעשה

כבר הובאו לעיל הדעות שמחייבות לקיחת חיסונים אפילו כשיש סיכון מסוים, ויש להביא כאן מעט מדעות פוסקי זמנינו בזה:

בספר וישמע משה (עמ' תלח) הביא את הוראת הגרי"ש אלישיב שטוב להתחסן בחיסון השפעת וז"ל 'נשאל האם חייבים לקחת החסון כנגד שפעת שאל הרב מה דעת הרופאים בזה וענו שהם ממליצים עליו והשיב אם כן טוב להתחסן'.

ובארחות רבינו (ח"ד עמ' רעד אות טז) מבואר שאף כשהיתה תקלה בחיסונים אפשר לחסן רק שיש להזהר עד כמה שאפשר, וז"ל 'חיסונים לילדים טבת תשמ"ה בנוגע לזריקת חיסון לילדים חצבת חזרת דעת מו"ר (שליט"א) זצוק"ל שאפשר לעשות וקרה שבסדרת זריקות כמה ילדים אבדו את ההכרה ואמרו שהחומר לא הי' טוב והביאו חומר חדש ואמר מו"ר שאין להאמינם רק יחכו עד שכולם יעשו ולא יקרה כלום ואז יעשו'.

וראה עוד בספר על האדמו"ר מטולנא (דתשרי על עמיה עמ' 122) וז"ל 'אברך שאל על חיסון נגד שיתוק הפוליו שעורכים עכשיו בכל המחוזות אם לתת לתינוק שלו או לא ואמר לו הסב"ק שבוודאי ילך לתת לו מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות צריכים ללכת לפי דרך הטבע וכשלא הולך מנסים גם שלא על פי דרך הטבע אנו מבקשים באבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתך בוודאי שצריכים לסמוך רק על הקב"ה ולבקש ממנו אבל צריכים לעשות את החיסון הסב"ק ביקש את שם הילד ושם אמו והוסיף וביקש את שם האם ושם אמה שהבין שהיא מפחדת והוסיף לבקש את שם האבא ואמו והביטח להתפלל על כולם וביקש שיודיעו לו אח"כ שהכל עבר בשלום'.

וכתב בשו"ת פאת שדך (לרש"ד מונק ח"ב סי' קמו) וז"ל 'אמנם בדבר זריקות נגד טיפוס או הרכבת אבעבועות שכבר הוחזקו לתועלת ושכבר נהגו בהן היתר בכל תפוצות ישראל וכפי הנראה ברצון חכמים נהגו היתר לענ"ד אין לערער על היתר זה וכ"ש אם יש כפיה מצד השלטון שאז אף לטעמך שיש בזה מיעוט בטחון יש לומר שהעושה כן מתכוון רק להנצל מאימת השלטון ולא מפני מעוט בטחונו'.

וראה עוד בספר דעת יהודה (לר"י שפירא שמירת הגוף והנפש שאלה קמט) וז"ל 'האם יש להקפיד לעשות את כל החיסונים לילדים שעושים היום, תשובה כן'.

על עיקר חובת ההשתדלות בחולי המדבק, מצינו התייחסות בשו"ת פאת שדך (לגרש"ד מונק ח"ב סי' קמו) שנשאל על מגפת שיתוק הילדים [פוליו] שהתפרצה אז בארץ ישראל אם יש לקחת חיסון, והשואל כתב שכיון שרק מיעוט חלו וגם מהמיעוט שחלו מיעוט מתו ורובם נשארו בלי מומים, לכן אין צורך להשתדל, והשיב לו וז"ל 'וימה שטענת דרך מעוט חלו ומיעוט מתו לע"ד כל מחלה מהלכת (דהיינו מחלה מדבקת) חשיבא שכיח הויקא אע"ג דמעוטא הוא דמעוט המצוי חיישינן כגון בבדיקת הראה ובבדיקת וישט האווזות הפטומות ואמרו רז"ל דשלוחי מצנה אינן יכולין לסמך על זכות המצנה היבא דקביע הויקא ואין הפונה שיש כאן רוב דפשיטא דרב דינו כנדאי ולא הותר לכנס לסכנה ברורה משום מצנה ומה שכתבת שרב החולין נשארו בלי מומין הנה בפקו"נ אין הולכין אחר הרוב ועל כל מכה של חלל מחללין שבת כמבאר בא"ח סי' שכ"ח ופשיטא דשתוק כמכה של חלל דמי וכיון שמחללין עליו שבת א"כ מצנה לרפאותו'.

החיל והחוסן לחי עולמים

וראה בספר חשוּקי חמד (נדרים נ:): שכתב שאם רוב העולם מסתכלים על אי החיסון כדבר שיש בו סכנה, אף שהסכנה רחוקה, יש חיוב על ההורים להביא את בנם להתחסן, וכתב עוד וז"ל 'לומר מחלה כזאת שמתריעים עליה, אף שאין חולה לפנינו זה חשוב סכנה, וזה בכלל מגיפה, ואם כן כל שכן בעניננו כאשר אין צריך לחלל שבת על החיסון, ומכל מקום כיון שהרופאים מתריעים שאם לא יקבלו את החיסון, הרי המחלה תהיה מגיפה, צריך לקבל את החיסון, על אף הסיכון הקטן מאד שיש בחיסון'.

ועוד הורה שם לגבי החיסון לשפעת וז"ל 'שאלה מה הדין לגבי זריקות חיסון למבוגרים נגד מחלת השפעת, שצריך לקבל את החיסון מידי שנה בשנה, האם יש חובה/מצוה למבוגר לקבל את הזריקה נגד שפעת, כאשר יש סיכון נמוך שהחיסון לא רק שלא ישפיע אלא גם יגרום למחלה להתפרץ, מאידך רובם לא ינזקו מכך, אך לא בטוח שיחלו במחלת השפעת במהלך החורף, כיצד עליהם לנהוג? תשובה נראה שבחיסון לאדם מבוגר כנגד מחלת השפעת, שהחיוב גדול יותר, כיון שהרופאים החליטו שהסיכון של מחלת שפעת לאנשים אלו גבוהה, והסיכון של החיסון רחוקה, מצוה עליו להתחסן, ויקיים בזה 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'.

וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תתפט) בענין החיסון לאדמת [לנשים], וז"ל 'ונראה דאף שאין חיוב ליזוהר מחשש אדמת, בודאי ראוי לעשות כן וליקח החיסון, כיון שאם תלקה באדמת חלילה הלוא ולדה יהיה בסכנה, ע"כ מצווה היא ליזוהר מכל מכלשול'.

י. אם לקיחת חיסון היא בכלל חובת פיקוח נפש שדוחה שבת

שאלה הנוגעת לעיקר ההוראה אם לחסן, היא הנדון שעסקו בו הפוסקים רבות, האם מותר לקבל חיסון בשבת, הצד להתיר הוא מפני שההתחסנות נחשבת לפיקוח נפש, אכן מאידך הסיכון שבדיוק עד צאת השבת הוא ידבק במחלה הוא סיכון קלוש.

ועל פי זה כתב בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' כט אות ד) שאין לחלל שבת על זריקת חיסון כי אין דרך בני אדם לחסן בו ביום, אכן אם על ידי שלא יעשה בשבת יתעכב החיסון כמה שנים יתכן שמותר לחלל שבת על זה, ונראה מדבריו שבימות החול ודאי שיש חובה להתחסן.

וז"ל 'קצת דוגמא לכך הרכבת זריקת אבעבועות לילדים אע"ג דמצד הדין אפשר שצריכים באמת להזדרז ולעשותו בהקדם האפשרי אם הרופא אומר שכבר הגיע הזמן לעשותו אך אעפ"כ אין רגילין כלל לעשותן בבהילות ובזריזות ולפיכך אף אם באמת יש בזה קצת סכנה הו"ל כמ"ש חז"ל והאידינא שומר פתאים ד' וחלילה לחלל שבת עבור כך משא"כ אם אחד נמצא במקום כזה שיוודע ברור שאם לא ירכיב עכשיו את האבעבועות בשבת יצטרך לחכות ד' או ה' שנים כיון דבזמן מרובה כזה ודאי נבהלים ומפחדים לשהות אפשר דשפיר חשיב כפיקוח נפש ודוחה שבת'.

ואכן כך מבואר בדברי הפוסקים שגם אלו שאסרו לחסן בשבת, היה נימוקם מפני שאפשר לחסן אחרי כן, ומשמע שאם על ידי מניעת החיסון בשבת ידחה החיסון יש לחסן בשבת לכל הפחות על ידי נכרי.

וז"ל הקיצור שולחן ערוך (סי' צא סי"ח) 'רופא אינו יהודי שהוא מרביב אבעבועות לילדים, אם יכול הישראלי לפייסו בממון שיעשה לאחר השבת יעשה כן, ואם לאו וצריכין לעשות בשבת, אל יחזיק ישראל אז את היילד אלא אינו יהודי יחזיק'.

וראה הרחבת דעת הפוסקים בכף החיים (סי' שכח ס"ק נט) 'רופא עכו"ם שהוא מצמיח אבעבועות לילדים אם יכול הישראלי לפייסו בממון שיעשה לאחר השבת יעשה כן, ואם לאו וצריכין לעשות

החיל והחוסן לחי עולמים

בשבת אל יחזיק ישראל אז את הילד אלא עכו"ם יחזיקו, כן כתב בספר תשובה מאהבה חלק א' סימן קל"ה, קיצור שלחן ערוך סימן צ"א אות ח"י. ועיין בשו"ת ריב"ם שנייטוך סימן כ"ב שכתב דאסור להוליך התינוק אל הרופא בשבת לפתוח מורסא שעשה לו הרופא תמול שלשום ועתה פותח להוציא הליחה הנצרך להרופא כעת לתינוקות אחרים יעו"ש'.

וראה גם בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קצה אות ב) שהוא מהאוסרים לעשות בשבת, ותלה את טעם האיסור שאין שום חשש סכנה אם יעשה זאת כמה ימים אחרי כן, וז"ל 'אימפפען התינוקות בשבת כיון שהוא מלאכה גמורה ועכשיו אין כאן שום חולה ואין שום חשש סכנה אם יעשה זאת באיזה ימים אח"כ לא מצאתי שום היתר אפילו אצל רופא גוי כיון דלא הוי אפילו בכלל חולי שאין בו סכנה ואסור ע"י עכו"ם ג"כ ולא דמי להא... שאם יש חשש שיכבד עליו החולה מותר לחלל עליו שבת דהתם כבר התחיל מקצת החולה משו"ה מותר שלא יבא לידי סכנה ח"ו משא"כ היכא שלא התחיל עדיין שום חולה אסור אפי' ע"י עכו"ם'.

ומאידיך השואל בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קלד מחתנו של בעל התשובה מאהבה) הקשה על הטענה שאפשר לעשות למחר, וז"ל 'ואם יש את נפש אדם לומר פי הדב"ר אינו נחוץ כ"כ הלא יוכל להמתין עד אחר שבת והוא חשש רחוק אשר בזמן קרוב כזה יבוא הילד לכלל סכנה לא כן עמדי פי מי יודע יום מחר לשמא מת לא חיישינן ולשמא ימות ודאי חיישינן ומי יודע לשאר העתים והזמנים ומכ"ש ברפואה הזאת אשר לא כל העתים שונים ולא כל הזמנים מכשרים לקבל התרופה הזאת... ודאי כל הזריו למהר מעשהו קודם שבת הוא זריו ונשכר באשר הוא יחיש להציל בניו משחת ונשמר מחלול שבת ואל יחוס על הוצאות מרבות לעשות רצון אבינו שבשמים אמנם באם יקר מקרה אשר לא יוכל להקדים הדב"ר לדעתי הקלושה הוא מתר ומחוייב לבצע מעשהו ע"י א"י אפי' בשבת, וכעין זה השיב לו התשובה מאהבה (שם סי' קלה) 'יהיה איך שיהיה יפה אמרת מי יודע לכוון השעות כי לאו העתים שונים ומוכשרים לשבת הטרי' הזאת גם לפעמים הילד איננו בריא להושיב לו הבלאטריין ולפעמים הצרי אין בגלעד דהיינו שלא ימצא האימפ"ף שטא"ף כי לא נמצא בכל עת ובכל שעה גם לפעמים הרופא אין שם ואין דן דינו למזור לכן אני מסכים עמך... הן אמת כל הזריו וימהר מעשהו קודם שבת הוא זריו ונשכר ונמלט מכל פקפוק ונדנדוד חילול שבת והציל את בניו מסכנה העצומה חולי בלאטריין רחמנא ליצלן'.

והנה, מאחר שהנימוק לאסור לקחת חיסון בשבת, היא חוסר הדחיפות, אפשר להבין את הוראת ספר שמירת שבת כהלכתה (פל"ה סמ"א) שאם יש דחיפות בזריקת חיסון יש לקחתה אף בשבת, וז"ל 'מי שנפצע ולפי דעת הרופא הוא זקוק לזריקת חיסון נגד טטנוס אם קרוב למוצאי שבת יחכה ולא יחלל את השבת אבל אם לפי דעת הרופא אין לחכות עד מוצאי היום אסור להשהות את מתן הזריקה אפילו אם צריך לנסוע לשם קבלתה'.

העולה מהדברים, יש להוכיח לכאורה הן מדעות הפוסקים שאסרו לקחת חיסון בשבת, והן מדעת המתירים שפשוט שיש לקחת חיסונים בימות החול, ורק שאינו דוחה שבת אם אפשר לעשותו למחר.

יא. הפרסומים כנגד החיסונים, ומשלו של רבי ישראל סלנטר

ידועים דברי ישראל מסלנט (קדוש ישראל ח"ב עמ' קנא) שאם יבוא שוטה ויזהיר את האדם שיש סם המות בכוס אף שידוע שאינו כן אף אחד לא ישתה, וז"ל 'רבי ישראל מסלנט ז"ל היה אומר לו היה מי שהוא ואפילו שוטה מזהיר לאדם אל תשתה כוס זה כי סם המוות בו אף שידוע שאינו כן בכל זאת לא ימצא אף אחד שישתה כי מרוב הסכנה שבדבר יחשוב אולי סו"ס יש ממש בדבריו'.

החיל והחוסן לחי עולמים

ויש להתבונן על הפרסומים שמפרסמים כנגד החיסונים אם צריך לחשוש להם לכל הפחות כאותו שוטה שהוזכר במשלו של הגרי"ס.

מחקרים כתובים

כמעט כל אחד נחשף לפרסומים כתובים כנגד החיסונים, בדרך כלל בצורה של 'מחקר', עם כל מיני אימונים על סיכונים, על רדיפת הבצע של חברות התרופות, ועל שיתוף פעולה ממסדי, בדרך כלל חוברות אלו מתארות הן את הנזקים שלדבריהם אירעו מחמת החיסונים, והן את החומרים השונים והמשונים שמכניסים לחיסונים.

והנה, פשוט שרמת הביקורתיות של אדם כלפי חומר כזה היא נמוכה, כיון שהוא חושב לתומו שאין כאן מישוהו שמרויח מפרסום הדברים נלמשל אילו היה פרסום של חברות המייצרות סיגריות, או חברות המייצרות אוכל המזיק לבריאות, שמוכיח שאין במרכולתם שום נזק בריאותי, היה ברור שיש כאן אינטרס], וכיון שנראה לכאורה שהם באים להציל את העולם ממזימות הממסד או מתאות הבצע של חברות התרופות ואין מטרתם אלא לטובת האנושות, כי אחרת מה האינטרס שלהם.

אבל מי שבדק את הענין מגלה שיש הרבה סיבות ואינטרסים למתנגדי החיסונים, והם נגועים לא פחות מחברות התרופות באינטרסים, האינטרס המרכזי הוא השלטת שיטותיהם ואמונותיהם, העדות הפשוטה לזה היא ריבוי סוגי השקרים שמתפרסמים, אילו היו באים באמת להציל את האנושות לא היו נזקקים לשקרים, ולעתים שקרים גסים בגנות החיסונים [לאחרונה התפרסמה מודעה המצטטת בשם ארחות רבינו חצי קטע בצורה שיובן שהיה נגד חיסונים, ומעיון בלשונו המלאה (הובאה לעיל) ברור להיפך].

יש להזכיר שהגישה של הכנסיה הנוצרית בימי הביניים, היתה רדיפה כנגד המדע בכלל וכנגד הרפואה בפרט, כי החשיבו את ריפוי החולה כעין השגת גבול להשגחת הבורא, הם חשבו כל רפואה טבעית כנוגדת את גזירת הבורא, והשקפה זו המשיכה לשלוט גם בשנים מאוחרות יותר, כותבי דברי הימים מספרים שבשנת 1763 [למנינם] הוצגה שאלה לפני חברי הפרלמנט בפריז אם הרכבת אבעבועות אינה בניגוד להשגחת הבורא, וכאשר פרצה מגפה בבהמות ואחד הרופאים רצה לרפאותן הטיפו הכמרים נגדו והוכיחה שזה מרד נגד ה' שהביא מגפה על הבהמות כעונש לבני אדם.

הכמרים הקתולים רדפו בחרמות את הרופאים, שהעיוזו להמציא את החיסון לאבעבועות, ובעקבות רדיפות אלו אסר הפרלמנט באנגליה בשנת 1840 למנינם את החיסון.

עד היום ישנם כתות נוצריות שמשקיעות כספים רבים בפרסומים כנגד החיסונים, פרסומים הנראים מדעיים, ובהם מאשימים את חברות התרופות ברדיפת בצע, וסיכון הבריות.

גם תורת הכפירה של דארווין [אבולוציה] ראתה בחיסונים התערבות מיותרת שגורמת להחליש את גזע האדם, כי לפי גישתו [עפ"ל] שההתפתחות של העולם היתה בדרך טבעית, מיני בעלי החיים התפתחו זה מזה, וכל סוג 'משוכלל' יותר חיסל את הסוגים הנחותים ממנו, לכן עדיף גם בין בני האדם שמי שחלש ימות במגפות וכך ישארו רק החזקים [על פי צידוק 'מוסרי' זה, היו הגרמנים משמידים את המפגרים אפילו מעמם], כפי שציטט רבי יואל שוארץ (השוואה עמ' 161) "במוצא האדם' כותב דארווין בעולם הפראים החלשים בגוף ובנפש מחוסלים במהרה והנשארים בחיים מפגינים בריאות שופעת, אך אנו בני התרבות עושים הכל לבלום את תהליך החיסול אנו בונים בתי מחסה למפגרים לבעלי מום ולחולים אנו מארגנים תמיכה לעניים ורופאינו מתאמצים בכל כוחם להציל את החיים

החיל והחוסן לחי עולמים

עד הרגע האחרון יש יסוד לחשוב שבאמצעי החיסון הצילו אלפים שבעבר היו מתחסלים עקב מבנה רופף ממחלת אבעבועות, ומבאר שם שגישה זו של חזקים וחלשים היא שהולידה את תורת הגזע של היטלר שהגזע העליון הורג את הגזעים שלדעתו נחותים ממנו.

יש גם מניעים של תאורת בצע מפרסומים כאלו, אחד הפרסומים הידועים ביותר שגרם נזק רב לחיסונים, היה פרסום 'מחקר' בכתב עת מקצועי, שיש בחיסון המשולש הניתן לתינוקות סיכון לגרימת אוטיזם, ובסוף התברר שהמחקר היה רק על 12 ילדים, ואחר כך התברר עוד שהמחקר היה ממומן על ידי כמה הורים לילדים אוטיסטים, שרצו לתבוע את חברות הביטוח, וכעבור כמה שנים שעברו מאז וכמה מחקרים שהוכיחו שאין קשר בין האוטיזם לחיסון, עדיין התקבעה התפיסה הזאת בציבור (כמו הסיפור הידוע על הרב שפרסמו שאחותו השתמדה, וכל הנסיונות שלו להוכיח שאין לו אחיות בכלל לא צלחו).

וכמובן אי אפשר לשכוח את הגישה של הרפואה האלטרנטיבית, אין הכוונה לתרופותיהם השונות, שלחלק גדול מהם יש הצלחות מוכחות, ולפעמים הן מועילות במקום שקצרה יד הרפואה הממלכתית, הכוונה היא לגישה הרפואית שחלק מהם מציגים, ונסביר בקצרה, אחד העקרונות החשובים שלהם הוא שלא נכון להלחם בחיידקים אלא בגורמי המחלה, גישה זו רואה לפעמים את המחלה כתופעה טבעית רצויה [לנקות את הגוף מרעלים וכד'], ולכן הם עלולים להתפס לדעה שהחיסונים הם התערבות במצב הטבעי הרצוי, והיותו והציבור כבר הספיק לשכוח את הנוקים הנוראים של המגפות, דבריהם עלולים להתפס כהגיוניים [אגב, אם נתבונן בספר הבריית ושאר הספרים שהובאו לעיל, נראה שלפי הדעה שהיתה מקובלת אז בין הרופאים גם מחלת האבעבועות השחורות היא תופעה טבעית בגופו של כל אדם, מחמת הצטברות רעלים שונים, ולפי הגישה שלהם שאין מה להלחם בתופעה טבעית, היתה המחלה ממשיכה ל"ע להשתולל עד היום].

הפחדות ציבוריות

מלבד סוג זה של מאמרים וחברות, ישנה גם תופעה רחבה של 'קבלני הפחדות', שאף שיתכן שאין להם ריוח חומרי בפרסומים כאלו, אבל בשיטה זו הם מקבלים במה לפרסום דעותיהם [אוטיסטים וכד'].

בין שלל האיומים שהם מצאו לנכון לפרסם, יש איומים על כוכב מסתורי שהולך להתרסק על כדור הארץ [עם צילומים מהאינטרנט], וכל מיני קונספירציות על מזימות של השתלטות על העולם כולל מחנות ריכוז [עם צילומים מהאינטרנט], ובשונה מעמיתיהם הגויים שגם הם מפרסמים תרחישי אימה מכל מיני סוגים, יקפידו תמיד היהודים שבהם לפרוט על תחושת הרדיפה כנגד התורה והיהדות.

בעת מגיפת הקורונה, עלתה קרנם של מפרסמים אלו, בעקבות הכישלון של השלטונות במיגור המגיפה, ופגיעותיהם בציבור החרדי, ואף מאשימים את השלטונות בזריעת פחד בציבור [נדבר שהם בעצמם עושים שנים רבות] והם מקבלים במה שמעולם לא היתה להם.

כמובן שגם הם שמעו על משלו של רבי ישראל סלנטר, וידועים שאף אם טענותיהם מופרכות עלולים רבים לשמוע להם, בטענה ש'שב ואל תעשה עדיף'.

יש לציין שמי שגרם הרתעה ציבורית ועל ידי הגיעו כמה מהם לידי סכנה, נושא באחריות כבדה, כפי שהובא לעיל בשם ספר מוסדות תבל וז"ל 'זיען כי שמעתי בשם אנשים אשר המון עם חושבים אותם לחכמים גדולים וצדיקים ודבריהם נשמעים באזניהם ומקשיבים לקולם באומרם כי אסור הוא לאיש

החיל והחוסן לחי עולמים

ישראל לנטוע טחורי הפרות הנזכרים על ילדי בני ישראל... ואין ספק אם אמת נכון הדבר כי אסרו להם כי בשגגה הזאת המיתו מבני ישראל למאות ולאלפים, וד' יכפר בעדם על שגגתם.

לצערנו גם אנשים חשובים נתפסו לתעמולה זו, וחוששים שמא פן ואולי יש ממש בדבריהם.

לא היה מקום להתייחס בפרטות לפרוך את טענותיהם, כי השקר ניכר מתוכם, כי אם נחוש למזימות עלומות אין לדבר סוף, והוא בכלל מה שאמרו (פלא יועץ ערך שמירה) 'ומכלל השמירה שלא ישמור עצמו יותר מדאי... וצריך פלס ומאזני משפט לכלכל דבריו במשפט ולא ירבה בשמירה במקום שאמרו לקצר ולא יקצר במקום שאמרו להאריך... אבל שאר חששות לא יחוש כלל רק יבטח בשם ה' וישען באלקיו שלא תאונה אליו רעה', אכן לפני שנדון בעיקר השאלה התורנית אם בכה"ג צריך לנקוט בגישה של שב ואל תעשה או בגישה של קום עשה, ואם יש נאמנות לרופאים בנוגע לסיכוי החיסון, יש צורך לדון בדבריהם כיון שמאוד התפרסמו בציבור ורבים וטובים חוששים].

שתי טענות עיקריות התחדשו בדבריהם: א. החיסון מכיל שבב שעל ידו יוכלו השלטונות לעקוב אחרי האנשים. ב. יש בחיסון חומר שמונע ילודה במטרה לדילול האוכלוסיה.

גם אם לא ניגש לשאלה אם יש כבר סוג של טכנולוגיה כזו של הכנסת שבב בנוזל, הרי שהדרך הגרועה ביותר להחידירו לאוכלוסיה הוא בחיסוני הקורונה שיקח לפחות חמש שנים להגיע לכלל אוכלוסית העולם, מדוע לא למהול את השבבים במי השתיה, או בחיסוני העופות, או בחיסוני הילדים, ומלבד זאת הרי גם בלי זה רוב האנשים נושאים עמם מרצונם לכל מקום שבב הרבה יותר משוכלל שיכול לזהות לא רק איפה הם נמצאים אלא גם מה הם מדברים ועם מי [טלפון נייד], ומה הצורך בשבב מהול בחיסון אם כבר בין כך יודעים עלינו הכל.

גם הטיעון השני של דילול האוכלוסיה, מופרך מחמת אותן טענות, שהרי עדיף למהול כזה חומר למי השתיה, ולא לחיסון שבכל העולם עוקבים אחריו (אם במדינה מסוימת תיפסק הילודה כולם ידעו מהו הגורם), מלבד זאת הרי פשוט שהמגפות מדללות את האוכלוסיה ביעילות גדולה בהרבה (רח"ל) מאשר החיסונים, וכיצד אותם שלוחמים נגד החיסונים ובעקיפין בעד המגיפות יטענו טענות על מפתחי החיסונים לריפוי המגיפות, שמגמתם היא לדלל את העולם].

יש לציין שמלבד התופעה הזאת ישנם גם רופאים העוסקים ברפואה אלטרנטיבית שתמיד יש להם טענות על מערכות הרפואה הממוסדות, והם גם מפיצים תרופות ותכשירים שונים שהציבור שש לקחתם בלי בדיקה ובלי שום פיקוח, אם היה דיון על תרופות וסגולות אלו היו מתגלות תופעות הרבה יותר חמורות, הרבה פעמים נמצאו חומרים רעילים ממש בתרכובות כאלו, או מינונים מוגזמים שגם הם יכולים לגרום נזק, ופלא שדוקא הם מעוררים ספיקות על חיסונים שהנסיון העולמי בהם הוא כשלוש מאות שנה.

אם שב ואל תעשה עדיף

נשאר לברר מה עושים עם הרתיעה שנוצרה מחמת הפרסומים השונים, האם כל הטיעונים ההגיוניים לא יעזרו כנגד הפרסומים כמשלו של רבי ישראל סלנטר.

אכן מצינו התייחסות מפורשת לשיקול זה של שב ואל תעשה מפני החששות מהחיסונים, וכפי שהובא לעיל בשם שו"ת זרע אמת (ח"ב סי' לב) וז"ל 'דכיון דעל הרוב אלו שמביאים אותם לידי מידה זו על ידי האינזוקולאציוני הם יותר קרובים לחיים מלמיתה דרובם ניצולים מה שאין כן מי שבא להם זה החולי דרך הטבע דהדבר שקול אם ימות... וא"כ היה מקום לומר דהרי זה קרוב לריוח יותר מן

החיל והחוסן לחי עולמים

ההפסד... ואם ימות בהברכה זו כל שכן שהיה מת אם היו באים לו דרך הטבע שהוא עלול יותר למיתה מהברכה זו וא"כ ס"ס לא הפסיד כלום... דהא על כל פנים לא יהיה המתים ע"י המצאה של הברכה אבעבועות אלא מיעוטא דמיעוטא... כיון דאי אפשר להתעלם דזאת הפעולה היא יותר קרובה הרבה לריוח והצלחה מלהפסד ודאי לא שייך לומר שב ואל תעשה עדיף, אלא עדיף ועדיף למיהדר אוכותא דידהו'.

וגם בפסקים לר"ד זיצנהיים (שהובאו לעיל) מבואר שאין לחשוש על כל מיני סכנות כשהולכים בדרכי הרפואה, וז"ל 'לדעתי היתר גמור כיון שידוע שלא נעשה מכשול עד עתה ואפילו היה אחד מאלפי אלפים ניזוק משום כך אין לאסור והרי בימי חכמי התלמוד היה סכנה בהקזת דם כדמצינו פ' הרואה עד שתיקנו ברכה על זה ואפילו הכי נהגו בהקזה כל האמוראים'.

היינו שכנגד השוטה שטוען שיש רעל בחיסון יש גם רופאים שטוענים שיש מות במגיפה [ולצערינו יש כמליון וחצי הוכחות לכך בעולם, ולמעלה משלושת אלפים איש בארץ], ולכן לא שייך לנקוט בגישה של שב ואל תעשה.

כמו כן, בענין הטענה האם יש להאמין לרופאים על בטיחות החיסון, יש להביא מדברי הזרע אמת שכתב שם וז"ל 'אם לא שרופא מומחה יאמר לפי אומנותו שלא יש שום סכנה שימות האדם מכח פעולה זו, וכן השבתי לשואל שאין לעשות זה אם לא ידעו בבירור שא"א לבוא לידי סכנה ושום אחר מבני קהלינו לא עשה פעולה זו רק א' שסמך על מה שאמר לו רופא מומחה יהודי שיעשה הפעולה עליו ועל צוארו שעל אומנותו מבטיח שא"א לבוא לידי סכנה, ויצא הדבר בכי טוב באין שטן ואין פגע רע באמת לא עשה העושה כן שום עון אשר חטא יען הדבר פשוט דאפשר לסמוך על בקיאות הרופא אפילו להקל באיסורים דאורייתא... אפילו היה מציאות אחר האפשרות שימותו מהם א' מאלף וכ"ש דלא שמענו ולא ראינו מעולם שמת שום א' מהם מחולי זה כעדות הרופאים המעידים לפי חכמת אומנותם שאין מציאות שימותו מחמת זה כל כמה שישמרו עצמם בהנהגות רופא מובהק הבקי באופן התרופות הנוהגים בזה'.

וגם בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קלה) ניכר שסמך במומחיות רפואה זו על הרופאים וכן על המפקחים עליהם מטעם הממשלה, וז"ל 'אם הרופא אומן במלאכת העבודה הזאת אשר קבל רשותא מריש אסוותא מעיר הגדולה פראג הבירה שהוא בקי להושיב אבעבועות האל כמשפט לכל הלכותיהם עפ"י הסכמת רופאים מומחים ומוחזקים ואפשר אפי' מן הסתם רוב מצוים העוסקי' במלאכה זו מומחי' הם גם ראשי הרופאים המושלים העומדים להשגיח על כל רופאי המדינה מאת חורי ארץ גובערנא ירום הודה מייסרים ומענשים כל מי שעוסק ברפואה זו בלתי ידיעתם ורשותם לכן אפשר כל מי שבא לעסוק בהשבה הזאת סומכין עליו שודאי נטל רשות מראשיו ושופטיו'.

וראה עוד בספר הברית שסמך בזה על רופא יהודי, וז"ל 'וכבר עשו כן לבניהם כמה רבנים וגאונים וזקני ישראל ותלמידי חכמים רבים ונכבדים והלכה כר' שמעון דוקטור בעיר מושבי בקהילת קודש קרקוב יגן עליה אלוקים במכתבו תרופה חדשה הנדפס שנת תקס"ד לפ"ק אשר בו מזורו את בני עמנו לעשות רפואה בדוקה זאת לכל זרעם אם זכר אם נקבה בטרם נשמע או נראה פאקן הטבעיים בעולם המסוכנים מאד וכן נוהגים בקהילת קודש קרקוב ובשאר קהלות הקודש ושמעון הצדיק בדבר הזה הראה לי בכתב רשום על פנקסו כמה מאות ילדים אשר נטע בהם קוהפאקן לכלם יצאו בשלום שלמים ותמימים בגופם וכל אבריהם חזקים כראי מוצקים'.

רמת הסיכונים כיום

החיל והחוסן לחי עולמים

כבר הובאו דברי הפוסקים שדנו על חשש של אחד לאלף סיכון בחיסונים, וידוע שכיום רמת הבטיחות של פיתוח תרופות רחוק מאוד מסיכון גבוה כזה [נכפי שהיה לגבי החיסון לקורונה שכשאחד מעשרים אלף מהמחוסנים מת בברזיל, מיד הופסק כל הניסוי באותו חיסון עד שהתברר שהוא לא קיבל חיסון אמיתי אלא חיסון דמיון], ויש להביא את עדותו של ר"מ הלפרין (אסיא כרך נז- נח) על גישת גדולי ישראל לסיכון רחוק בחיסון.

הרקע לשאלה היה מעשה בשנת תשנ"ב של תינוק שמת ל"ע כמה שעות אחרי קבלת חיסון, והתעורר החשש שמא החיסון גרם לזה, והרופאים דרשו ניתוח אחרי המות כדי לברר חשש זה,

וז"ל 'אמנם הסיכוי שאכן החיסון גרם למוות הינו קטן מאד כי מליוני ילדים כבר קבלו חיסון דומה בחו"ל וגם בארץ קבלו את החיסון אלפי תינוקות ללא תופעות לוואי משמעותיות אע"פ כן מדובר בחשש פיקוח נפש של רבים בפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב, ולגבי פיקוח נפש של רבים חוששים גם למצבים נדירים יותר תמיד קיימת האפשרות כי פס יצור מסויים נפגע בזיהום או בליקוי אחר שגרם אולי למות התינוק סוכם לשאול את הגר"ש אלישיב שליט"א במהלך הצגת הדברים החל הרב אלישיב להדגיש את האפשרויות הרחוקות והסיכויים הקטנים של התועלת בניתוח בקשתי את רשותו של הגר"ש אלישיב וחזרתי לפניו על דברי הגר"ש"א בענין הבחור הנעדר כפי שתואר לעיל בפרקים א ב הגר"ש"א אלישיב חיך ופסק לגשת ולשאול את הגר"ש"א אויערבאך קיימנו את דבריו ופנינו לביתו של הגר"ש"א אויערבאך לאחר שמיעת כל הנתונים שהיו בידינו פסק הגר"ש"א באופן חד משמעי שצריך לנתח את גופת התינוק משום החששות הקיימים למרות שהיה ברור לו היטב כפי שהוא בעצמו גם הרגיש שמדובר בחשש רחוק הוא חזר אז בפנינו כמה פעמים על החובה להזהר בחשש פיקוח נפש כדי שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל'.

יב. מה היו תופעות הלוואי של החיסונים בשנות העבר

על תופעות הלוואי של החיסונים בשנים עברו, אנו יכולים ללמוד מהתיאורים, ראה למשל בספר אמונה ודעת (לרמ"צ טאקטין [מעוטרת בהסכמות הבית הלוי רבי מאיר שמחה ועוד] מאמר תשיעי אות ח) וז"ל 'אמנם עליך לרעת כי הסמי מרפא אלה אינם באים למען הסיר את המחלה מהחולה כ"א לשמור אותו שלא תבוא המחלה עליו וע"כ עליך לקבל את הסמים אף שלפי דעתך מרים הם לחיכך וכמו בעת אשר נברה מחלת הפאקין בעולם ותלכוד במצודתה נערים עם זקנים והרופאים יצוו אז שגם הזקנים יעמידו פאקין על זרוע ידם אף כי הכאב גדול מאד בעת כי יחם הבשר, ועם כל זה יקבלו במנוחה פקודת הרופא וסובלים את הכאב בהשקט ולא ידברו סרה על הרופא בידעם שע"י שהעמידו את הפאקין על זרוע ידם ישמור אותם מהכאב החזק ממנו ויצילם מרדת שחת'.

עוד מצינו בספר רנת ציון (מכתב טז משנת תרפ"ז עמ' מה) 'כמו למשל סגולת הצקת הפאקין ביד התינוק בקטנותו אף שמרגיש לפי שעה יסורין וכן איזה ימים שמתגבר החום אצל התינוק'.

וראה עוד בספר מוסדות תבל (שם) שביאר את ההבדל בין השיטה הישנה של חיסון האבעבועות לחיסון שעל ידי אבעבועות הפרות, ומדבריו אנו למדים על תופעות הלוואי, וז"ל 'לא כן הוא בטחורי הפרות הם אינם מחלים את נפש האדם כלל רק יחממו אותו אך מעט, והחום המעט הוא רפואתו, ומעולם לא מת אדם בו... זולת מעט החמימות אשר ימצאהו ביום הששי או ביום אחר, וזה סימן גדול שעשתה הטחורה את פעולתה לבל יחול עוד בו חולה האבעבועות לעולם'.

החיל והחוסן לחי עולמים

ובספר הברית הביא שכמה ימים אחרי החיסון היה מצוי שיתקוף חום את המתחסן וז"ל 'וביום השמיני או התשיעי או העשירי נראתה האבעבועה יותר גדולה וקו אדום סביב לה ואז לפעמים יש לאדם ההוא מעט ממין קדחת המורכב מקור וחום הנקרא פיעבער ונתמעט השינה בלילה וקצת בני אדם אין להם פיעבער כלל'.

וראה עוד בספר עלה תרופה (שם) שהביא את חששם של כמה אנשים שעל ידי החיסון תמנע מהם התפלה, וז"ל 'גם אין לומר אולי שעל ידי זה אפשר שיתבטל מתפלה הקבועה או מתפילין יום או יומים, גם זה הבל כבר הורונו חז"ל מוטב שיתחלל שבת אחת וכו', גם לפי דברי הרופאים המתרפא אינו שוכב במטה כי אם לפעמים שעה או שתיים'.

יג. אם אפשר לאלץ אדם להתחסן

בספר עלה תרופה (שהובא לעיל), הזכיר שיטה נוספת של חיסון, שהדרך הרגילה של החיסון בזמנם היה על ידי פציעת המתחסן והכנסת חומר החיסון [הליחה של האבעבועות] לתוך הפצע, לעומת זאת היו שהכניסו את החומר לתוך משקה ועל ידי זה נדבק השותה בנגיף והתחסן, וביאר ששיטה זו שימשה במקרים שבהם היה האדם מתנגד להתחסן, והיו אוהביו עושים לו כן בלא ידיעתו.

וז"ל 'אולם בזה יש לדון על אופן אחר, שעושים על ידי נתינת ליחה מבועה במשקה והשותה ממנו מתפעל [-מתחסן]... לעת עתה שאין משתמשים עוד בדרך הזו עוד על ידי משקה, רק לפעמים אם גדול אחד מסרב לעשות לו הרפואה, אז אחד מאוהביו הרוצה בתקנתו נותן לו במשקה בלי ידיעתו'. ונראה מדבריו שמותר לחסן אדם שלא מדעתו, אף בחיסון שיש בו סיכון של אחד מאלף למות [נדבריו אמורים עוד לפני המצאת השיטה הבטוחה יותר לחיסון, כפי שהתבאר למעלה].

וכותבי הדורות מספרים שהממשלה באנגליה קבעה חוק שמי שאינו מחסן את ילדיו יענש במאסר, ובשנת 1896 למנינם, נאסר בלונדון יהודי אחד בשם הנרי לוי כי סירב שיבצעו לבנו חיסון, עורך דינו טען בשמו, כי לפי דין ישראל אסור להרכיב מיץ ודם של בהמה בגוף אדם מטעם 'בהמתך לא תרביע כלאים', והרב הראשי נפתלי [הרמן] אדלר [בנו של בעל הנתינה לגר על התרגומים] העיד כי תורת ישראל לא תתנגד להרכבת אבעבועות.

וראה עוד בחשוקי חמד (נדרים נ:): לגבי אפשרות הכפיה על הורים החוששים מחיסון, שכיון שהסיכון לנוק נמוך מאוד מותר לרופא להעלים סיכון נמוך זה מהורים החוששים [כמובן שאין לסתור הוראה זו מדברי הזרע אמת שהרופא נאמן על הסיכון ומשמע שאסור לו לשקר בזה, כי כאן מדובר על מקרה פרטי של הורים חששנים, ולא על פרסום נתונים שקריים לכלל הציבור], ואף מותר למרא דאתרא לקבוע שילדים שאינם מחוסנים לא יבואו למוסדות הלימוד, וז"ל 'שאלה האם אפשר לכוף את ההורים לחסן את בנם, כי יש מדינות בארה"ב שהשלטונות נותנים רשות לבית ספר למנוע ילדים שלא קבלו זריקות חיסון מללמוד בבית ספר. האם מותר למנהל בית הספר לשלוח הביתה ילדים עד שיתחסנו? תשובה... יעוין בשיעורי תורה לרופאים (ח"ג סימן רטו) שכתבנו שכיון שהנוק של החיסון הוא מועט מאד, ויש לנו כלל "למעוטה לא חיישינן", וגם התורה נתנה רשות לרופא לרפא למרות שקיים חשש שמא יזיק, כמבואר בש"ך (יו"ד סימן שלו ס"א): "שלא יאמר הרופא מה לי לצער הזה, שמא אטעה ונמצאתי הורג בשגגה", עכ"ל. לכן מותר לרופא להעלים מההורים על הסכנה המועטת שיש בחיסון. ולגבי השאלה אם מותר לסלק מבית הספר ילדים שלא מתחסנים, הנה... הרי שלבי"ד מותר להעניש את הילדים למרות שהם לא עשו כלום, כדי להלחיץ את ההורים, וכך גם בעניננו, יש לפנות לרב המקומי, הממונה על הבית ספר, והוא כמרא דאתרא של המקום, אם יראה לפי רוחב בינתו שהילדים שאינם מתחסנים זה שלא כדיון, יש לו רשות לגזור ולמנוע מהילדים להגיע לבית הספר כל זמן שלא יתחסנו'.

י. סיכום

הוראת גדולי ישראל לדורותיהם היא שהחיסונים הם בכלל הרשות והחובה של 'ורפא ירפא', החידוש בדרך רפואה זו הוא הקדמת המכה לרפואה, והכנסת האדם את עצמו לסיכון קטן כדי להציל את עצמו מסיכון גדול יותר, הסיכונים ותופעות הלוואי שבחיסונים אינם חדשים, והיו אף הרבה יותר חמורים מהתופעות היום, ההוראה להשתמש ברפואת החיסון, היתה תמיד בידיעה שהחיסון עצמו עלול לסכן את האדם.

גישת חכמי ישראל בזמן תחילת התגלות החיסונים, מוכיחה לכאורה שעל אף החדשנות של שיטה זו, הם לא התמהמהו, וקרוב מאוד לתחילת השימוש בשיטה זו, הורו להשתמש בה, ויש שאף התבטאו על המפקקים ומתמהמהים מחמת החדשנות, שמיתת אלפי ורבבות השומעים להם נזקפת לחובתם. גם הגישה של 'שב ואל תעשה' נדחתה על ידי כמה גדולים.

התועלת הגדולה שהפיק העולם מהחיסונים אינה ניתנת לשיעור, וקרוב לחצי מאוכלוסית העולם לא היתה קיימת לפי דרך הטבע לולא החיסונים, עבור תועלת זו הכתיר התפארת ישראל את הרופא ששיכלל את השיטה כ'חסיד אומות העולם', תושבי העולם אף חבים את בריאותם ואורך ימיהם בדרך הטבע לרפואת החיסונים [תוחלת החיים הממוצעת בשנים בהן השתוללו המגפות היו באיזו גיל חמישים ופחות, ומי שהגיע לגיל שבעים היה נחשב זקן מופלג].

אבל באופן לא מפתיע, דוקא התועלת הגדולה היא העומדת בעוכרי שיטת החיסונים, המתחסן אינו יודע את סבלה של המחלה, והנולדים לתוך אוכלוסיה מחוסנת אינם יודעים מה היה מצב העולם לפני הופעת החיסונים, ובפרט כאשר חלילה מתרחשת תופעת לוואי מהחיסון מתעוררת השאלה האם כל העסק היה משתלם.

אסור לשכוח את דברי העלה תרופה ועוד גדולים שיש סיכונים כמעט בכל פעולה שהאדם עושה, גם המאכלים עלולים להזיק, ובפרט בזמנינו שישנם סכנות רבות הן בקרינה של הטלפון, הן בעישון וזיהום אויר, והן באוכל המהונדס שאף אחד לא יודע מה עשו ואיך שינו את התכונות של הצומח והחי והכל משיקולים מסחרים בלבד [הטענות על השינויים ב-DNA שעלולים להתרחש בחיסון כולל עצירת הילודה עלולים ביתר שאת להתרחש עקב אכילת עופות וסוגי דגנים שפעולות הפיתוח שלהם נטלו מהם את האפשרות להתרבות באופן טבעי].

השורות האלו נכתבות בשעה שהתחסנו בארץ כחצי מליון בני אדם, ורובם מהאוכלוסיות של המבוגרים ובעלי הסיכון, ומתברר לעת עתה שיחידים ממש חוו תופעות לוואי ואחד או שנים [ל"ע] נפטרו [אשר לפי הממוצע החודשי ל"ע יש כשלושת אלפים נפטרים לחודש, יוצא כמאה ליום, ובאחד חלקי עשרים מזה הם כחמשה ליום, וא"כ הוא פחות מהסיכון הרגיל], תפילתינו לעתיד שאף אחד לא ינוק מהחיסון, ובכל אופן ברור שאי אפשר להשוות את הסיכונים מהמחלה שנכון להיום היו לפי ההשערה כ-81,000,000 חולים בעולם ומתוכם מתו 1,750,000 נמצא שהסיכון למות מהמחלה הוא אחד מתוך ארבעים וחמש, וכבר הובאה הוראת בעל הקהילות יעקב שעל אף שהתגלה קלקול בחומרי החיסון, לא הורה שלא להתחסן, אלא להמשיך את החיסונים לאחר שהתברר שאותה בעיה מקומית חלפה, תופעת מתנגדי החיסונים אינה חדשה ומניעה רבים, אבל אסור לשכוח שהם מצדדים במגפות ולא ברפואתם בדילול האוכלוסיה ולא בהצלתה, ואף אחד מהם לא יקח אחריות במקרה שיתברר שהם טעו.

כולנו יודעים שהרשויות עלולים לטעות, כולנו יודעים שחומרים עלולים להתקלקל, וניתוחים שלא להצליח, אבל עם זאת אמונים עלינו דברי הפסוק 'ורפא ירפא', שעל האדם לנקוט פעולות של ריפוי, עם התפילה והאמונה שהכל בידי שמים.

דעת תורה

אודות החיסונים נגד קורונה

מִרְן שֵׁר הַתּוֹרָה הַגֵּר"ח קִנְיִיבְסְקִי שְׁלִיט"א: "צריכים לעשות את החיסון, לא לפחד" (ה טבת התשפ"א בהוראה בביתו למשלחת רבנים ואנשי ציבור).

מִרְן רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה וְנִשְׂאֵי מוֹעֶצַת חֲכָמֵי הַתּוֹרָה הַגָּאוֹן רַבִּי שְׁלום כַּהֵן שְׁלִיט"א: "הקדוש ברוך הוא רוצה שנתחסן. בחיסון אנחנו עובדים אותו. כאשר מקבלים את החיסון, זה קיום רצון השם ובוודאי שצריך להתחסן" (במענה למשלחת בביתו של בכירי שירותי בריאות כללית ט' טבת התשפ"א)

מִרְן רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה הַגָּאוֹן הַגְּדוֹל רַבִּי גֵרְשׁוֹן אֶדְלֶשְׁטֵיין שְׁלִיט"א: "לצאת ולהתחסן מהר ככל האפשר" (מיד לאחר צאתו מחיסון בבית החולים מעיניי הישועה. ז' בטבת תשפ"א)

מִרְן הַרְאִשׁוֹן לְצִיּוֹן הַגָּאוֹן הַגְּדוֹל רַבִּי יִצְחָק יוֹסֵף שְׁלִיט"א: "הנני פונה בזה אל אחינו בני ישראל בארץ הקודש להשמע להוראות הרופאים, כמו שנאמר בתורה ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפא, ונאמר וחי בהם ודרשו רבותינו בתלמוד ולא שימות בהם, ועוד נאמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם.

לפיכך לאחר שהתבשרנו וגבר עלינו חסדו של השי"ת ונמצא חיסון המונע הדבקות בנגיף הקורונה ועשו את כל הנסיונות הנדרשים, והמומחים אומרים שהחיסון אכן מועיל לעצירת המגיפה ואין בו סכנה, אשר על כן על כל אחד ואחד להתחסן כפי הוראות הרופאים בלא להתמהמה, ובכל למנוע סכנה מעצמו ומאחרים" (במכתבו מה' טבת).

"על פי ההלכה - חובה ולכת ולהתחסן נגד הקורונה. לא להתחשב בכל הפשקווילים האלו שממציאים. על פי ההלכה חובה על כל אחד ואחד להתחסן!" (מתוך שיעורי השבועי מוצ"ש פרשת ויגש)

מִרְן רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה הַגָּאוֹן הַגְּדוֹל רַבִּי מֵאִיר מֵאֲזוּז שְׁלִיט"א: "רופאים גדולים ותלמידי חכמים גדולים מעידים שהחיסון הזה נגד הקורונה הוא חיסון בריא ואין המחלה חוזרת, לכן כל מי שיש לו ספק, ילך להתחסן. כל הדיבורים ושמועות הכוזב הרי הם דמיונות!" (מתוך שיעורי השבועי מוצ"ש פרשת ויגש)

רֵאשׁ יְשִׁיבַת חֲבֵרוֹן חֲבֵר מוֹעֶצַת גְּדוֹלֵי הַתּוֹרָה הַגָּאוֹן רַבִּי דוֹד כַּהֵן שְׁלִיט"א: "הנני בזה לבוא לעודד ולחזק החרדים לדבר ה' ולמצותיו לקיים מצות ונשמרתם לנפשותיכם ולהתחסן בחיסון של נגיף הקורונה. וביודעי קאמינא שזו היא דעתם של מרנן ורבנן גדולי הדור שליט"א. "לחזק הלבבות של אותם שמושפעים מתעמולת שוא, ישבתי היום בצהריים באריכות עם הרופא המחוזי של קופת חולים מאוחדת בירושלים עיה"ק, ד"ר ביטן, שהוא מומחה גדול בתחום זה, וביאר את כל התהליך של החיסון שאין בו צד סכנה כלל, ובודאי שהסכנה של ההדבקות בנגיף הקורונה חמורה לאין ערוך מסיכון קל של תופעות לוואי הקשורות לחיסון. "ובוודאי שחיסון זה הוא מתנה טובה מן השמים באשר משפטו של השי"ת שם פעלו, ובעצמי אקבל גם אני את החיסון בזמן שיקבעו. (מתוך מכתבו זאת חנוכה תשפ"א)

החיל והחוסן לחי עולמים

ראש ישיבת אור ישראל הגאון רבי יגאל רוזן שליט"א: כמובן שלאחר שגדולי ישראל הביעו דעתם הברורה והנחרצת בעד נטילת חיסון, אינני אלא בקושיא 'ויהודא ועוד לקרא' ובס"ד אתחסן בימים הקרובים" (מתוך מכתבו ט' טבת).

חבר מועצת גדולי התורה הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א:

"התקיים דיון נרחב בענין זה והזמנו את פרופ' רן בליצר והביע את דעתו לטובת החיסונים, כמו כן היה שם גדולי הרופאים שליבנו עמו את הדברים והראו פנים אחרות, חיסונים אלו נקראים חיסונים שיש להם אישור בית דין והרי זה כאילו בית דין היו אומרים שיש להתחסן, ואמנם יש הטוענים שאחוז הסיכון ממחלת הקורונה הוא לא כל כך גבוה, ויש להשיב על דבריהם שכדי לבדוק אם הסיכון מקורונה גבוה לא מספיק למנות רק את מספר המתים במגיפה אלא גם את מספר החולים שהיו בסכנה ונתרפאו, ולכן כיון שברחבי העולם היו מליונים שחלו ונסתכנו, מחלה זו נחשבת למחלה שגורמת לסכנה למליוני בני אדם, שהמצב כיום שהסיכוי שיחלה ויכנס לסכנה גדול בהרבה מהחשש שינוק מהחיסון, ובפרט שרוב הרופאים בעולם מסכימים לכך שאין סכנה בחיסון, ורק מיעוט רופאים טוענים שיש בזה סכנה וככל בידינו שהולכים אחר הרוב, למרות שהניסוי נעשה בזמן מועט דעתי נוטה שיש לקחת את התרופה" (מתוך מכתבו למנהלי קופת חולים כללית).

חבר מועצת גדולי התורה של 'דגל התורה' הגרמ"י שליט"א: "הנני להודות לכם על החיסון שנתתם לנו היום ושדאגתם שהכל יהיה על הצד הטוב ביותר מכל הבחינות. ראוי לכל בר דעת להתחסן מפני המגיפה הנוראה הקיימת בתקופה האחרונה. ב"ה שיש חיסון להימנע ממנה." (מתוך מכתבו להנהלת קופ"ח מאוחדת).

ראש ישיבת גרודנא הגר"צ דרבקין שליט"א: "בודאי מצוה למי שבידו להתחסן שיקבל את החיסון כפי הוראת מרנן ורבנן עיני העדה שליט"א, ופשוט שצריך לנהוג כן, ובכך לא יוכל המשחית לבוא אל בתינו." (מתוך מכתבו י' בטבת ה'תשפ"א)

ראש הישיבה הגאון רבי אשר דויטש, והפוסק הגאון הגדול רבי עזריאל אורבך: "דעת רופאים מומחים ויודעי דבר שנראה עתה כי אין בזה חשש נזק וסכנה" (מתוך קול קורא שפורסם בעיתון הפלס, י' בטבת ה'תשפ"א)

הגאון רבי סיני הלברשטאם שליט"א:

בענין החיסון החדש לנגיף הקורונה זאת לאחר דיון ממושך עם גדולי הרופאים הבכירים והמומחים בענין זה בראשותו של ידידי הנכבד ר' יוסף ערבליך יו"ר ארגון 'למענכם' והביעו את דעתם שהחיסון רק מועיל ולא מזיק כלל, הרי שעפ"י ההלכה שנצטוינו לשמוע בקול הרופאים יש לכל אחד להשתדל לקחת את החיסון" (מכתב לבני קהילתנו, טבת תשפ"א).

הגה"צ רבי יצחק ברדא שליט"א: "זה היום עשה ה' נגילה ונשמח בו. עד היום סבלנו מהמחלה הנוראה הזאת. עשינו מלחמה נגדה – מלחמה רוחנית ומלחמה גשמית, הקב"ה סייע בידנו וסוף סוף הגיע העידן שבו מצאו פתרון – חיסון למחלה הנוראה הזו. אני קורא לציבור, תנו לרופאים שיש להם רשות – לרפא, מאחל שכולם יהיו בריאים, שיתחסנו כמה שיותר מהר ושבעזרת ה' תעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואנו." (מתוך דברים שאמר מיד לאחר שהתחסן, קופ"ח מאוחדת אשקלון. י"ב בטבת ה'תשפ"א) "הנני בא בשורות אלו להודיע נאמנה שלאחר התייעצות עם מומחים ושמיעת צדדי הענין בדבר החיסון המונע הדבקות בנגיף הקורונה, הוברר שאין כל סיכון בדבר, ואדרבא יש בו מצוה למנוע ולעצור את ההדבקה, ובס"ד יקויים בנו הפוסק 'המגפה נעצרה'" (מתוך מכתבו ז' טבת).

בד"צ מחזיקי הדת בעלזא:

"אחר ששמענו את דברי המומחים הרפואיים אודות יעילות החיסון, וכי עד עתה לא נודע כל חשש אמיתי לנזק שיכול להיגרם כתוצאה מקבלת החיסון, הרי ראוי לעשות פעולה למנוע הדבקות בחולי

החיל והחוסן לחי עולמים

דברי היוזקא, במיוחד למבוגרים ובעלי סיכון, ובנוסף גורם לביטול תורה ותפילה בנעילת בתי כנסיות ובתי מדרשות, תלמודי תורה וישיבות ע"י הרשויות, כותבים חברי בית הדין. "אשר על כן הוראת הבר"צ היא לשמוע לעצת הרופאים, אשר ניתנה להם הרשות לרפא וכדלהלן: אלו האנשים הנכללים לפי דברי הרופאים בקבוצות סיכון להידבק בחולי ח"ו, ודאי מצווה עליהם ליטול החיסון כדי להינצל מן החולי ח"ו. אלו שאינם נכללים בקבוצות סיכון, הרי בשביל טובת הציבור ודאי מותר ואף מצווה וחובה לפעול למנוע המגיפה בדרך של נטילת חיסון. אלו הסובלים מאלרגיות קשות או נשים במצב שיש המלצה שלא ליטול החיסון יועצו עם רופא כיצד לנהוג". ילדים ונערים תחת גיל 16 ראוי שימתינו עד אשר ימליצו הרופאים עבורם ליטול החיסון. אלו שיודעים בוודאות שכבר החלימו ב"ה מהמחלה, אין צורך ליטול חיסון בשלב זה" (מתוך קריאת בית הדין, עם חתימת האדמו"ר שליט"א).

רב העיר אלעד הגאון רבי שלמה זלמן גרוסמן שליט"א: "והקב"ה ברוב רחמיו שלח במהרה בידי אנשי הרפואה להמציא תרופה למכה לעזור לעצור את המגיפה, ולאחר שהרשויות המומחים בעולם אישרו את החיסון החדש והנסיונות שנעשו אף שהוא בזמן קצר ואומרים גם שאין בזה סכנה לפי ההבנה הרפואית, והסכנה של המגיפה קיימת במלוא עוזה, ע"כ צריך לעשות חיסון כדי למנוע מהתדבקות ומחלה, ולעצור את המגיפה ולא יסתכנו אנשים אחרים, ויוכלו לחזור ללמוד ולהתפלל כראוי בישיבות ובתי המדרש, וכן הביעו המומחים את דעתם והסכימו גולי ישראל" (מתוך מכתבו ו' טבת).

הראשון לציון רבי שלמה עמר שליט"א: "לשאלת רבים וטובים בימים אלו אשר בחסדי השם עלינו ניתנה האפשרות להתחסן כנגד המגפה הרעה המשתוללת בכל פינות תבל, ורבים חללים הפילה, ועצומים כל הרוגיה, ולא הנחש ממית ולא הנחש מחיה, אלא בשעה שנושאים עיניהם למרום ומשעבדים את ליבם לאבינו שבשמיים, הקב"ה מלא רחמים ומרבה להטיב, והוא מושיעם".

"והנה בזמן שהנהגת ה' הייתה באתגליא, ראו ישועת ה' בגלוי, וחשו את את יד ה' התומכת ומרוממת, ועין בעין הביטו אל ישועות ה' ונפלאותיו, וגם בימים של הסתרת פנים חסדי ה' לא תמו ולא כלו רחמיו, אלא שנעשים בהסתר, והוא עילת העילות וסיבת הסיבות, מסובב כל העילות, עד לביצוע הישועה, והמסתכל ומתבונן לשום עינו ולבו להבין, רואה את ישועת ה' בבירור".

"וכל אשר עיני שכלו פקוחות השם לבו לדרכי ה' והשגחתו הנפלאה, המגביהי לשבת גבוה מעל כל גבוהים השפילי לראות בשמים ובארץ, והוא המולך והמביא, רואה ישועת ה' בשמחה. ואנו לי-ה עינינו נשואות כעיני עבדים אל יד אדוניהם, כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' א-ל-הינו עד שיחננו וישלים ישועתנו ורפואתנו בחסד וברחמים".

נספח

חובת היחיד לשמור על גופו מפני סכנת המגיפה

בגמרא (ב"ק ס:): מבואר שיש להסתגר בבית בעת המגפה, וז"ל 'ת"ר דָּבַר בְּעִיר כְּנֵס רְגִלֶיךָ שְׁנֵאָמַר וְאַתָּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בְּקָר וְאוֹמֵר לָךְ עֵמִי בֹא בַחֲדָרֶיךָ וְסֹגֵר דַּלְתֶיךָ בַעֲדֶךָ וְאוֹמֵר מִחוּץ תִּשְׁכַּל חָרֵב וּמְחַדְרִים אִימָה... רַבָּא בַעֲיָדֵן רִתְחָא הוּוּי סַכְר כּוּי דַּכְתִּיב כִּי עֵלָה מוֹת בַּחֲלוֹנֵינוּ'.

בנוסף לדברי הגמרא פסק הרמ"א (יו"ד סי' קטז ס"ה) שיש לברוח מן העיר כשיש דבר בעיר, וז"ל 'עוֹד כְּתוּבוֹ שְׂיֵשׁ לְבְרִיחַ מִן הָעִיר בְּשֶׁדָּבָר בְּעִיר, וְיֵשׁ לְצֵאתָ מִן הָעִיר בְּתַחֲלַת הַדָּבָר, וְלֹא בְּסוּפוֹ (תשובת מהרי"ל סי' מ"א). וְכָל אֵלּוֹ הַדְּבָרִים הֵם מִשּׁוֹם סַכְנָה, וְשׁוֹמֵר נִפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם וְאֶסוּר לְסַמֵּךְ אֲנִס אוֹ לְסַכֵּן נִפְשׁוֹ בְּכָל פְּיוּצָא בְּזָה'.

וכן פסקו המגן אברהם (סי' תקעו ס"ק ג) והמשנ"ב (שם ס"ק יד) בשם השל"ה וז"ל המג"א 'וה"ה כשאבעבועות פורחים בתינוקות... ובשל"ה כ' דכל אחד יבריא בניו מן העיר בעת הזאת ואם לא עשו זאת הן חייבין בנפשותם'.

וכבר הובאו לעיל דברי רבי חיים פלאגי (תוכחת חיים פרשת ויצא) שבכלל חיוב הבריחה מהמגיפה יש חיוב להתחסן, וז"ל 'וְכִמּוֹ כֵּן אִם יֵשׁ חֲלִי אֲבַעְבוּעוֹת שְׂיֵשׁ לְבְרִיחַ לְקַטְנִים וְכִמּוֹ שׁ הָרֵב שְׁלֵה וְהִנֵּה בְּעֵתָהּ בְּדוֹרָנוּ זֶה שְׁהוֹצִיאוּ הָרוֹפְאִים רְפוּאָה לְזֶה לְעֵשׂוֹת הָרִקְבָה וְהוּא בְּדוֹק וּמְנַסָּה יֵשׁ לוֹ לְאֵב לְהִשְׁתַּדֵּל בְּזֶה לְעֵשׂוֹת הָרִקְבָה לְבָנוּ וּלְבָתוֹ תִּקְפֵּה בְּשֵׁהֶם קַטְנִים לְבַל יִכָּה אוֹתָם הַחֲוֵלֵי הַנְּזָר'.

חובת האדם לשמור על גופו מפני המגיפה, נחלקת לשתי סיבות תחילה חובת שמירת גופו, ושנית החשש שמא ידביק אחרים, כי קרבן ההדבקה הופך בעצמו למדביק ומעביר הלאה את המגיפה, תחילה יש לבאר את חובת האדם מצד שמירת גופו.

א. מקורות חיוב שמירת הגוף מפני המגיפה

ב. מעלות השומר עצמו מהמגיפה וגנות מי שאינו שומר

ג. האם חייבים להשמר מפני המגיפה כאשר יש בזה ספק ספיקא או כמה ספיקות

ד. האם חייבים להשמר מפני המגיפה גם כשסכנת המיתה ממנה רחוקה

ה. האם חייבים להשמר מפני המגיפה אפילו כשרוב הציבור אינו חושש

א. מקורות חיוב שמירת הגוף מפני המגיפה. לעיל הובאה הוראת הגמרא והפוסקים

שעל האדם לשמור את גופו מפני המגפה, כאן יובאו המקורות לחובה זו, יש לציין שבין המקורות שהביאו לדבריהם, מצינו מקראות המורים על החובה הכללית של שמירת גופו, ומצינו גם מקראות שהוראתם מיוחדת על שמירה מפני המגיפה.

המהרי"ל (שם) שהוא מקור דברי הרמ"א שצריך לברוח, הביא כמה טעמים ופוסקים לחובת הבריחה מפני המגיפה [כשחלקם הם מקורות כללים לחובת השמירה מנזקים וחלק מהם התייחדו בפרט למגפה], וז"ל 'וְדַרְשִׁינָּה מֵלֹא תֵצְאוּ וְגו' בֵּינָן שְׁנֵתָן רְשׁוֹת לְמִשְׁחִית כּו'. וּמֵהָאִי טַעְמָא רְגִלִין לְבְרִיחַ. וְכֵן מוּכָח בְּסֵפֶר חֲסִידִים שֶׁיִּסְדּוּ הָרוֹקֵחַ דְּטוֹב לְבְרִיחַ, וְטַעְמָא רַבָּה אֵיבָא דְזִימְנִין נְגוֹר עַל עִיר אַחַת אוֹ מְדִינָה אַחַת. וְזָכַר לְדָבָר כְּתִיב הַיּוֹצֵא מִן הָעִיר וְהַיֹּתֵהּ לוֹ נִפְשׁוֹ לְשַׁלֵּל, וְכִתִּיב וְעַל עִיר אַחַת לֹא אֶמְטִיר וְגו'. וְהוּא הַדִּין לְשַׁאֵר מֵינֵי פְרַעֲנִיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וְגַם מִשּׁוֹם בִּיעֲתוּתָא, דִּמְהָאֵי טַעְמָא נִמְצָא בְּתוֹבָה שְׂאִין צָרִיךְ לְהִתְאַבֵּל בְּעֵינֵי רִיתְחָא וְכֵן נוֹהֲגִים בְּאַרְץ לומברדי"א. וְאַמְרִינָּן נְמִי אֵל יַעֲמוּד אָדָם בְּמִקּוֹם סַכְנָה כּו', וְאַמְרִינָּן נְמִי ג' דְּבָרִים מְזַפְרִין עוֹנֹתֵיהוּ שֶׁל אָדָם קִיר נְטוּי וכו'. מִכָּל הַנֵּי מוֹרָה דְאִין טוֹב לְעִמּוּד בְּמִקּוֹם סַכְנָה כּו'. וְכֵן רְאִיתִי גְדוֹלִים שֶׁהִלְכוּ לְמִקּוֹם אַחֵר'.

החיל והחוסן לחי עולמים

וראה עוד בשו"ת רדב"ז (ח"ב סי' תרפב בד"ק קטלנית) שמי שמת במגיפה נחשב כהורג את עצמו כיון שנשאר במקום סכנה, וז"ל 'ועל כיוצא בזה נאמר ויש נספה בלא משפט ואמרו שפינו שנתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע ומקרא מלא דבר הכתוב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכתוב לך עמי בא בחדריך וגו' וארו"ל דבר בעיר כנס רגליך ורבים באלה וכ"ש שלא נאמר בזה שמואל אשתו גרם שימותו פיון שהוא הכניס עצמו למקום סכנה כמי שיירד למלחמה או כהורג עצמו'.

גם בפלא יועץ (ערך שמירה) הביא על חובת שמירה זו מצד אחד את הפסוק 'ונשמרתם' שהוא מורה על החובה הכללית לשמירה, ומצד שני את הפסוק 'חבי כמעט רגע עד יעבור זעם', שהתייחד לשמירה מהמגפה, וז"ל 'כתוב ונשמרתם מאד לנפשתיכם וכתוב רק השמר לך ושמר נפשך מאד... הנה כי כן ראוי לאדם לשמור נפשו מאד מכל חשש סכנה... וכשיש דבר בעיר ח"ו יקים דברי חז"ל שאמרו כנס רגליך או יברח לו והיתה לו נפשו לשלל דכתיב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם'.

וראה עוד בפלא יועץ (ערך דבר) וז"ל 'ועל כל פנים חובה מטלת על כל אדם לשמור נפשו מאד בנטריותא יתירתא ככל הבא מידו שהרי כתיב ערום ראיה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו ופרשו בזה"ק שעל זו בלבד שעבר שלא נסתר ראוי לענש ונהרי זה מתחייב בנפשו'.

השל"ה (שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ יד) הביא פסוק וסברא לחובת הבריחה, וז"ל 'ואני תמה, אודות מכת אבעבועות קטנות ההולכת בין התינוקות, הנקרא בלאטרין בלשון אשכנז, בר מינן, למה אין נזהרין להבריח התינוקות ולצאתם מן העיר, ובנדאי עתידיים האבות לתן דין על מיתות יונקי שדים שלא חטאו, וגמולי חלב שלא פשעו, שמתו בחלי זה, ולא חשו אביהם להבריחם. על כן, כל איש ירא אלקים יהיה ירא וחרד על כל צרה שלא תבוא. וכל אלו הדברים שהם שמירת הגוף, הם בכלל האזהרה של 'השמר לך ושמר נפשך מאד', והוא גם כן מדרג ארץ, לשמור הגוף שהוא תיק ונרתיק הנשמה, כדי שיהיה פסא לנשמה'.

ועוד הביא הרעק"א (יו"ד שם) על עיקר דברי הרמ"א, את קושיית רבינו בחיי מדוע נצטוו ישראל להבדל מעדת קרח, והרי מי שלא צריך למות לא ימות, וז"ל 'כשדבר בעיר. בספר רבנו בחיי (פ' קרח) כתב בפסוק הבדלו מתוך העדה וז"ל ומה שהצריך לומר הבדלו והקב"ה יש בידו להמית ולהחיות ולא היה צריך הבדל אצלו שהרי יכול הוא להמית את הרבים ולהחיות א' בתוכם וכמ"ש ז"ל ב' וג' מתכסים בטלית א' השנים מתים והאמצעי נצל וכענין שכתוב 'פול מצדך אלף אלא כדי שלא ידבק בהם האויר הרע שבמכת הדבר פענן האמור באשתו של לוט ותבט אשתו מאחריו או מטעם שאמרו ז"ל כשהמדת הדין מתוחה אינו מבחין בין צדיק לרשע וכו' עכ"ל'.

ובספר עמודי שש (לבעל העוללות אפרים בהקדמה) הביא מקור מדויק בפסוקי הקללות, שהגלות נעשית על ידי הבריחה מפני המגפה, וז"ל 'כך פירושו שבזמן שישראל חוטאין באיזה עון אשר שורת כדין נותן להגלותם מעל האדמה... אז הקב"ה מסבב שישראל מעצמם יברחו מן הארץ כדי שתרחיק את שבתותיה והוא על ידי שידבק הדבר בסמוך להם כדי שיברחו המה מן הארץ... על כן אמר עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה אבל לא מן כל העולם חלילה הרי שניחן רשות לברוח'.

עוד מצינו בדרכי משה (יו"ד סי' קטז) שהבריחה היא מנהג ישראל, ומנהג ישראל תורה הוא וז"ל 'נראה לי דכל שכן לברח עדיף טפי אלא שאם יוכל לנכס באין יוצא ואם לא חזב לברח ומנהג של ישראל תורה הוא'.

ובספר עקידת יצחק (בראשית וישלח שער כו) הביא בזה סברא וז"ל 'אם רואה אדם דבר בא לעיר ח"ו כי ראוי לו לברח אלא ביתו להחבא בחדריו וכמו שאמרו ז"ל דבר בעיר כנס רגליך כי למה יעמוד בחוץ

החיל והחוסן לחי עולמים

והמלאך עומד בתוך רחובות לרצח ואם ראה יראה שהרע הולך ומתחזק בעיר ימהר לצאת משם אל מקום שוקט ובוטח.

סיכום הפסוקים והמקורות: א. 'וּדְרָשִׁינָן מֵלֵא תַצְאוּ וְגו' פִּינָן שְׁנֵתָן רְשׁוֹת לְמִשְׁחִית'. ב. דְּזִימְנִין נְגוּר עַל עֵיר אַחַת אוּ מְדִינָה אַחַת. וְזָכַר לְדָבָר כְּתִיב הַיּוֹצֵא מִן הָעִיר וְהִיָּתָה לוֹ נֶפֶשׁ לְשָׁלֵל. ג. וְגַם מִשׁוּם בִּיעֲתוּתָא. ד. אֵל יַעֲמֹד אֲדָם בְּמִקוֹם סַכְנָה. ה. ג' דְּבָרִים מְזַכְּרִין עֲוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קִיר נְטוּי. ו. וַיֵּשׁ נִסְפָּה בְּלֵא מִשְׁפָּט. ז. לֶךְ עִמִּי בֵּא בְּחֶדְרֶיךָ. ח. כְּתִיב וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם. ט. וּכְתִיב רַק הַשְּׁמֵר לֶךְ וְשָׁמַר נֶפֶשׁךָ מֵאֵד. י. חֲבִי כַמְעַט רָגַע עַד יַעֲבֹר זַעַם. יא. עֵרוֹם רָאָה רָעָה וְנִסְתֵּר וּפְתָאִים עָבְרוּ וְנִעֲנְשׁוּ. יב. וְהוּא גַם כֵּן מְדַרְךְ אַרְץ, לְשִׁמּוֹר הַגּוֹף שֶׁהוּא תִיק וְנִרְתִיק הַנֶּשְׁמָה, כְּדִי שִׁיְהִיָּה כֶּסֶף לְנִשְׁמָה. יג. הַבְּדִלוּ מִתּוֹךְ הַעֲדָה... כְּדִי שֶׁלֹּא יִדְבַק בָּהֶם הָאֵוִיר הָרַע שֶׁבְּמִכַּת הַדְּבָר. יד. כַּעֲנִין הָאָמּוֹר בְּאִשְׁתּוֹ שֶׁל לוֹט וְתִבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאֲחֶרָיו. טו. מִטַּעַם שֶׁאֲמָרוּ ז"ל כִּשֶׁהִמְדַּת הַדִּין מִתּוֹחָה אֵינּוּ מִבְּחִין בֵּין צְדִיק לְרָשָׁע. טז. וּמִנְהַג שֶׁל יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה הוּא. יז. כִּי לְמָה יַעֲמֹד בַּחוּץ וְהַמְּלָאךְ עוֹמֵד בְּתוֹךְ רְחוֹבוֹת לְרַצֵּחַ.

ב. מעלות השומר עצמו מפני המגפה, וגנות מי שאינו שומר. הנה מצינו

אריכות גדולה ושבחים רבים למי ששומר את עצמו מהמגפה, הן בעצם שמירת מצות התורה להשמר מנזק, ומצינו בספרים שהכתירו את הנשמר מהמגפה כורזו ולא עצלן, כחכם ולא שוטה, וכפי שיובא להלן.

ראשית מבואר במפרשים שאדם מישראל המקיים את מצות השמירה מסכנת המגיפה, מראה את מעלת עבודת ה' בעיניו, בזה שמעמיד את גופו על שלימותו ובריאותו לעשות רצון בוראו, ומאידך המזלול בשמירת גופו, כמראה שאין העבודה חביבה עליו.

וז"ל הפלא יועץ (ערך שמירה) 'כְּתִיב וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם וּכְתִיב רַק הַשְּׁמֵר לֶךְ וְשָׁמַר נֶפֶשׁךָ מֵאֵד הַבִּיטָה וְרָאָה שֶׁבְּשׁוּם מִצְוָה לֹא נֶאֱמַר מְאֹד כִּמוֹ בְּמִצְוָה זוֹ שְׁחִיב אָדָם לְשִׁמּוֹר נֶפֶשׁוֹ מִסַּכְנָה וּמִחֲשֵׁשׁ סַכְנָה וְהַטַּעַם הוּא כִּי יִפֶּה שְׁעָה א' שֶׁל תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעוֹה"ז מִכָּל חַיֵּי הָעוֹה"ב'.

וכעין זה כתב בספר באר הגולה (חו"מ סוף סי' תכו) [על חובת שמירת גופו בכלל ולא עסק במגיפה] וז"ל 'נלעד הטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו להטיב להנבדלים שיפירו גדולתו ולעבד עבודתו בקיום מצותיו ותורתו כמו שאמר הכתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו וכילי ולתן להם שכר טוב בעמלם והמסכן את עצמו כאלו מואס ברצון בוראו ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו ואין לך זלוול אפקריותא יותר מזה ולהשומעים יונעם'. נמצא שעצם נקיטת פעולות גשמיות לשמירת הגוף, יש בה משום הוכחה על חביבות עבודת השם בעיני הנשמר, ועל כן פשוט שאין סתירה בין שמירת הגוף לעבודת השם.

וכן מבואר בדברי השל"ה שהובאו לעיל 'וְכָל אֵלּוֹ הַדְּבָרִים שֶׁהֵם שְׁמִירַת הַגּוֹף, הֵם בְּכָלֵל הָאֲזוּהָרָה שֶׁל "הַשְּׁמֵר לֶךְ וְשָׁמַר נֶפֶשׁךָ מֵאֵד", וְהוּא גַם כֵּן מְדַרְךְ אַרְץ, לְשִׁמּוֹר הַגּוֹף שֶׁהוּא תִיק וְנִרְתִיק הַנֶּשְׁמָה, כְּדִי שִׁיְהִיָּה כֶּסֶף לְנִשְׁמָה'.

וראה בספר ברית שלום (ר"ש הכהן גרבה תרצה סי' כג לא תרצח) שכתב בענפי איסור לא תרצח וז"ל 'מי שאינו בורח מחלי המגפה או לא עשה הסגר למלט נפשו כאלו שופך דמים'. בשו"ת מגן גבורים (לר"ד אישטרוש"א שלוניקי תקי"ד, יו"ד סי' ח) כתב 'אם כן נדאי כל הבורח ומציל עצמו בראות צרת המגפה קים את נפשו וכל המקים נפש אחד מישראל וכו'.

וראה עוד בפלא יועץ (ערך בורח), וז"ל 'וְאָמְרוּ רַ"ל חֲמִירָא סַכְנָתָא מֵאִיסוּרָא וְלָכֵן רְאוּי לְבָרַח יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִמְּקוֹם חֲשֵׁשׁ וְסַכְנָה וּמֵאֲתֵר דְּשִׁכִּיחַ הַזִּיקָא וְאֵל יִסְמַךְ עַל הַנֵּס שֶׁמָּא אֵין עוֹשִׂים לוֹ נֵס וְאֵם עוֹשִׂים לוֹ נֵס מִנְּפִין לוֹ מְזִכְיוֹתָיו... לְהַשְׁמֵר מְאֹד מְאֹד לְבָרַח אֶפִּילוּ מִחֲשֵׁשׁ רְחוֹק שֶׁל סַכְנָה וּכְבָר אָמְרוּ אֵינְשֵׁי מִי שֶׁבָּרַח אִמּוֹ לֹא תִבְכָּה אוֹתוֹ וּמְצִינּוּ גְדוּלֵי עוֹלָם שֶׁבָּרְחוּ וְנִצְוּלוּ וַיִּבְרַח יַעֲקֹב וַיִּבְרַח מִשָּׂה וַיִּבְרַח אֶלְיָהוּ וְכַדוּמָה וְאָמְרוּ אֵינְשֵׁי חֲבִי כַמְעַט רָגַע וְתַחִיָּה יְמֵי עוֹלָם'.

החיל והחוסן לחי עולמים

מלבד התועלת הגשמית בבריחה, מבואר במבי"ט (בית אלוקים שער התפלה פט"ז) שיש גם תועלת רוחנית בבריחה, כי בגלותו מתכפרת לו המיתה, וז"ל 'וקצתם הם מְחִיבִים בְּדִינָם אִם יַעֲמְדוּ בְּמָקוֹם הַהוּא, וְאִם יִבְרְחוּ כֹל אֶחָד מֵהֶם עֲרוּקִיָּה מִסְתִּיָּיָה, וּבְאוֹתוֹ הַצֵּעַר שֶׁמִּצְטַעַר נֶחֱשֵׁב לוֹ כְּגִלוֹת וְנִצּוּל בְּאוֹתָהּ שְׁעָה... מְאוֹתָם שֶׁנִּגְנָר עֲלֵיהֶם מִיָּתֶה אִם לֹא הָיָה בּוֹרְחִים מִהַמְדִינָה וְהוֹשֵׁם גְּלוֹתוֹ וְטִלְטוּלוֹ חֲלָף מִיָּתֶה'.

וכן כתב בספר מנחה חדשה על פרקי אבות (לר"מ מארשפטיק קרקוב שלי"ו, פ"ה מ"ח) וז"ל 'ואנו בורחים לעת הזאת חוץ לעיר מהתרגשות האויר השם ישמרנו ואינן משימים על לב ששלוחה מהשם יתעלה ברוך הוא וברוך שמו בהשגחה ומלא כל הארץ כבודו ואם אסק שמים שם הוא יתברך, אלא נראה במה שנדים ונעים ומטלטלים מכניעים לבבנו הערל וערפנו הקשה, ויהא הטלטול והנדנדוד כפרה על כל עונותינו ואל יעזו לפני מלכו בעת שכועס עליו, וחבי כמעט רגע עד כי יעבור זעם וכן תמצא בתורה ואתם אל תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע'.

ומצינו גם בספר נגיד ומצוה (למהר"י צמח בשם האריז"ל ענין המגפה) שאפשר להבין מהם שההתרחקות מאנשים שנדבקו במגפה היא בגדר התרחקות מהסטרא אחרא 'גם דע כי הכתוב אומר יִדְבֹק בְּךָ ה' אֶת הַדָּבָר וְהֶעֱנִין כִּי אוֹתָם הִקְלֹפוֹת מִהַבִּירוֹרִים הַמְכִּיִּים אֶת הָאָדָם בְּמַגְפָּה הֵם הוֹלְכִים תְּמִיד דְּבָקִים עִמּוֹ וּמְקִיפִים אוֹתוֹ מִכָּל סְבִיבוֹתָיו שִׁיעוֹר כְּמָה אֲמוֹת וְאֶפִּילוֹ בְּאוֹתָהּ שְׁכוּנָה שְׁיוֹשֵׁב בָּהּ הָאָדָם הַמְכָּה אוֹ אֵיזָה כְּלִי אוֹ אֵיזָה מְלָבוֹשׁ מִמֶּנָּה וְכָל הַהוֹלֵךְ וּמִתְדַבֵּק שָׁם הוּא מִתְדַבֵּק בְּהִיאָה סֵטְרָא אַחֲרָא דִּיכּוֹל לְהִנָּק וְזוּהוּ סוּד הַפְּסוּק יִדְבֹק ה' מִה שְׂאִין כֵּן בְּשֵׁאֵר חֲלָאִים שְׂאִין בּוֹ דְּבוּק אֲךָ הַמַּגְפָּה שְׁהִיא סוֹף הַבְּרוּרִים הוּא תְּמִיד דְּבִק בּוֹ וּבְשִׁכּוּנָתוֹ וּבְמַלְבוּשׁוֹ'.

וראה בדברי הר"ח פלאגי (רפואה וחיים פי"ב אות טו) שההסתגרות בבית או הבריחה [עסק שם במי שבורח מביתו שבעיר לביתו שחוץ לעיר] עדיפה מקמיעות, וז"ל 'בְּתִים מִי שֶׁהִשְׁיֵגָה יְדוֹ יִקַּח ב' בְּתִים בְּשִׁבִיל שְׂרֵפָה... וְיִהְיוּ רְחוּקִים זו מִזוּ וְיוֹעִיל לְזִמְנֵי מַגְפָּה וּמָה גַם אִם הוּא חוּץ לְעִיר דְּכָל דְּמִרְחַק טְפִי עֲדִיף וְיִשִּׁיבָה בְּבֵיתוֹ הוּא יוֹתֵר טוֹב מְקִמֵּה לְשִׁמְיָהּ מְדַבֵּר וּמַגְפָּה וְלְכָל חוֹלָאִים רָעִים ה' שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל'.

וראה עוד בספר עומר השכחה (לר"א גבישון ליוורנו תק"ח דף יא ע"ב, ע"ג) שהאדם חייב להתאמן לדחות מעליו את הנזקים, והטוען שהוא מסתפק בהשתדלות רוחנית אינו אלא עצל וחוטא, וז"ל 'שְׂצָרִיךְ לְהֶאֱמִין כֹּל אֲשֶׁר בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה בָּהּ וּלְשׁוּמָה נִגַּד עֵינָיו וּפְנֵי יוֹמָם וְלִלְיָהּ בְּכָל עֲנִינָיו וְהוּא שְׂצָרִיךְ הָאָדָם שִׁיְהִיָּה חֲרוֹץ וְרוֹי וּמִשְׁתַּדֵּל לְרַחוֹת מֵעֲלָיו הַנּוֹק בְּשִׁתֵּי יָדָיו, וְלִקְרַב הַמוֹעִיל וְלִהְרַחֵק מִדַּת הַעֲצָלוֹת שִׁיאִמַר הַגּוֹזֵרָה אָמַת וּמָה לָנוּ עוֹד וְלִהְשַׁתְּדִלוֹת כִּי זֶה אֲסוּר גְּמוּר... וְכִמוֹ שֶׁהִבְיָאוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל זֶה וּבִפְרֹט בְּסֵפֶר מְשָׁלִי כְּמָה וְכְמָה שֶׁבַח הַחֲרוּצִים וְגַנְהָ הַעֲצָלִים, וְצִיִּין לְדַבְרֵי בַעַל עֲקִידַת יִצְחָק (וישלח שער כו) שכתב וז"ל 'כִּי הִקְעִדֵר הַהִשְׁתַּדְּלוֹת וְחֲסִרוֹן הַחֲרִיצוֹת בְּמָקוֹם הַצּוֹרֵךְ הוּא עוֹן אֲשֶׁר חֲטָא' [וראה שם שהאריך], ועוד הביא מדברי בעל העקידה וז"ל (עומר השכחה) 'וְחִיב הַחֲכָם הַנּוֹכֵר שְׁבַעַת בּוֹא הַמַּגְפָּה לְבָרֵךְ מִמֶּנָּה אוֹ אִם דְּבַר מְלָכוֹת יַחֲבֵה כְּמַעַט רָגַע עַד יַעֲבוֹר זַעַם' [ראה שם עוד בגנות המתרשלים ואומרים שכיון שהיא גזירה אין צורך לברוח ממנה].

וראה עוד בפלא יועץ (ערך דבר) וז"ל 'ועל כל פנים חובה מטלת על כל אדם לשמור נפשו מאד בנטריותא יתירתא ככל הבא מידו שהרי כתיב ערום ראה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו ופרשו בזה"ק שפעל זו בלבד שעבר שלא נסתר ראוי לענש והרי זה מתחייב בנפשו'.

וכעין זה כתב בספרו חסד לאלפים (יו"ד סי' קטז ס"ה) וז"ל 'יש לברח מן העיר כשיש דבר בעיר בתחלת הדבר או יכבד וישב בביתו ויסגר בעדו ובכך יסגר ה' בעדו ואיתא בזהר הקדוש ערום ראה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו אם לא עברו כי אם על זה שלא נסתר ועברו על מצוה רבה של ונשמרתם מאד

החיל והחוסן לחי עולמים

לנפשותיכם היא הנותנת שנגענשו ושומר נפשו הי"ו ומצער ונזק יצילהו כי מצות ונשמרתם ראויה היא שתגן.

ועוד כתב (פלא יועץ ערך שמירה) וז"ל 'וכש"ש דבר בעיר ח"ו יקים דברי חז"ל שאמרו כנס רגליך או יברך לו והיתה לו נפשו לשלל דכתיב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואל יאמר אדם כדעת הברברים הטפשים שאומרים אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר ואין נסתר מחמתו ואין מידו מציל כתיב כי אך שקר נחלו כי הוא צנה ונשמרתם וכתיב לך עמי בא בחדריך והתרוץ לזה כתבתי לעיל בערך רפואה ע"ש דג' מיני גזרות יש ונאנחנו לא נדע ועלינו לעשות מה שמטל עלינו וה' הטוב בעיניו הוא יעשה' [בערך רפואה שם השיב על שאלת 'הטפשים' הנזכרת כעין דרך שו"ת הרשב"ש שתובא להלן שיש אנשים שנגורה עליהם ההצלה רק אם יברחו, על עיקר לשונו שייחס שאלה זו לברברים הטפשים, יש להעיר שהרי מצינו שהמפרשים האריכו ביישוב שאלה זו, ושמה הכל תלוי בשואל אם הוא שואל כדי להבין או כדי להתעצל במסוה של אמונה].

עוד מצינו בספר חסידים (מהדורת מקיצי נרדמים אות שעב), שהבורח מפני המגפה מראה בזה את חכמתו 'וכששירות הולכות מעיר שיש בה דבר לארץ אחרת היא לוקה, אכל יחידים שילכו ואין דעתם בסחורה לא יזיק ועושים חכמה כל מי שחפץ למלט נפשו שילך לארץ אחרת עד שתעצר המגפה ובלע המות לנצח'.

סיכום המעלות: א. יפה שעה א' של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב. **ב.** והמספן את עצמו כאלו מואס ברצון בוראו ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו ואין לך ולזול אפקרותא יותר מזה. **ג.** כאלו שופך דמים. **ד.** כל הבורח ומציל עצמו בראות צרת המגפה קים את נפשו וכל המקיים נפש אחד מישראל. **ה.** ואל יסמך על הניס שמא אין עושים לו ניס ואם עושים לו ניס מנכין לו מזכיותיו. **ו.** אמרו אינשי מי שברח אמו לא תבכה אותו. **ז.** ואמרו אינשי חבי כמעט רגע ותחיה ימי עולם. **ח.** ובאותו הצער שמצטער נחשב לו כגלות ונצול באותה שעה... והושם גלותו וטלטולו חלף מיתתו. **ח.** נראה במה שנדים ונעים ומטלטלים מכניעים לבבנו הערל וערפנו הקשה, ויהא הטלטול והנדנדוד כפרה על כל עונותינו. **ט.** ואל יעזו לפני מלכו בעת שכועס עליו. **י.** וכל ההולך ומתנדבק שם הוא מתנדבק בההיא סטרא אחרא דיכול להנזק. **יא.** וישיבה בביתו הוא יותר טוב מקמיעה לשמירה מדבר ומגפה ולכל חולאים רעים. **יב.** שצריך האדם שיהיה חרוץ ורזיז ומשתדל לרחות מעליו הנזק בשתי ידיו, ולקרב המועיל ולהרחיק מדת העצלות שיאמר הגזרה אמת ומה לנו עוד ולהשתדלות כי זה אסור גמור. **יג.** וכמו שהביאו חכמי ישראל זה ובפרט בספר משלי כמה וכמה שבח החרוצים וגנה העצלים. **יד.** ההעדר ההשתדלות וחסרון החריצות במקום הצורך הוא עון אשר חטא. **טו.** שעל זו בלבד שעבר שלא נסתר ראוי לענש והרי זה מתחייב בנפשו. **טז.** מצות ונשמרתם ראויה היא שתגן. **יז.** ואל יאמר אדם כדעת הברברים הטפשים שאומרים אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר ואין נסתר מחמתו ואין מידו מציל כתיב כי אך שקר נחלו. **יח.** ועושים חכמה כל מי שחפץ למלט נפשו שילך לארץ אחרת עד שתעצר המגפה.

ג. האם חייבים להשמר מפני המגיפה כאשר יש בזה ספק ספיקא או

כמה ספיקות. הנה לגבי הוראות הרופאים על מגפת הקורונה [שהם בעצם הוראות המניעה מהדבקה שנהגו כמה מאות שנים] יש מהאנשים שמרגישים שיש בהם הפרוזה והגומה גדולה, שהרי הריחוק מאדם ששהה עם החולה, ובפרט ממי שלא ידוע ששהה עם חולה, יש בה כמה ספיקות, שמא אותו פלוני לא נדבק וגם אם נדבק שמא לא ידביק, וגם אם ידביק שמא הנדבק ממנו יעבור את החולי בצורה קלה וכמעט בלי להרגיש.

החיל והחוסן לחי עולמים

אכן אין חדש תחת השמש, ותמיד היו הוראות השמירה כרוכות בהרבה ספיקות, ועליהם הורה הרמ"א 'יאסור לסמך אגס או לספן נפשו בכל פיוצא בזה':

ולמשל לגבי ההוראה הנוכרת בגמרא 'כנס רגליך' או ההוראות שהזכיר המהר"ח פלאגי בשם רבי חיים ויטאל להתפלל בריחוק וכפי שכתב בשו"ת חקקי לב (ח"א סי' ה) 'פאזהרת הרב מהר"ח ויטאל בקנטרס שלו כתב יד, שלחתי לקבץ מנין עשרה כדי להתפלל בצבור בבית המדרש שלנו ברחוקים זה מזה, ועוד בדבריו (רפואה וחיים פ"ה סכ"ט) בשם מהר"ח ויטאל וז"ל 'גם יסגר בתוך בית אחד ולא יכנס בתוך הבית שום אדם שאינו נזהר מלהתחבר עם שאר בני אדם... שלא יגע בהם מי שאינו נזהר מן המגפה ואח"כ תוכל להכניסם לביתך ואם אדם רוצה לדבר עמך מחוץ לבית ואתה בפנים צריך שיתרחק ממך כדי שלא יגיעו אליך ההבל פיו של האיש ההוא'.

הרי יש ספק שמא אותו אדם אף שאינו נזהר מכל מקום כעת אינו חולה ולא נדבק, וגם אם אותו אדם חולה שמא לא ידיבקנו, וגם אם ידבק שמא לא יחלה, וגם אם יחלה שמא תהיה מחלתו קלה.

על כל ספיקות אלו, יש להוסיף שעיקר הבריחה מפני המגיפה אינה אלא מחמת הספק, שהרי הקשו כמה מפרשים [ראה שו"ת הרשב"ש (לר"ש דוראן בנו של התשב"ץ סי' קצה), המבי"ט (בית אלקים שער התפילה פט"ז)] על הבריחה מה התועלת בה, הרי מי שנגזר עליו שימות לא תועיל בריחתו, ומי שנגזר עליו שינצל אינו צריך בריחה, והשיבו שכל הסיבה של הבריחה היא מפני שישנם אנשים שהגזרה שנגזרה עליהם תלויה בהשתדלותם, ולגבי אותם אנשים תועיל הבריחה, נמצא שכל הבריחה היא רק מספק אם הוא מהאנשים שגזירתם אינה מוחלטת.

וכעין זה הובא בספר ידו בכל (לבעל השבט מוסר ר"א האיתמרי סי' קנג) בשם רבי חיים ויטאל וכתב בפירושו שכל הבריחה היא מספק וז"ל 'שמעתי ממהר"ח וז"ל ששאל למגיד שלו דכיון שבזמן המגפה ב"מ ניתן רשות למשחית לחבל... גם למה יש מהבורחים חוץ לעיר מהם ניגפים במקום שהם ומהם אינן ניגפים גם יש כמה אנשים שמתחברים עם הנגפים ואיני מגיע להם שום נזק ואדרבא למרחקים מלהתקרב אצלם מגיע להם מהנזק שנגפים, והשיב לו דג' כתבים נמסרים ביד מה"מ כתב א' פלוני ופלוני אעפ"י שיהיו בתוך העיר ואפילו יתחברו עם הנגפים אין לך רשות ליגע בהם כתב שני פלוני ופלוני אפילו שיברחו בסוף העולם יש לך רשות לרדוף אחריהם, כתב ג' פלוני ופלוני אם ישבו תוך העיר יש לך רשות לשלוט בהם אבל אם יצאו חוץ לעיר אין לך רשות לנגוע בהם ע"כ ומזה הטעם נוהגים העולם לברוח מן העיר משום שאפשר הם מהכת שאם יהיו בעיר יש לו רשות בהם וחוץ לעיר אין רשות לשלוט בהם'.

הרי שכל הבריחה אינה אלא מחמת הספק שמא הוא מהכת שאין למלאך המות שליטה עליהם אלא כשהם בעיר.

מלבד כל ספיקות אלו, יש להוסיף שהגישה של הרופאים למגפת החולירע [שהיא היתה מגפה המצויה בימי הר"ח פלאגי והרעק"א ועליה נאמרו רוב ההוראות] היתה רק שהיא בגדר ספק מדבקת, וז"ל התפארת ישראל (בועז כתובות פ"ז מ"ט) וז"ל 'ומכאן נ"ל ראייה שכשיש ח"ו חולי המתדבקת ואפילו ספק מתדבקת ככאלערא וכדומה אסור לשכור ישראלים לשמשו או לקבר מתיו, וז"ל ספר רפואה וחיים (למהר"ח פלאגי פ"ד אות י) 'ועם שאין זה חולי הדבק כמו מגפה תקנו הרופאים קונטאמאסו - הסגר ושמירה] וראינו דהיה נכנס החולי במבוי אחד וכל אותו הצד היו נופלין בחולי זה וקרו ליה חולי המהלך דהולך וסובב כל העולם כמו שליח ורץ רחמנא ליצלן, וכעין זה מבואר בלשון החת"ס (דרשות ח"א דרוש הודאה לפרשת וישב דף סג ע"ב) שסכנת ההדבקה אינה אלא כלפי חלק מהאנשים וז"ל 'והענין בנתינת רשות למשחית היינו שנתעפש האויר והעיפוש נופל על בני אדם שוב אין הבחנה וא' מוזיק את חברו אפי' מי שאין האויר מוזיק לו לפי טבעו מ"מ ע"י הבל חברו הנוזק והחולי יחלה גם הוא וימות בלא עתו, היינו שהגישה הרפואית של אותם הימים היתה שהחולי נמצא באויר המקום

החיל והחוסן לחי עולמים

[עיפוש], וכולם חשופים לחולי, וכל הסיכון בהדבקה אינו אלא לאנשים שאין טבעם להנוק מהאוויר והם ניזקים מההדבקה.

נמצא שכל המחייבים בהשתדלות באותם מגפות יודו ודאי שכשאר הגישה הרפואית היא שהמגפה מדבקת באופן ודאי, פשוט שצריך להזהר ממנה.

ואם כן יש להעיר על פי מה שמצינו בחק יעקב (סימן תלג ס"ק יח) על בדיקת חמץ במקום שיש חשש עקרב, שאינו נחשב היזק מצוי כיון שיש בזה כמה ספיקות, וז"ל ואפשר דמשום הכי לא מקרי הכא שכיח הזיקא, כיון שאין כאן עקרב לפנינו, ואיכא ספיקא וחששא טובא דלמא יש כאן עקרב, ושמא יזיק לו, והוא לא יראה אותו בשעת הבדיקה להשמר ממנו, ושמא אינו יכול להזיק כיון שהוא בגל, על כן לא מקרי בשביל זה שכיח הזיקא לבטל ממצוה בשביל חששות אלו. אבל בשעה שאינו עוסק במצוה חיישינן לסכנה, כי חמירא סכנתא מאיסורא.

הרי שאם ישנם כמה ספיקות אין הדבר נחשב לשכיח הזיקא, ועל כן אם הוא עוסק במצוה הוא רשאי להכניס את עצמו לסכנה, אך אם אינו עוסק אפילו במקום כמה ספיקות אסור להכניס את עצמו לסכנה.

וכעין דברים אלו כתב החזו"א (תשובות וכתבים סי' מח) [לגבי הנהגות בשעת מלחמה] וז"ל 'אך לכבות הנר בבית אפל יש להחמיר שזה בכלל דברים רחוקים הרבה מפיקו"נ ואין כאן גורם בטוח לפיקו"נ במצב הנוכחי דיש כאן יותר מתלתא מי יימר', והיינו לענין חילול שבת במלאכה דאורייתא או דרבנן יעו"ש.

ואם כן יש מקום להבין לכאורה שככל שישנם כמה ספיקות אף במגפה לא יהיה צורך לשמור את עצמו ולכל הפחות במקום מצוה, או שלא יהיה היתר לחלל שבת.

והרי מצינו להיפך בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ב עמ' רעג) שהביא את הוראת הגר"ח מבריסק בשם 'דברים הידועים מבית בריסק מפי השמועה', ומתבאר שהזהירות מפני הדבקה במגפה דוחה שבת וז"ל 'מעשה באחד שנסע לעיר בריסק ונשא שם לשבות בשבת ושמע שם שפרצה מגפת החולירע במקום מגוריו ואשתו וילדיו הקטנים שוהים שם ובא לשאול את מרן הגר"ח וצ"ל האם מתר לו לחלל את השבת ולחזור לביתו כדי להזהיר את אשתו וילדיו מפני המגפה ולשומרם היטב לבל ידבקו והורה לו מרן הגר"ח וצ"ל שמיד יחזר לביתו אף שיחלל את השבת בזה מכיון דהוי ספק פקוח נפש ודוחה כל אסורי תורה'.

אלא שכבר ביאר בספר משנת פיקוח נפש (שער א סוף סי' ג) בשם הגר"ח קניבסקי, שדברי החזו"א שביותר משלושה ספיקות אינו נחשב פיקוח נפש, לא נאמרו על ספיקות רגילים שבהם אפילו בכמה וכמה ספיקות נחשב עדיין לסכנה, והדברים אמורים רק על שלושה ספיקות שכל אחד מהם הוא בחינת ספק רחוק, ואם כן יש לומר שהספיקות במגפה אינם בכלל ספק רחוק.

לסיום יש להביא את הלשונות שמפורש בהם שסכנת המגפה היא בגדר שכיח הזיקא וז"ל ספר יעלזו חסידים (לר"א פאפו בעל הפלא יועץ סי' תע עד תק) וז"ל 'וכן מי שאינו בורח או אינו מסתיר עצמו בעידן רתחא שיש דבר בעיר וכדומה ואינו נסתר עד יעבור זעם פתאים עברו ונענשו והרי זה מתחייב בנפשו כי אתר דשכיח הזיקא שאני וכן כל כיוצא בזה', וכעין זה הורה החזו"א (אבלות סי' רח אות ז) שבשעה שיש חולי מהלך שמתריעים עליו הוא בכלל ספק פיקוח נפש שיש להתיר עבורו ניתוח מתים אפילו כשאין עכשיו חולה לפנינו, ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן אלא אם מצוי הדבר דבזמן שמתריעין עלה [אף שאין בשעה זו חולה קמן] משום חולי מהלכת הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוכה לספר... אלא לא מקרי ספק פ"נ בדברים עתידיים שבהוה אין להם כל זכר'.

וכעין זה הורה בשו"ת פאת שדך (לגרש"ד מונק ח"ב סי' קמז) על מגפת שיתוק הילדים [פוליו] שהתפרצה אז בארץ ישראל ונשאל אם יש לקחת חיסון, והשואל כתב שכיון שרק מיעוט חלו וגם מהמיעוט שחלו מיעוט מתו ורובם נשארו בלי מומים, לכן אין צורך להשתדל, והשיב לו וז"ל 'ומה

החיל והחוסן לחי עולמים

שטענט ד'ר'ק מעוט ק'לו ומעוט מ'תו לע"ד כ'ל מ'ח'לה מ'ה'ל'כ'ת (ד'ה'י'נו מ'ח'לה מ'ד'ב'ק'ת) ה'ש'י'ב'א ש'כ'י'ח ה'ז'י'ק'א א'ע"ג ד'מעו'טא ה'וא ד'מעו'ט ה'מ'צ'וי ה'י'ש'י'נ'ן כ'גו'ן ב'ב'ד'י'ק'ת ה'ר'א'ה ו'ב'ב'ד'י'ק'ת ו'ש'ט ה'או'ו'ז'ו'ת ה'פ'ט'ו'מ'ו'ת ו'א'מ'רו ו'ז'ל ד'ש'ל'ו'חי מ'צ'ו'ה א'י'נ'ן י'כ'ו'ל'י'ן ל'ס'מ'ך ע'ל ז'כו'ת ה'מ'צ'ו'ה ה'י'כ'א ד'ק'ב'יע ה'ז'י'ק'א ו'א'י'ן ה'פ'נ'ו'ה ו'ש'י'ש כ'א'ן ר'וב ד'פ'ש'י'ט'א ד'ר'ב ד'י'נו כ'נ'ד'אי ו'ל'א ה'ו'ת'ר ל'כ'י'ס ל'ס'כ'נ'ה ב'ר'ו'ר'ה מ'ש'ו'ם מ'צ'ו'ה ו'מ'ה ש'כ'ת'ב'ת ש'ר'ב ה'ח'ו'ל'י'ן נ'ש'א'רו ב'ל'י מ'ו'מ'י'ן ה'נ'ה ב'פ'קו"נ א'י'ן ה'ו'ל'כ'י'ן א'ח'ר ה'ר'ו'ב ו'ע'ל כ'ל מ'כ'ה ש'ל ח'ל'ל מ'ח'ל'ל'י'ן ש'ב'ת כ'מ'ב'א'ר ב'א"ח ס'י' ש'כ"ח ו'פ'ש'י'ט'א ד'ש'ת'ו'ק כ'מ'כ'ה ש'ל ח'ל'ל ד'מ'י ו'כ'י'ו'ן ש'מ'ח'ל'ל'י'ן ע'ל'יו ש'ב'ת א"כ מ'צ'ו'ה ל'ר'פ'א'ו'תו', ו'ה'נ'ה מ'ס'פ'ר ה'ח'ו'ל'י'ם ה'כ'ל'ל'י ב'ש'י'ת'ו'ק י'ל'ד'י'ם ב'א'ר'ץ כ'כ'ל ה'ש'נ'י'ם ש'ל ה'מ'ג'פ'ה, ה'י'ה ב'ס'ך ה'כ'ל כ'ח'מ'ש'ת א'ל'פ'י י'ל'ד'י'ם כ'מ'ו'ב'א ב'ס'פ'ר א'ש ה'ת'ו'ר'ה (ע'ל ה'ג'ר"א קו'ט'ל'ר ע'מ' ס'ס'ה), ו'ה'מ'ח'ל'ה ה'ת'מ'ש'כ'ה ב'מ'ש'ך ש'ש ש'נ'י'ם, ו'ה'ר'י ה'ע'י'ד ב'ת'ש'ו'ב'ה ה'נ'ז'כ'ר'ת ש'רו'ב'ם ה'ב'ר'י'א'ו ל'ג'מ'ר'י, כ'ך ש'ז'ה ס'י'כו'ן פ'חו'ת ב'ה'ר'ב'ה מ'ה'ק'ו'רו'נ'ה.

ו'ר'א'ה ע'וד ב'פ'ל'א י'ו'ע'ץ (ע'ר'ך נ'ס) ו'ז'ל י'ו'א'ם מ'כ'נ'י'ס ע'צ'מ'ו ל'מ'ק'ו'ם ס'כ'נ'ה ע'ו'ב'ר ע'ל מ'ה ש'א'מ'ר'ה ת'ו'ר'ה ו'נ'ש'מ'ר'ת'ם מ'א'ד ל'נ'פ'ש'ו'ת'י'כ'ם ד'י'י'ק ר'ח'מ'נ'א ו'א'מ'ר מ'א'ד ל'ל'מ'ד ש'צ'ר'י'ך ל'ה'ז'ו'ה'ר ו'ל'ה'ש'מ'ר א'פ'י' מ'ס'פ'ק ס'פ'ק'א ו'ח'ש'ש'א ר'חו'ק'ה ד'א'י'כ'א ל'מ'י'ח'ש ל'ס'כ'נ'ה ו'מ'א'ן ד'ע'ב'ר א'מ'י'מ'ר'א ד'ר'ח'מ'נ'א ע'נ'ש י'ע'נ'ש א'ו ב'ע'ו'ה"ז א'ו ב'ע'ו'ה"ב'.

ד. האם חייבים להשמר מפני המגיפה גם כשהסיכון למיתה רחוק. יש

ששאלו, שהיות והסיכון למיתה ממגפת הקורונה רחוק, לכן אין זה דומה לשאר המגפות כגון מגפת החולירע שאחוזי המיתה ממנה היו גדולים יותר.

אכן כבר הובא לעיל שהנחה זו שהסיכון נמוך משאר המגיפות אין לה כל כך על מה להסתמך, שהרי לכאורה היתה ההדבקה בזמנם של מאה אחוז, ומלבד זאת רוב המתים מתו מפני ההזנחה והרעב ולא מהחולי עצמו.

ומכל מקום נבוא לדרון על מדת הסכנה שעל האדם להזוהר ממנה, הנה כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' שצט) שכאשר הצד לסכנה הוא 'בפנינו', מחללים שבת אפילו כשהסיכון הוא אחד לאלף, אבל כאשר הצד לסכנה לא נמצא לפנינו אלא שיתכן שיתפתח המצב לכלל סכנה, אין לחלל שבת לצד של אחד מאלף ומסתבר שככל שהסיכון הוא פחות משני אחוזים למאה אין מחללים עליו שבת. וז"ל 'הרי דבלא דין רוב גם צד אחד מני אלף חשוב ספק ואין הולכין בפיקו"נ אחר הרוב, מ"מ כל זה ב"ספק" ש"לפנינו", ואז הוי בכלל דין פיקו"נ גם בצד רחוק, אבל מה שכתבו המג"א והגרע"א דאחת מני אלף אינו בתורת ספק פיקו"נ היינו כשהוא לחשוש שמא יהא סכנה והוא בגדר "על צד הריחוק שיצמח מזה סכנה" (כלשון הגרע"א), ונראה שבוה תלוי בדעת בני אדם, ואם הרגילות הוא שלא לחוש לזה אינו בגדר "ספק סכנה" ותלוי לפי הענין.

ויסוד הדברים לחלק בין ספק 'בפנינו' לספק שלא בפנינו, מבואר בדברי שו"ת בנין ציון (סימן קלז) וז"ל 'דאע"ג דכלל בידינו דאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ואין הולכין בפ"נ אחר הרוב זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו כגון בנפל עליו הגל דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש רק שיש לחוש לסכנה הבאה בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא דאל"כ איך מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מהדברים שצריכין להודות על שנצולו ואיך מותר לכתחלה לכנוס לסכנה ולעבור על ונשמרתם מאוד לנפשותיכם אע"כ כיון דבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה הולכין אחר הרוב ועוד ראי' לזה ממה דאמרינן ברכות אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק אמר רב ששת ל"ש אלא נחש אבל עקרב פוסק ופי' הרמב"ם בפי' המשניות וכ"כ הברטנורא כיון דנחש אינו נושך ברוב הפעמים אבל עקרב שמנהגו לנשוך תמיד פוסק והלא יקשה מה בכך דהנחש אינו נושך ברוב הפעמים הרי אין הולכין בפ"נ אחר הרוב אע"כ דה"ט כיון דכן אין כאן סכנת נפשות'.

וכתב עוד בתשובות והנהגות וז"ל 'והנה דעתי נוטה מסברא, דעד שני אחוזים למאה על הצד שמא תצמח סכנה אין להחשיבו בזה כספק פיקו"נ, שכמדומה שבפחות משני אחוז אין דרך בנ"א לחוש שתתעורר סכנה'.

החיל והחוסן לחי עולמים

ועוד שם 'ומיהו הכל לפי הענין, דאם יש לפנינו ספק פיקו"נ אפילו באחד מני אלף יחשב ספק פיקו"נ... אבל לחשוש שיסובב פיקו"נ בזה בפחות משני אחוז נראה דאין נחשב ספק פיקו"נ'.
וכנגד זה הביא שבשו"ת מנחת שלמה נראה לא הקל בשני אחוז אלא רק באחוז אחד וז"ל 'ב"מנחת שלמה' (ח"ב סימן כ"ט) כתב שאחוז אחד למאה חשיב ודאי כספק רחוק של פיקו"נ שאין מחללין עליו את השבת'.

נמצא, שאם נדון את מצב המגפה כספק לפנינו כפי שכתב החו"א שככל שמתריעים על חולי המהלך הרי זה נקרא סכנה לפנינו, אם כן פשוט שהסיכון הוא הרבה יותר מאחד לאלף.
אכן גם אם נדון את מצב המגפה כספק שאינו לפנינו [וצ"ע], הרי שאף שבארץ ישראל אחוזי המתים הם של קצת פחות מאחוז [כשבעה לאלף], מכל מקום בכלל העולם מתוך מעט יותר מחמישים מליון נדבקים יש יותר ממליון מאתיים אלף מתים, שזה יותר משני אחוז.
וגם לפי המספר של ארץ ישראל הרי פשוט שכנגד כל חולה שמת ישנם כמה וכמה שהגיעו (ל"ע) עד שערי מות, וחלקם הגדול לא היו שורדים בלא הנשמה, אם כן פשוט שיש למעלה משני אחוז של סיכון.

ובפרט שבשו"ת תשובות והנהגות שם הגביל את דבריו דוקא לסכנת יחיד בפני עצמו אבל כשהוא נוגע לרבים יש לחשוש גם כשהוא אחד לאלף וז"ל 'אמנם במק"א ביארתי שאם נוגע ליחיד נוכל להגביל שבסכנה רחוקה כמו פחות משני אחוז אין לדחות איסור תורה, אבל כשהוא גורו בכל ישראל משום סכנה אפילו על אחד מני אלף חששו, כיון שבדאי אחד מישראל יסתכן למות חששו וגורו'.

ה. אם יש חובת השתדלות כשהרבים מזלזלים.

הנה, מציינו בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' כו) שנשאל על מגיפה קלה של חולירע עד שהאנשים קראו לה בשם 'חלירינקא' וז"ל 'על דבר אשר בסביבות עירו בכפרים שוררת בתוקף מחלת החולירע רחמנא ליצלן. ובעיר גם כן רבו החולים על הקאה ושלשול רק תודה לאל כולם שבים לבריאותם וקורים מחלה זו חלירינקא'.
והשיב 'דהא הוי חולי שיש בו סכנה. ואף שהחולים שלפנינו נתרפאו. בכל זאת ידוע שהמחלה הזאת יש בה סכנה. וכן בכל חולי אמרינן שרוב חולים לחיים, ובכל זאת יש בו סכנה. ובנדון דידן הרי מצויה המחלה הזאת בעירם רק ב"ה נתרפאו. ואף שקורין לזה חלירינקא. אין לחלק בזה דמי מפסי ובדאי גם בזה יש חשש סכנה. ורק היכא שאינה באה בזעף כל כך. קורים לה חלירינקא בלשון הקטנה, וגם דהא חוינן שבכפרים הסמוכים מתו מחולי זה'.

ואם כן מבואר שגם כאשר האנשים מזלזלים בחומרת המגפה, מכל מקום קיימת חובת הזהירות מפניה, וראה גם בביה"ל (סי' תקנד) וז"ל 'דבמקום שאין המחלה של חלירינקא חזק ח"ו יאכל פחות מככותבת... ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם ח"ו יש ליועצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום... '.

בחובת היחיד לשמור שלא יזיק אחרים במגיפה

א. האיסור להדביק את הזולת

ב. האם אומרים שלוחי מצוה אינם ניווקים גם כלפי הזיק אחרים

א. האיסור להדביק את הזולת.

הנה מלבד חובת האדם לעצמו להציל גופו מפני הסכנה, יש חובה לדאוג למניעת התפשטות החולי, ואיסור להדביק אחרים.
וזהו עיקר החשש בעת מגיפה כפי שכתב בדרשות מהר"ם שיק (דרוש נח סוכות) וז"ל 'וכן אם יש אצל בני אדם חולי המתדבק ומהלכת צריך שמירה והשתדלות שישארו בריאים גם האחרים', וראה עוד

החיל והחוסן לחי עולמים

בלשון החת"ס (דרשות ח"א דרוש הודאה לפרשת וישב דף סג ע"ב) על סכנת ההדבקה וז"ל 'והענין בנתינת רשות למשחית היינו שנתעפש האויר והעיפוש נופל על בני אדם שוב אין הבחנה וא' מוזיק את חברו אפי' מי שאין האויר מוזיק לו לפי טבעו מ"מ ע"י הבל חברו הנוזק והחולי יחלה גם הוא וימות בלא עתו'.

והנה כתבו בשם הגרי"ש אלישיב (וישמע משה עמ' תמ) וז"ל 'שאלתי אדם מצונן שיש חשש שמא ידביק אנשים אחרים במחלה האם מותר ללכת להתפלל בבית המדרש או ללכת למקום העבודה או לא. והשיב אם ידוע וברור שעלול להדביק אנשים אחרים אסור לו לצאת מביתו לכן אסור לחולה שמשתעל הרבה וכדו' ועלול להדביק אנשים אחרים ע"י השיעול (או באופנים אחרים) ללכת להתפלל במנין או ללכת לעבודתו וכדומה', וכעין זה הובא בשם הגר"ש ואזנר (ביקור חולים עמ' 22 ע"פ הלכה פסוקה לר"י ישראלזון) וז"ל 'שאלה ילד החולה בשפעת ועלול להדביק אחרים במחלתו האם מותר לשולחו לגן או לבית הספר ומה הדין כשאין לאמו ביביסיטר עבורו האם היא צריכה להפסיד ימי עבודה ולא לשולחו לגן... וכתב בספר חסידים סימן תרע"ג מי שהוא מוכה שחין אסור לו לרחוץ ביחד עם יהודי אחר שמא ידבק ממנו כמו כן בעניינינו אע"פ שאינו מוזיק את אחרים בידים כיוון שהוא גורם שהם יהיו חשופים למחלתו הדבר אסור ולכן אפילו באופן שאחד ההורים יאלץ להפסיד יום עבודה ג"כ אין היתר לגרום נזק לאחרים כן שמענו בשם הגר"ש ואזנר וכן דעת גדולי ההוראה', ומבואר בדברי הגרי"ש"א שאסרו אפילו לצורך מצוה נוראה בספר משנת פיקוח נפש (סי' נא ס"ק טו) שדן אם מותר להרוג מדין רודף למי שמדביק במזיד אחרים במחלתו, ונשא ונתן בדברי הגרי"ש"א בזה].

עוד מבואר בשו"ת נשמת כל חי (למהר"ח פלאגי"ח ח"ב סי' מט) שאסר לרופא שמטפל בחולי המדבק להכנס לבית הכנסת שמא ידביק אחרים אף שהוא מרגיש בריא, כי שמא נדבק. וראה בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"א סי' קד) לענין אם מותר להכנס או להכניס אחרים לסכנה של אחת לכמה אלפים, שהתיר רק בהסכמת האחר להכנס לאותה הסכנה, וז"ל 'אבל ודאי מסתבר שהוא דוקא כשהאחר ג"כ נכנס לזה ברצונו דודאי אין לו רשות להכניס אף בספק הרחוק כזה את אלו שלא ידעו או לא רצו להכנס אף בספק רחוק כזה'.

על חומרת המעשים הגורמים לריבוי חולי המדבק בעיר יש להביא מקצת מלשונות הפוסקים: א. לשון ההוראות לימים נוראים תקצ"ב של ועד הקהילה בשם הרעק"א (לפי תרגום קובץ המעין כרך ו תשרי תשכ"ו עמ' 9) וז"ל 'הגאב"ד מזהיר עוד באזהרה גדולה לא להסתיר אף המקרה הקל ביותר ח"ו ולשאול מיד בעצת הרופא והעובר על זה מתחייב בנפשו הוא ולא בנפשו בלבד כי יכול להיות תקלה על ידו ח"ו לנפשות אחרות וסופו עתיד לתן דין על נפשו ועל נפשות אחרות ונוסף לזה ביום הקדוש הזה שישנה בעצמו מהעברה הגדולה הזאת שהיא בכלל שפיכות דמים ביום הקדוש חו"ח'. ב. אגרות הרעק"א (סי' עג) וז"ל 'כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להזהר מזה וירחקו כמטחוי קשת כאלו הם מאכלות אסורות ולא יעברו על דבריהם אף כמלא נימא... והעובר על צווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאד כי גדול סכנתא מאיסורא ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא'. ג. אגרות סופרים (סי' ל) 'ענין זה הצלת נפשות ממש, כי בהצר להם מוכרחים לאכול מאכלים גסים, אשר לפי משפט הרופאים זה גורם להמשיך על עצמם החולי רע ח"ו, ולא על עצמם לבדם תמשוך הרעה כי גורמים ח"ו ג"כ רעה לאחרים כפי טבע החולי זה שכששולטת מתרחבת ומתפשטת ח"ו. ד. שו"ת נשמת כל חי למהר"ח פלאגי"ח (ח"ב חו"מ סי' מט) וכתב שכן חייב זה הרופא להתרחק מבני אדם שלא יגע והרי הוא בכלל לא תעמד על דם רעך דח"ו פן יקרננו אסון בנוגעו באיזה אדם, וה' שומר ישראל... לענין דבר ומגפה עינינו הרואות דהדביקות עושה נזק וכמ"ש רבנו מוהר"ח ר"י. ה. עוד כתב מהר"ח פלאגי"ח (רפואה וחיים פ"ה סכ"א) שיש לקנוס את מי שעושה דברים הגורמים לריבוי החולי וז"ל 'ויש לבית דין שבכל מקום בזמן דבר ומגפה אם יש בעיר ח"ו שיכריזו בכל חוק ותוקף על הדבר הזה שישוהרו כל בני העיר מלעשות ולגרם ריח העושה נזק לחלי זה ואם

החיל והחוסן לחי עולמים

יַעֲשֶׂה אֵיזָה אָדָם מֵהֶם לַעֲנֹשׁ אוֹתוֹ וּלְקוֹנְסוֹ, כִּי ח"ו נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל וְהוּי כְּשׁוֹפֵךְ דָּמִים רַחֲמָנָא לִיְצַלְן. ו. ספר טהרת המים (לר"א משלוניקי תרל"ט מערכת הד' אות ו דבר) וז"ל מִי שִׁיּוֹדֵעַ דִּישׁ מְדַבֵּק זֶה בְּבֵיתוֹ צָרִיךְ שִׁיְרַחֵק מְאֹד מִבְּנֵי אָדָם וְלֹא יַעֲלִים הַדְּבָר שֶׁהוּא אֲסוּר גַּמּוֹר מִדְּאֻרְיִיתָא וְזֶה נִלְמַד מִמ"ש בְּסֵפֶר חֲסִידִים ס"י תרע"ג וז"ל לִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל שְׁלֹא יִרְחֹץ אָדָם שֶׁהוּא מְבַה שְׁחִין עִם אַחַר אֶלְא אִם כֵּן יוֹדִיעֵנוּ שְׁנֶאֱמַר וְאֶהְבֶּתָּ לְרַעַךְ כְּמוֹךְ וּכְתִיב וְלֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רַעַךְ ע"כ. ז. שו"ת משנה הלכות (חי"ז ס"י ח) וז"ל יִזְכְּמוּ בַחֻלָּה שִׁישׁ לוֹ חוֹלֵי הַמְדַבֵּקת ר"ל ודאי שִׁמְצוּה לְהַרְחִיקוּ מִבְּנֵי אָדָם שֶׁלֹא יִתְדַבֵּק אַחֵרִים בַּהֲמַחֲלָה, וְכֵן מַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם שֶׁאִם חָלָה אָדָם בַּחוֹלֵי הַמְדַבֵּקת ר"ל מְנִיחִים אוֹתוֹ בַּמַּחֲלָקָה מוֹבְדֵלֵת מִשָּׂאֵר בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹא תַעֲבוֹר הַמַּחֲלָה וְלֹא יִזְיֵק שָׂאֵר בְּנֵי אָדָם... אֲדַרְבָּה אִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵן וְיִלַּךְ זֶה בֵּין הַעַם יִתְפַּשֵׁט הַמַּחֲלָה בְּשָׂאֵר אַנְשִׁים וְיִהְיֶה זֶה פֶּשַׁע גָּדוֹל שֶׁלֹא הִזְהִירוּ אֶת הַצִּיּוֹר. ח. מְצִינָא בַּהֲגָהוֹת לְשו"ת הַרְמ"א (ס"י כ) בְּשֵׁם פִּנְקְסִי קִהְלוֹת יִשְׁנִים וז"ל יִתְקַנְתָּ הַקְהִילוֹת שְׁכָל מִי שֶׁמְרַגֵּישׁ בְּאִיזָה חוֹלֵי הַמְדַבֵּקת מִחוּבֵב לְהוֹדִיעַ לְקַהֵל תִּיכַף וּמִיד וְלֹא יַעֲלִים שׁוֹם דְּבַר הוּא וְכָל בְּנֵי בֵיתוֹ וְאֶפְיִלוֹ הַמְשַׁרְתִּים וְהַעוֹבְדִים בְּבֵיתוֹ.

והנה על איסור לא תעמוד על דם רעך שהוא המקור של ספר חסידים לאסור הדבקת חבירו, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח ס"י קלז) שעיקרו נאמר על הספק, ועל כן הוא אפילו על ספק רחוק ומיעוטא דמיעוטא, וז"ל דקרא דלא תעמוד על דם רעך אתי בעיקרו לחייב הצלת נפש אפילו על הספק, וכמש"כ רש"י שם אלא חזור על כל הצדדין שלא יאבד דם רעך... והוכחתי שם דמצוה זו נאמרה אפילו על הספק הרחוק דמצוה לעשות כל טצדקי של הצלה אפילו על מיעוטא דמיעוטא של פקו"נ.

ב. האם אומרים שלוחי מצוה אינם ניזוקין, גם כלפי היזק אחרים. הנה,

יש לציין לחומרה מיוחדת בחשש היזק האחרים, שאפילו במקום שההיזק אינו מצוי נ"לא שכיחא היזקא] שעל זה אומרים בדרך כלל 'שלוחי מצוה אינם ניזוקין'. מכל מקום אין זה נאמר אלא כלפי היזק האדם בעצמו, אבל מבואר בשו"ת אבני נזר (יו"ד ס"י שכו) שאין רשות להסתמך על זה אלא כלפי עצמו, אבל לא כלפי היזק אחרים נדבריו אמורים על מילת תינוק שאף אביו אינו רשאי לסכנון וז"ל 'דכל שאינו שכיח הזיקא אומרים שלוחי מצוה אין ניזוקין. אך שיסמוך אדם על הנס אף במקום דלא שכיח הזיקא לא מצינו אלא בהוא עצמו, וע"כ כל זמן שלא גדל אין מלין אותו להביאו לידי חשש סכנה אף באופן רחוק, דבשלו אדם רשאי ולא בשל אחרים'.